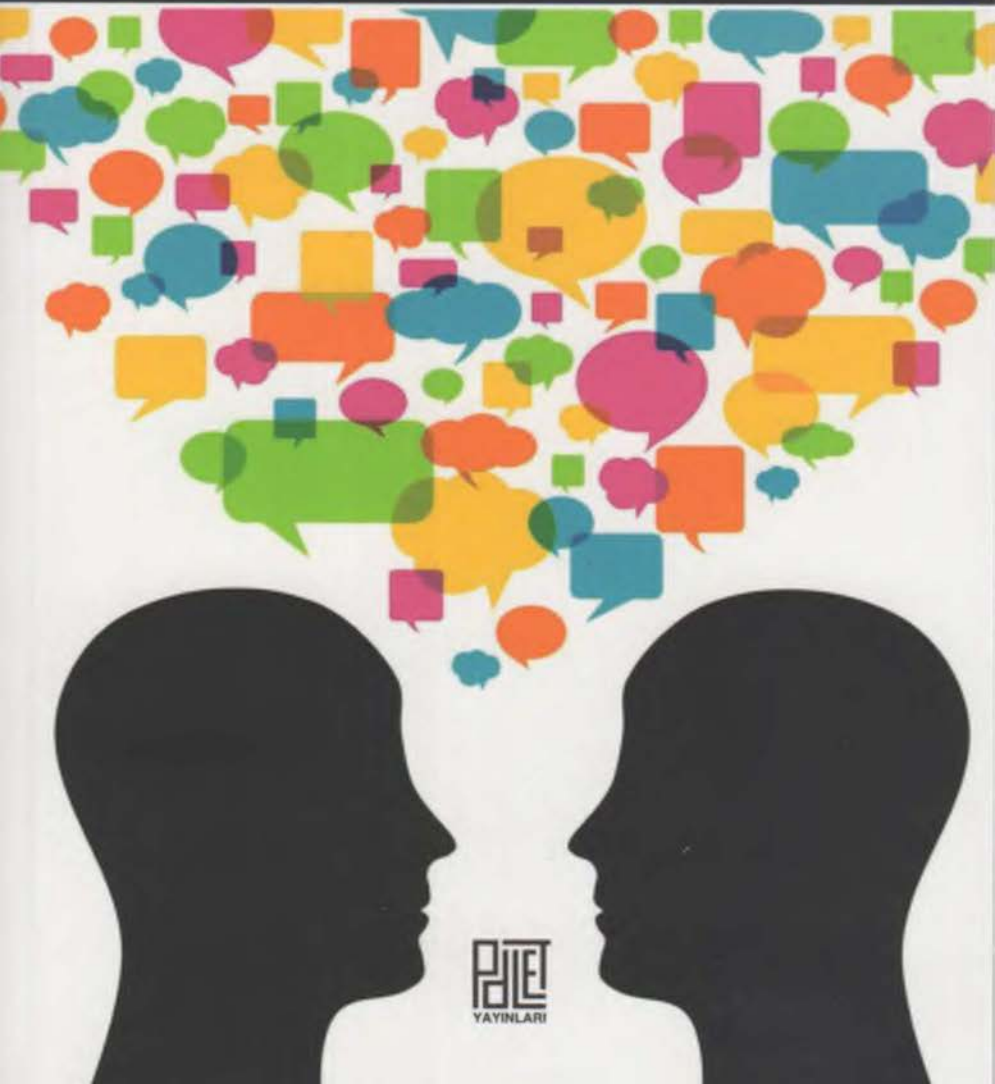


Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit ÇAKIR

Söylem Analizi

Ne Demek İstiyorsun?



PTE
YAYINLARI

SÖYLEM ANALİZİ

NE DEMEK İSTİYORSUN?

Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit ÇAKIR



ISBN: 978-605-5262-41-9

Baskı Öncesi
Tabula®asa

Baskı
Şelâle Ofset
Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay/Konya
MATBAA SERTİFİKASI: 13361

Konya, Ocak 2014

PALET YAYINLARI
Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Konya
Tel. 0332 353 62 27
YAYINCI SERTİFİKASI: 10418

SÖYLEM ANALİZİ

NE DEMEK İSTİYORSUN?

Ömer Kaan ve Elif'e

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	7
ÖN SÖZ.....	8
1. GİRİŞ.....	11
Yazılı ve Sözlü Metin	15
2. İç ve Dış Bağlar.....	16
2.1. Gönderim İfadeleri (Referances)	17
2.2. Zaman Uyumu	19
2.3. Kelime Bağı	20
2.4. Kalıp, Ses ve Anlam Tekrarı.....	21
2.5. Bağlaçlar.....	22
2.6. Eksilti ifadeleri.....	24
2.7. Yerini alma.....	24
3. Metin Bütünlüğü - Anlam Bütünlüğü.....	25
4. Bağlam ve Paylaşılan Bilgi.....	30
5. Dilin Fonksiyonları	31
6. Pragmatik Anlam ve Söz-Eylemler	34
7. Bilgi Şemaları.....	43
7.1. Söylem Türleri.....	47
7.2. İletişim Yetisi.....	48
8. Karşılıklı Konuşma (Söyleşi)	52
8.1. Sırayla Konuşmada Sıra Türleri	53
8.2. Monologdaki Diyalog	57
8.3. Cümlelerde yeni ve bilinen bilgi sıralaması	57
9. Söyleşi İlkeleri: İşbirliği Kuralları	61
9.1. Nitelik ilkesi ve ihlâli.....	63
9.2. Nicelik ilkesi ve ihlâli	64
9.3. Alâka ilkesi ve ihlâli	64
9.4. Tarz ilkesi ve ihlâli	64
9.5. Söyleşi ilkeleri: Kibarlık.....	74
10. Eleştirel Söylem Analizi	81
11. Okuma Parçaları	104
KAYNAKÇA	114
EKLER	114

ÖN SÖZ

Dilin söylem temelinde incelenmesi yani **söylem analizi** (discourse analysis) Batı'da 1960'lardan sonra ivme kazanmış ve üzerinde çok durulan ve yazılan bir alan haline gelmiştir. Dilbilim çevreleri, dili ve dil ürünlerini bu açıdan analiz etmeye başlamışlardır. O zamana kadar dil gramer kurallarından ibaret olarak görülmüş, cümle birim olarak kabul edilmiş ve cümle yapılarının incelenmesi dil çalışmalarının esasını teşkil etmiştir. **Metindilbilim** çalışmaları gramer kurallarını cümle seviyesinden metin seviyesine çekerek 'metin grameri' diyebileceğimiz kuralların olduğunu göstermişler ve iletişimde birim olarak cümle yerine metnin kullanıldığına dikkati çekmişlerdir. **Bağlaşıklık** (cohesion) da denilen ve bir metnin nasıl oluşturulduğunu ifade eden bu 'metin grameri' nden sonra **bağdaşıklık** (coherence) terimi geliştirilmiştir. Bağdaşıklık, bir metni üreten ve tüketen kişiler ve bu metnin kullanıldığı bağlam yardımı ve vasıtasıyla oluşturulan 'anlam tutarlılığı'nı ifade etmektedir. Bağlamın metnin oluşumuna katkısı büyüktür. **Bağlam**, iletişimcilerin içinde bulundukları durum, yer, zaman, dış dünya, kültür, katılımcıların rolleri, birbirleri hakkında bildikleri-bilmedikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri vs.'nin hepsini kapsayan bir anlam taşımaktadır. Bu çalışmalardan sonra, dil hep bağlamı içinde incelenmiş ve değişik düşünce ve teoriler geliştirilmiştir: Dilin Fonksiyonları, Söz-eylem Teorisi, Karşılıklı Konuşma İlkeleri ve Analizi, Şema Teorisi, Metin türü Teorisi ve Eleştirel Söylem Analizi gibi teori ve çalışmalarda dil bağlamından soyutlanmış bir çıktı olarak değil, kendi kullanımı içinde bir süreç olarak analiz edilmişlerdir.

Bu çalışmayla, dil ile ilgili gelişmelerin bugünkü durumunun Türkçe'ye aktarılması amaçlanmıştır ve böylece bir boşluğun doldurulacağı düşünülmüştür. Söylem analizi çalışmalarından elde edilen bulguların kullanıldığı Türkçe yazılmış makalelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır fakat Türkçe'de bu alandaki gelişmeleri

derli toplu bir arada sunan bir çalışmanın eksikliği de hissedilmektedir. Bu çalışmada, söylem analizi Anglo-Amerikan diyebileceğimiz bir ekolün görüşleri esas alınarak incelenmiştir. Bu alanda, İngilizce metinler ortak bir terminoloji kullandıkları için yazarlar ve araştırmacılar bu oturmuş terimlerle daha iyi anlaşış, daha iyi tartışıp yeni görüşler ortaya koyabiliyorlar. Tabii ki bu durum İngilizce yazarlar için bir avantajdır ve Türkçe yazarlar bundan mahrumdur. Türkçe yazan araştırmacılar, İngilizce yazılmış bilimsel makale ve eserleri anlayıp Türkçe ifade etmek istedikleri zaman veya eleştirmek ve katkı yapmak istedikleri zaman ciddi sıkıntı çekmektedirler. Bu cümleden olarak, elinizdeki bu çalışmada da İngilizce metinlerin orjinallerinde geçen kelime ve terimlerin oturmuş anlamlarının tam olarak aktarılmasında da zorlukla karşılaşıldığı tabiidir.

Türkçe Dilbilim çevrelerince benimsenip kullanılan kelime ve terimlerin birçoğunun ifade etmesi istenilen anlamla ilgili bir çağrışım yapmadıklarından dolayı yeterli olmadığı anlaşıyor. Dilde terimleşme, yazarların, düşününlerin, okuyanların belli bir konuda ortaklaşa kullandıkları kelimelerin zaman içinde kazandıkları anlamı ifade etmektedir. Yabancı dilde kullanılan terimlerin Türkçeye çevrilmesi onlara bu anlamı yüklememektedir. İngilizce Dilbilim literatüründeki terimlerin Türkçeye birebir kazandırılması mümkün görünmemektedir. Bu durumda yapılacak iş kelime fetişizmine takılmadan terimlerin anlamlarını tek kelime yerine, kelime gruplarıyla ve uzun açıklamalarla karşılamaya çalışmaktır. Bu yöntemin de kendi içinde problemleri vardır ve soruna tam bir çözüm getirmemektedir. Terimlerin anlamları uzun uzun açıklanarak verilebilir, ancak bu terimler bir cümlede kullanılacağı zaman açıklama işe yaramamakta ve tek kelimelik karşılıklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Mesela; söz-eylem konusunda geçen *locution*, *illocution* ve *perlocution* terimlerinin anlamlarını açıkladıktan sonra *locutional development* veya *illocutional development* ibareleri-

nin kullanımı gerektiğinde bu terimlerin birer kelimeyle karşılıklarını bulmamız gerekiyor.

Bu çalışmanın, konusu veya malzemesi dil olan çevrelere Türkçe'ye geleneksel bakış dışında bir bakış açısı kazandıracağı düşünülmüştür. Söylem analizi konusunda Batı'da şimdiye kadar ortaya koyulan görüşler (ayrıntılılarına girilmeden) yazarları anılarak fakat yeriden aranje edilerek ve Türkçe örneklendirilerek verilmiştir. Türkçe, edebiyat ve dil bölümlerinde yabancı kaynaklardan faydalanamayan öğretim elemanı, öğretmen, öğrenci veya bu konulara ilgi duyan herkesin Türkçeyi bir de bu çalışmada bahsedilen görüşler açısından görmesinin sağlanması düşünülmüştür. İlk dokuz bölümde konuların ve terimlerin tanıtılmasından sonra onuncu bölümde *Eleştirel Söylem Analizi* konusu ele alınmış ve bir gazete makalesi önceki bölümlerde sunulan bilgiler ışığında incelenmiş ve bu şekilde teorik bilgilerin pratikte kullanımı denenmiştir. Onbirinci bölüme bazı çeviri parçaları yer almaktadır.

Bu çalışma batı dünyasının söylem analizi konusunda neler yaptığını ve ne seviyede olduğunu ortaya koymak amacıyla kaleme alındığı için işlenen konular tanıtıcı mahiyette olup ayrıntılara fazla girilememiştir. Umarım, konuya duyarlı dilbilimcilerin katkılarıyla bu açığı kapatacak yönde daha kapsamlı çalışmalar yapılır.

1. GİRİŞ

Dilin ne olduğu ve iletişim aracı olarak nasıl öğrenildiği ve kullanıldığı incelenirken

- dil nelerden oluşur?
- dilin yapı taşları nelerdir?

sorularının cevabı üzerinden hareket edilmiştir. Dilin sesler, kelimeler, cümleler ve gramer kurallarından ibaret olduğu kabul edilmiş ve bu öğelerin öğrenilmesiyle de o dilin öğrenilmiş olacağı iddia edilmiştir. Yani, bir dildeki sınırlı sayıdaki ses, kelime ve gramer kurallarının öğrenilmesiyle o dilde her türlü cümlelerin üretilebileceği ve iletişimin sağlanabileceği düşünülmüştür. İlk bakışta doğru görünen fakat dili sosyal bağlamından soyutlayan ve dili cümle bazında ele alan bu görüş 1960'lardan sonra eleştirilmiş eksikleri tartışılmış ve dilin toplumsal yönünü de içine alan **söylem** fikri geliştirilmiştir. Dil çalışmalarının seyri şöyle olmuştur:

Yıl	Konu	Kullanılan
20. YY'a kadar	Dilin tarihi değişimi	Yazılı metinler
1930-1950	Sesbirim (phonology) Biçimbirim (morphology) Söz dizimi (syntax)	Sözlü ve yazılı veriler
1950-1960	Cümlelerin yapısı	Kusursuz-hatasız cümleler
1960-ve sonrası	Dilin cümle seviyesinin üzerinde bir bağlam içinde incelenmesi	Sözlü ve yazılı metinler

Uyarlama (Keskin 1991: 4)

1960'ların başlarına kadar dilbilimciler Chomsky'nin Dönüşümsel Dilbilgisinin detaylarıyla uğraşırken dilbilimin dışında bazı alanlarda özellikle, sosyoloji ve antropolojide dilin sosyal bağlam içinde kullanımı konuları incelenmeye başlandı. 1960'lara kadar Prague Okulu ve birkaç antropolog hariç (Malinowski: 1936, Firth: 1955) dil ile ilgili çalışmalar dilin kendi iç yapısı konusundaydı. O dilin toplumda kullanımı konusunun ele alınması bu

tarihten sonra olmuştur ve Chomsky'nin (1957) ideal-soyutlanmış konuşmacı-dinleyici görüşünden Hymes'ın gerçek konuşmacı-dinleyici ve gerçekte konuşulan dil konusuna geçilmiştir. Soyut **dil yetisi** (competence) ve ona uygun idealize edilmiş mükemmel cümleler yerine, **kullanılan dil** (performance) öne çıkarılmaya başlandı. Daha sonraları dil çalışmalarında iki terim öne çıktı: **metin dilbilim** ve **söylem analizi**. Dilin incelenmesinde cümle birim olmaktan çıktı ve yerini bütünlük ve kullanım ifade eden **metin** ve **söylem** terimleri aldı. Bu iki terim uzunca bir zaman (bugün bile) değişik şekillerde irtibatlandırılmışlardır:

Çoğu zaman biri diğərinin yerine kullanılmış (Chafe: 2005)

Söylem; konuşma, karşılıklı (interaktif) kullanılan dil, metin; monolog olarak tanımlanmıştır (Stubbs: 1984)

Metin iletişim esnasında kullanılan dilin kaydedilmiş şeklidir denilmiştir (Brown ve Yule: 1983)

Metin bütünlüğünü yani bağlaşıklığı (Cohesion) sağlayan cümleler dizisine metin, anlam bütünlüğünü yani bağdaşıklığı (Coherence) sağlayan söz dizisine söylem denilmiştir. (Couldhard: 1977)

Bugün gelinen noktada ise, **metin**, bir bağlam içinde üreticisi tarafından belli bir niyet, kasıt ve düşünceyle iletişim amacıyla ortaya konulan dil olarak tanımlanmakta ve bunun **söylem** olarak adlandırılması için dinleyen ya da okuyanın üreticinin aktarmaya çalıştığı anlam, mesaj ve niyeti görmesi ve metni yorumlaması gerekmektedir, yani, metni söyleme dönüştürmesi gerekmektedir (Widdowson: 2007). Söylem kavramı kitabın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Metin, konuşan/yazan ile dinleyen/okuyan arasında iletişimi sağlayan bir araçtır. Bir met-

nin kendi başına bir anlamı yoktur; o sadece bir tarafın niyet ettiği, kastettiği anlamı değer tarafa aktarmakla görevlidir. Eğer dinleyen/okuyan taraf ortaya konulan metni yorumlayamazsa bu metin söyleme dönüşemez ve iletişim sağlanamaz.

Sanık ruh hastası mıdır? Sorusunun cevabı EVET ise makinenin vereceği nihai netice HAYIR olacak, sanığa ceza verilmeyecektir.

Böyle bir yapı içinde çalışan makinenin verdiği hüküm yeterli olacak mıdır? Mesela, hukukta “kıyası nefis” dediğimiz şey ne olacaktır? (Songar: 1980)

İçinde anlamı bilinmeyen kelime olmamasına rağmen, bu metnin okur için yorumlanması güç veya imkânsız olduğu aşîkârdır. Yazar tarafından kastedilen anlam bir bağlam içinde okur tarafından değerlendirilmediği sürece burada bir söylemden bahsedilemez. Hâlbuki bu yazının ön kısmı okunmuş olsaydı konuyu bilgisayarın hukukta kullanımı ile ilgili olduğu anlaşılacaktı. Bilgisayarlar yüklenen dosyalara göre karar verirler, mesela;

...bir insanın başkasına ait bir malı, sahibinin haberi ve rızası olmadan alıp başka bir yere götürmeye karar vermesiyle suçun manevi unsuru ve bu işin icrasıyla maddi unsuru, bu eyleme karşı kanunda bir ceza tayin edilmiş olmasıyla da kanuni unsuru teşekkül eder.

bilgisi yüklü olan bir bilgisayar

Suçun maddi unsuru var mı?

Suçun manevi unsuru var mı?

Suçun kanuni unsuru var mı ?

Sorularına EVET cevabı verecektir ve bu kişi suçlu mudur sorusuna da EVET diyecektir.

Ama sanığın ruh hastası olması halinde bunları geçersiz olduğu bilgisi bilgisayara yüklenirse,

Sanık ruh hastası mıdır? Sorusunun cevabı EVET ise makinenin vereceği nihai netice HAYIR olacaktır, sanığa ceza verilmeyecektir...

Yukarıdaki metin bu ön bilgiler ışığında okunsaydı, okur tarafından bir bağlama oturtulacak ve yorumlanması da mümkün olacaktı.

Evde usanan bir çocuğu kastederek büyük kardeşine söylenen, "biraz dışarı çıkar." sözü büyük kardeş tarafından zorlanmadan yorumlanıp anlaşılır. Bu yorumu yapabilmek için ilk olarak kullanılan ifadede geçen *biraz*, *dışarı* ve *çıkarmak* kelimelerinin **sözlük anlamlarının** bilinmesi gerekir. Fakat bu kelimelerin anlamlarını bilmek, bunlarla nelere **gönderim** yapıldığını bilmek anlamına gelmez. İkinci olarak, bu üç kelimedenden oluşan cümlemin içindeki gönderim kelimelerinin neye gönderim yaptığının da ayrıca bilinmesi gerekir. Burada "biraz" ve "dışarı" ile kastedilen zaman dili mi ve mekânın kaç dakikanın ve nerenin karşılığı olduğu bilgisine sahip olmadan bu sözün anlamı deşifre edilemez. "Biraz" ın kaç dakika, kaç saat olduğu ve "dışarı"nın neresi olduğu sözlükten değil bağlamdan çıkarılır. Fakat bazen fiziki bağlam da sözlerin gönderimlerini tam olarak belirleyemez. Mesela; "dışarı" kelimesi ile kastedilen yer neresi? Bahçe mi, cadde mi, park mı veya daha da ötesi mi? Bu belirsizliği büyük kardeş yine başka bir bağlam vasıtasıyla çözer. "İçeri" nin zıttı olan "dışarı" yı bulduğumuz yer, **durum** bağlamından çıkartırız. Fakat bunun sınırlarını ise **sosyo-kültürel** bağlam diyebileceğimiz, geleneksel, günlük uygulamalar sonucu edinilmiş soyut bir bilgi bağlamı ile belirleriz. Nasreddin Hoca'nın, karısının yatakta kendisine "biraz öteye gider misin?" demesi üzerine, yataktan kalkıp başka bir köye varıncaya kadar gitmesi bir gönderim ifadesi olan "biraz öte" nin karşı-

lığının esneklik taşıdığının, kültürel bağlamda farklı yorumlanabileceğinin mizahi bir göstergesidir. Üçüncü olarak, söylenen bir sözü tam anlamak için içindeki kelimelerin sözlük anlamlarını ve gönderimlerini bilmenin ve bulmanın yanı sıra bir işlem daha yaparız: konuşmacının ne yapmak istediğini ve neyi **kastettiğini** çıkarım yoluyla buluruz. Örneğimizde ki büyük kardeş bu üç işlemi yaparak kendisine söylenilen sözün bir akıl verme, bir tavsiye (duruma bağlı olarak) bir emir, bir taktik vs. olduğu yorumuna ulaşır.

Yazılı ve Sözlü Metin

Karşılıklı konuşmada konuşulan dil daha kısa ifadelerden oluşur ve karşılıklı müdahaleye açıktır. Konuşmacı söylem amacını gerçekleştirdikten sonra, sözleri hiçbir kayıt altına alınmadan kaybolur gider. Konuşmacılar kendi amaçlarını ortaya koyarken sözlerinin yorumunun doğru yapılması için ortak hareket ederler, pürüzleri **online** görüşür ve çözerler. Daha önce bahsedilen, kelime ve ifadelerin sözcük anlamlarında, gönderimde bulundukları nesnelerin belirlenmesinde ve bunlara yardımcı olacak bağlamın oluşturulmasında ortaya çıkabilecek problemleri karşılıklı konuşup anında çözerler.

Yazılı metinler ise beraberce oluşturulmazlar ve online olarak devam ettirilmezler. Tek taraflı üretilir ve kaydedilirler. Yazar iletmek istediği mesajı son haliyle okuruna sunar. Okur yazarın olmadığı bir alanda metni okuyup tek başına işleme tabi tutar ve yorumlar. Metni oluştururken ortak hareket etmedikleri için, metnin aracı olarak maksadı tam aktarması ve bu maksadın da olduğu gibi algılanması ve yorumlanması daha zordur. Yazı dilinde başka bir zorluk da konuşma dilinde mevcut olan ve dili destekleyen **dil dışı faktörlerin** (paralanguage) bulunmayışıdır. Ses tonu, duraksama, vurgu, çeşitli jest ve mimikler, yüz ifadeleri, vücudun pozisyonu, göz teması, dokunmak ve konuşmacılar arasındaki

mesafe gibi faktörler konuşma esnasında anlamı etkileyen önemli unsurlardır. Bu etkenler söylenen sözün anlamını tamamen başka yöne çevirebildikleri gibi anlamı pekiştirici rol de oynayabilirler. İç çekerek ağlayan ve ağladığını da saklamak isteyen biri “ağlıyormusun?” sorusuna “hayır ağlamıyorum” dediğinde sözlerinin anlamı iç çekmenin anlamı karşısında hesaba bile alınmayacak kadar zayıflamış olur ve değersizleşir. Lisede bir öğretmenimize bir soru sormuştum. Öğretmen bana dönüp “Bana bak şimdi seni ayağımın altına alırım!” demişti. Ben utancımdan başımı öne eğmiştim. Meğer öğretmen bu arada sınıfa göz kırpmış. Bunu sonradan öğrendiğimde çok rahatlamıştım. Size iltifatta bulunan bir arkadaşınız “herkes senin gibi olsa!” derken sırtınızı sıvazlarsa bu davranışıyla iltifatını pekiştirmiş, sözünün anlamını da güçlendirmiş olmaz mı? Dil dışı faktörler yazı dilinde de vardır. Harflerin boyutu, sayfada düzenleniş şekli, ne üzerine yazıldığı, pahalı bir kâğıt üzerine mi, metal bir levhaya mı, ağaca mı vs. yazıldığı anlama katkı yapan özelliklerdir.

2. İç ve Dış Bağlar

Daha önce de belirtildiği üzere bir yazının ya da sözün metin olabilmesi, sadece düzgün cümlelerden oluşması, doğru gramer kurallarının kullanılması ve anlamlı kelimeler içermesine bağlı değildir. Bir metni anlamlandırabilmek için bu saydıklarımızın dışına çıkmamamız gerekir ve dilin kullanıldığı yere, zamana, kullanılan kişilere, onların birbirleriyle olan münasebetlerine ve bilgilerine ve ne yapmaya çalıştıklarına da bakmamız gerekir. Bütün bu değişkenler bir araya gelip bağlamı oluştururlar.

Bu bölümde bağlamın bir bölümünü oluşturan ve **metin bütünlüğünü** sağlayan iç bağlardan bahsedeceğiz. Kelimeler, cümlecikler, cümleler metni oluşturan önemli yapı taşlarıdır. Bunlar çeşitli şekilde birbirleriyle bağlanarak metinler oluşturulur. Metni

oluşturmak için kullanılan bu formel dil bağlarına iç bağlar diyoruz. (Halliday ve Hassan: 1976; Quirk ve diğerleri 1985)

2.1. Gönderim İfadeleri (Referances)

Dilde bazı kelime ve kelime grupları dünyadaki somut bir nesnenin ya adındırlar ya da ona işaret ederler. Dilbilgisindeki her bir isim bir nesnenin adıdır ve aynı şekilde her bir zamir de bir nesneyi gösterir. Ayrıca, bir nesnenin adının yanı sıra, bu nesneyi işaret eden başka kelime gurupları da vardır.

A: Ali'yi gördün mü? Orda mıydı?

B: Herkesi gördüm ama onu görmedim.

B'nin kullandığı "o" zamiri A'nın bahsettiği Ali'ye gönderimdir.

İstanbul imalat ve ihracatta rakipsiz ilk sıradadır.

Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bu şehir aldığı göçlerle yaşanamaz hale gelmiştir.

Bu metinde de 'Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bu şehir' ifadesi İstanbul'a gönderimdir. 'İstanbul' için pek çok başka gönderim ifadesi kullanılabilir. Mesela;

yedi tepeli şehir
olimpiyatların yapılacağı yer
taşı toprağı altın olan şehir
askerliği yaptığım yer
nüfusu en büyük olan ilimiz

İstanbul Şehri

Bunlardan birinin seçimiyle İstanbul belli bir konuyla irtibatlandırılarak yazının ya da konuşmanın metin ve anlam bütünlüğüne katkı yapılmaktadır.

Gönderim ifadeleri bir metinde üç tür bağ vazifesi görmektedir. Eğer bir şey önce zikredilmiş ona atıf için kullanılan zamir veya diğer gönderim ifadesi sonra gelmişse buna **artgönderim** (anaphora), zamir veya gönderim ifadesi önce kullanılmış ve onun karşılığı olan şey daha sonra zikredilmişse buna **öngönderim** (cataphora) ve zamir veya gönderim ifadesi kullanılmış fakat onun attığı şey parçada yok, dış bağlamda varsa buna da **dışgönderim** (exophora) denilmektedir. Örnek:

A: Telefon defterine baktım (onun) adını bulamadım.

B: Ahmet Demirtaş, soyadı Demirtaş. Qna da baktın mı?

A: Bir dakika! Şunu bir tut, ben bir de soyaddan bakayım.

Birinci satırdaki "o" nun kullanılışı

O → Ahmet Demirtaş (öngönderim)

İkinci satırdaki "o" nun kullanılışı

Demirtaş → O (artgönderim)

Son satırdaki "şu" nun kullanılışı

Şu →? (dışgönderim)

Telefon defteri(dış gönderim)

Burada geçen zamirler ile gösterdikleri nesneler arasında ki ilişkiye benzer bir ilişki de **gösterim** (deixis) kelimeleri ve ifadeleri ile bunların işaret ettiği nesneler arasında vardır. Bir dilde *yer*, *zaman* ve *kişiyi* gösteren bazı kelime ve sözler anlamlarını doğrudan bulundukları bağlamdan, yerden, zamandan ve konuşan ve dinleyen kişiden alırlar: "Ben" kelimesi, mesela, kullanılan kişiye göre Ali, Can, Ayşe vs. anlamını alır. "Bura" kelimesi de benzeri şekilde bulunulan yere ve konuya göre anlam alır; bu şehir, bu mahalle, bu bina, bu oda vs. gibi anlamlar yüklenir. Ben, sen, o, bu, şu, orası, bura, şimdi, dün, yarın, bugün, bu sene, gelecek hafta, gelecek sene, geçen salı, vs. gibi gösterim kelimelerin neye gönderim yap-

tıklarının doğru olarak tespiti ancak bunların içinde kullanıldıkları dil dışı bağlama bağlıdır.

Yarın İstanbul'a uçuruyoruz. Buradan orası iki saat sürüyormuş.

ifadesindeki “yarın” kelimesi karşılığını (anlamını) bu cümlelerin kullanıldığı günden alır ve buna göre haftanın herhangi bir günü olabilir. Aynı şekilde “bura” kelimesi anlamını bu ifadenin kullanıldığı yerden alır.

2.2. Zaman Uyumu

Bir metinde kullanılan fiiller de metin içi bağ olarak metnin oluşmasına katkı yaparlar. İlk cümlede kullanılan yüklem için fiilin zamanı daha sonraki cümlede kullanılacak olan fiillerin seçimini ve çekimini sınırlamada etkili olur.

Çalışkan bir öğrenci idim. Çekingendim. Köyde büyümüş, devlet parasız yatılı sınavını kazanarak Konya'ya gelmişim, bir yurttaki kalıyordum. Derste kolay kolay parmak kaldırıp bildiklerimi söyleyemezdim. Öğretmenlerimin beni tanuması için yazılıların yapılması lazımdı...

İlk cümledeki yüklem geçmiş zaman eki almış olması ondan sonra kullanılan fiillerin hepsinin geçmiş zaman eki almasını sağlamıştır. Geçmiş zaman çekim eki metin içi bir bağ olarak bütün cümleleri birbiriyle irtibatlı hale getirmiştir. Mesela; son cümledeki “lazımdı” yerine “lazımdır” denilseydi cümleler arası bir bağ oluşturulamayacaktı.

2.3. Kelime Bağı

Metni oluşturmak için bir araya getirilen ögelerin birbiriyle irtibatlandırılmasında kelimelerin de rolü vardır. Bu rol birkaç şekilde yerine getirilir. İlk olarak, *kelimelerin tekrar edilmesi* cümleler arasında otomatik bir bağ kurar. Bir kira sözleşmesinden alınan şu metindeki bazı kelimeler bu amaçla tekrar edilmişlerdir.

Kiracı kat mülkiyeti kanununa uymayı aynen kabul ve taahhüt eder. Kiracı kiralananı boşaltmak istediği takdirde en az bir ay evvelinden mal sahibine ulaşacak şekilde bildirmeyi taahhüt eder.

İkinci olarak kelimeler tekrar edilmez fakat onların yerine farklı *gönderim ifadeleri* veya *eş anlamlıları* kullanılır.

Kerim Kocak yangından bir kadını kurtardı. Otuz yaşındaki bu genç adam işten eve giderken bir binarın yandığını gördüğünü ve arabasını park ederek yangın yerine gittiğini söyledi. Yakındaki bir hastanede doktor olan bu kahraman ilk müdahaleyi de kendisinin yaptığını söyledi.

Buradaki altı çizili ifadeler eş anlamlı değildir fakat aynı kişiye atıfta bulunmakta ve böylece metnin ögelerini birbirine bağlayan iç bağ görevini yapmaktadırlar. Üçüncü olarak gönderim ifadeleri yerine kelimenin *eş anlamlıları* veya *zıt anlamlıları* kullanılarak bu işlem yerine getirilmektedir.

- Buraya gelmekle beni bahtiyar ettiniz. Çoktandır böyle bir saadet yaşamamıştım.

- Yüzündeki büyük benini başka bir hastalığa dönüşür diye aldırıştı. Bu cehresini o kadar değiştirdi ki görenler onu tanıyamaz oldular.

- Sorular çok zordu. Kolay olanlarda yok değildi ama...

Dördüncü olarak, bazı durumlarda eşanlamlı diyemeyeceğimiz fakat anlamları birbirine yakın veya bir şekilde ilgili kelimeler (**birlikte kullanılan kelimeler**) de aynı görevi yapmaktadır.

Bitki-ot-çiçek, ağaç-söğüt-kavak-çam, işadamlı-milyoner-yat-fabrika, poliklinik-hasta-doktor-tedavi-muayene vs. gibi kelime guruplarının bir metinde birlikte kullanılmaları yukarıda bahsedilen iç bağlarla aynı vazifeyi görmektedirler.

2.4. Kalıp, Ses ve Anlam Tekrarı

Bazı metinlerde bir cümle kalıbı diğer cümlelerde de kullanılır. Bunu daha çok şiirlerde, dualarda, reklâmlarda bir topluluğa karşı yapılan konuşmalarda görürüz. Deli Dumrul'un eşine hitaben yaptığı şu konuşmada bu tür bir tekrara şahit olmaktadır.

Yüksek yüksek koca dağlarım sana yaylak olsun.
Soğuk soğuk sularım sana içit olsun.
 Penceresi altın otağım sana gölge olsun.
Tavla tavla koç atlarım sana binit olsun.
Katar katar develerim sana yüklet olsun. ...

Bu hitapta *sana... olsun* kalıbı tekrar edilerek metnin bağlaşıklığına (cohesion), metnin formel tutarlılığına katkı sağlamıştır. Başta bazı sıfatların ikişer ikişer söylenmesi ve, 'dağlarım' 'sularım', 'atlarım', 'develerim' gibi kelimelerdeki ses tekrarı yani ritim, aliterasyon ve kafiye de aynı görevi yapmıştır. Bu kalıp ve ses tekrarlarının yanı sıra aynı fonksiyonu gören bir de anlam tekrarları vardır. Aynı anlam başka formlarda tekrar edilerek bütünlük kurulmaya çalışılır.

A: Ahirete irtihal etti, Allah'ın rahmetine kavuştu.

B: Yarı nalları dikti desene.

2.5. Bağlaçlar

Tek başına anlamı olmayan, fakat anlamca birbirleriyle eş görevli kelimeleri, söz öbeklerini ve cümleleri biçim ve anlam yönünden bağlayan kelimelere bağlaç denir. Bağlaçları aşağıdaki guruplara ayırabiliriz.

a. Sıralama Bağlaçları: *ve, ile*

Okudu ve büyük adam oldu.
Dil ile düşünce arasında bir bağ vardır.

b. Eşdeğerlik bağlaçları: *ya da, veya, veyahut, yahut*

Sen ya da bir başkası bunu yapacak.

c. Karşılaştırma bağlaçları: *ya...ya, hem...hem(de), ne...ne(de), de...de, gerek...gerek, olsun...olsun, kah...kah, ha...ha*

Ya beni götür ya sen de gitme.
Hem çalışıyor hem okula devam ediyor.
Ne şiş yansın ne kebab.
Çocuk da doğururum, kariyer de yaparım.
İstanbul olsun İzmir olsun ikisi de bize uyar.
Mektup yazdım Hasan'a, ha Hasan'a, ha sana.

d. Karşıtlık bağlaçları: *ama, fakat, lakin, yalnız, ancak, ne var ki, ne yazık ki, oysa, halbuki, oysaki*

Tembel ama zeki.
Kitabı alabilirsin yalnız diğerlerini getirmen gerek.
Çok çalıştı ne yazık ki ömrü yetmedi.
Sınav kötü geçti hâlbuki çok çalışmışım.

e. Gerekçe bağlaçları: *çünkü, madem ki, zira*

Vaktinde uyanmadı çünkü saati kurmayı unutmuştu.

f. Özetleme bağlaçları: *özetle, kısacası, demek ki, öyleyse, yani, o halde, anlaşılıyor ki.*

Öyleyse burada daha fazla durmanın anlamı yok.
Açıkçası bu işten sıkıldım.

g. Pekiştirme bağlaçları: *bile de, hem de, dahi, üstelik, bile, bundan, başka, ayrıca, hatta.*

Seni ben bile kurtaramam.
Bağırsan bile seni duyan olmaz.
Onu tabii ki gördüm hatta konuştum.

da, ki ve ise bağlaçlarının çok çeşitli kullanımları vardır.
Birkaç örnek verelim:

Çalışıp da kazanacaksın. (şart)
Gördü de selam vermedi. (şikayet)
Hele bir bitireyim de gör. (övünme)
Araba da araba olsa bari. (küçümseme)
Oku da oku. Bitmek bilmiyor. (usanma)
Araba da arabaymış ha! (beğenme) vs

Bir şey biliyoruz ki söylüyoruz. (sebepler-sonuç)
Döndüm ki kaybolmuş. (şaşkınlık)
Yazar diyor ki... (açıklama)
O ki iyi bir ustadır. (pekiştirme)
Yarın sabah erken kalkabilir miyim ki? (kuşku)
Böyle de olmaz ki. (yakınma)

Anne çaresiz koşuşturuyor çocuk ise ağlıyordu.
Sen arkamdan oyun çeviriyorsun ben ise sana yardım
etmeye çalışıyorum.
Öyle ise hemen kalkalım.

Çok açıktır ki bağlaçlar cümle içi ve cümleler arası ilişkilendirme görevine katkı yapan önemli metin içi bağlarındandır.

2.6. Eksilti ifadeleri

Bir metinde cümle ve cümleciklerin birbirine bağlanması için yukarı da bahsedilen araçların yanı sıra eksilti ifadeleri de, yani cümlelerin bir bölümünün atlanması da kullanılan bir yöntemdir.

A: Buyurun! Neye bakmuştunuz?

B: Gömlek. Uygun bir gömlek.

A: Tahtayı kim silecek?

B: Ben.

Bu cümlelerde olan şey daha önceki bir cümlenin bazı öğelerinin ya da bağlamın ikinci cümlelerdeki boşluğu doldurmasıdır. Bu şekilde en az **çaba ilkesi**yle hem tasarruf ediliyor hem de boşluk iç bağ fonksiyonunu yerine getirmiş oluyor.

2.7. Yerini alma

Bazı uzun ifadelerin yerine, onları tekrar etmeden aynı görevi görecekle daha kısa ifadeler kullanılabilir. Burada cümlenin bir bölümü atlanmıyor onların yerine, onları temsilen başka bir kısa ifade kullanılıyor.

A: Düz çizgiliyi mi yoksa desenliyi mi alıyorsunuz?

B: İkisini de.

A: Bartu'nun yaptıklarını hesabını vermesi gerekir.

B: Bende öyle düşünüyorum.

A: Seni tehdit eden şu uzun boylu olan mı kısa olanı mı?

B: Hicbiri.

A: Ne alırdınız?

B: Sade kahve.

C: Ayrısından lütfen.

3. Metin Bütünlüğü - Anlam Bütünlüğü

Yukarıda bahsedilen iç bağlarla metin bütünlüğünün nasıl sağlandığı konusuna geçmeden önce de Beaugrande ve Dressler'in (1981) "Metinselliğin yedi standardı" diye adlandırdığı kriterlere bir göz atalım. de Beaugrande ve Dressler, bir konuşmanın ya da yazının metin diye adlandırılabilmesi için yedi standardı karşılaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu standartlardan ikisi metin merkezli iç kriterler, beşi de kullanıcı merkezli dış kriterler olarak değerlendirilmiştir.

İç kriterler tamamen metin içi ilişkilerle ilişkilidir. Bunlar, **metin bütünlüğü** (cohesion) ve **anlam bütünlüğü** (coherence) dır.

1- Metin bütünlüğü (bağlaşıklık) metnin içinde kullanılan bağlaçlar, gönderim ifadeleri, kelimeler, isimler, isim grupları ve bunları işaret eden zamirler, eksilti ifadeleri, ses ve kalıp tekrarları, fiil kipleri gibi formel bağlarla sağlanır. Bu yolla, metin içindeki bütün cümleler ve ifadeler birbirleriyle ilişkilendirilir.

2- Anlam bütünlüğü (bağdaşıklık) metni oluşturan cümlelerin önermelerinin tutarlı olmasıyla ve yapılan çıkarımlarla sağlanan bütünlüktür.

Dış kriterler konuşmacılarla ilgili gereklilikleri ifade etmektedir. Bir metnin oluşabilmesi için, metin bütünlüğü ve anlam bütünlüğü esas olmakla beraber yeterli görülmemektedir. Metin ve anlam bütünlüğü sağlanmış ve böylece iç tutarlılığı oluşmuş bir metin taslağının metne dönüşmesi için diğer bazı özellikler de taşınması gerekmektedir.

3- Amaçlılık (intentionality) bir metnin iç bağlarla iletişime uygun bir şekilde oluşturulmasıdır. Burada yazar veya konuşmacının metni oluştururken bir amaç taşıdığı ve ona göre sözlerini düzündüğü ifade edilmektedir. Konuşmacı ya da yazarın, amaçsız, boş yere, konuşmadığı ya da yazmadığı belirtilmektedir.

4- Kabul edilebilirlik (acceptability) oluşturulan bir metnin muhatabının kabul edeceği bir şekilde düzenlenmesi ve ifade edilmesidir. Metnin türü ve dizaynının sosyal ve kültürel ortama ve kişiye uygunluğunun dikkate alınmasıdır.

A: İsrail ile İran arasında muhabere çıkacak galiba.

B: "muharebe" diyeceksin herhalde

A: Ha muharebe ha muhabere ne fark eder, yani?

Bu örnekte görüldüğü üzere kabul edilebilirlik tam olmayınca, konuşmanın gidişi ve yönü değişmektedir. Başsağılığına giden birisinin "başınız sağ olsun" yerine "geçmiş olsun" demesi de sosyo-kültürel ortama uymadığı için bu ilkeye ters düşmektedir.

5- Bilgisellik (informativity) oluşturulan metnin mesajının ne kadar bilindiği veya bilinmediğini yani, yeni olduğunu anlatan bir standarttır.

Su 100 °C de kaynar.

Sözü çoğu insana yeni bir bilgi vermemektedir, yani, bilgisellik özelliği taşımamaktadır. Ama şu metinde ise:

Su deniz seviyesinde 100 °C kaynar. Deniz seviyesinden yükseldikçe bu değişir.

Verilen bilgi bilinenden çok bilinmeyenin, beklenilenden çok beklenilmeyenin ifadesi olduğu için daha bilgiseldir. Bilgiselliği

yüksek olan metinlerin anlaşılması daha zor fakat zevklidir. Telefon idaresinin şu uyarısına bir bakalım:

Kazmadan önce bizi arayın. Sonra arayamazsınız.

Okuyucular bu metni okuyunca tam anlayabilmek için biraz zorlanırlar, bazı çıkarımlar yapmak zorunda kalırlar. Fakat aynı mesaj şu şekilde verilirse

Kazmadan önce bizi arayın. Yer altından geçen bir kablo olabilir. Bu kabloyu keserseniz, bize telefon etme imkanınız kalmaz. Hatta elektrik bile çarpabilir... (de Beaugrande ve Dressler'den uyarılma: 1981))

her şey açık bir şekilde söylendiği ve okurun zihinsel işlemler yaparak, çıkarım yapmasına gerek kalmadığı için anlaşılmasa daha kolay olur fakat birincisi kadar etkili olmaz.

6- Durumsallık (situationality) bir metnin kullanıldığı durum (yer) bağlamıyla ilişkili olarak anlamlandırılmasıdır. Mesela: "Üst geçidi kullanın!" yazısının bulunduğu yerde bu ibareyi her okuyarın üst geçidi kullanması gerektiği anlamını çıkarmak yanlış olur. Bu uyarı sadece karşıya geçecek yayalar için anlaşılmalıdır. Bu sözün yazılı olduğu yer ve durum onu gerektirmektedir. "Her kullanımdan sonra temiz bırakın!" ifadesi de ancak bu metnin yazılı olduğu mekanla ilişkilendirilerek anlam kazanır. Bir öğrenci yurdundaki mutfakta, oradaki ocak kastedilebilir, bir genel tuvalette, tuvalet kastedilmiş olabilir.

7- Diğer metinlerle ilişkilendirme (intertextuality) bir metni oluştururken veya hazır bir metni anlamaya çalışırken bu işi yapanların daha önce aşına oldukları başka metinleri de kullanmaları, devreye sokmalarıdır. Bir konuşmacı ya da yazar bir metin üreteceği zaman o konuda daha önce üretilmiş metinlerden yararlanır. Bir yazıda veya konuşmada geçen '...nın dediği gibi...' den

sonra gelen ifadeler diğer metinlerle ilişkilendirmenin açık örneğidir:

Oskar Wild'ın dediği gibi "Bütün sabah şiirimin baskı provası üstünde çalıştım. Bir virgülü attım; öğleden sonra virgülü geri koydum." şiir yazmak titizlik ister.

Burada bahsedilen ve metin merkezli diye vasıflandırılan ve diğer kriterlere temel teşkil eden **metin bütünlüğü** ve **anlam bütünlüğü** ölçütlerini bazı örneklerle biraz daha açalım.

Bak şimdi telaşlandım. Kız neden gelmedi? Ayşe ile eczaneye gittiğini söylemiştin?

Evet. Biraz gecikti, ama şimdi gelir. Aaa! Bak! Ayşe arabadan iniyor. Q bilir.

Bak şimdi telaşlandım. Kız neden gelmedi? Ayşe ile eczaneye gittiğini söylemiştin?

Evet. Biraz gecikti, ama şimdi gelir. Aaa! Bak! Ayşe arabadan iniyor. Q Urfalıdır.

Bu metinlerde kullanılan iç bağlar ayrıdır. Fakat ikinci metinde sadece bir kelime değiştirilmiştir. O bir kelime metni anlamlı olmaksızın çıkarmıştır. Konuşmaların ikisi de metin bütünlüğüne sahiptir (bağlaşıktır). Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: İç bağlar metni oluşturmada katkı yapıyorlar yani **metin bütünlüğünü** (cohesion) sağlıyorlar. Fakat onların varlığı metnin **anlam bütünlüğünü** (coherence) sağlamak için yeterli olmuyor. Metin bütünlüğü olan bir metnin aynı zamanda anlam bütünlüğüne sahip olması gerekmiyor. Yukarıdaki birinci konuşmada hem iç bağlarla sağlanan metin bütünlüğü hem de anlam bütünlüğü vardır. İkinci metinde ise aynı iç bağlar kullanıldığı için metin bütünlüğü var fakat anlam bütünlüğü yoktur. Bir başka örnek:

İşi gücü dolap çevirmekti Ø . Epeyce yaşlanmış Ø, ama bu ona zor gelmezdi. Çünkü yorulduğu yerde durur dinlenir, sonra yine işine devam ederdi. Bazen mahallenin çocukları başına birikir, onu seyredelerdi. Fakat o buna aldırılmaz görevini hakkıyla yerine getirirdi. Eee.... , kolay değildi tabii, koca bir kasabanın ihtiyacına karşılamak.

İş-dolap çevirmek-bu; mahallenin çocukları-(on)lar eki; o-(Ø) arasındaki *gönderim bağları* ve çocuklar-birirmek; yaşlanmak-zor gelmek; seyretmek-aldırmak; görev-ihtiyaç arasındaki *anlam ilişkileri ve tekrarları*, ama-çünkü-fakat gibi *bağlaçlar* ve geçmiş zaman eki -di , -di' ların sık tekrarlarıyla *zaman uyumu* bu metnin bütününü sağlayan iç bağ türleridir. Bunlarla metnin cümleleri birbiriyle irtibatlandırılmıştır. Bütün bunlara rağmen bu metnin konusunun ne olduğu belli değildir. Bu parça metnin bütünlüğüne sahip fakat anlam bütünlüğünden yoksundur. Metindeki gönderim ifadeleriyle yazarın nelere gönderim yaptığı net değildir. Yani bunlar ortak bir bağlama oturtulamamaktadır. Kim, kime, nerede, ne zaman, hangi konuda, gibi bağlam oluşturan bilgilerden okur mahrumdur. Eğer metne bir başlık , mesela, Dolap Beygiri, verilseydi, bu problem halledilmiş olacaktı.

Bir metin (yazılı veya sözlü) oluşturulurken yazar ya da konuşmacı kullandığı ifadelerle okur ya da dinleyicinin kendisinin neyi kastettiğini bildiği varsayımından hareket eder. Metnin bütünlüğü sağlanmış bir metindeki ifadeler bu bütünlüğü sağlamanın yanı sıra okur ya da dinleyicinin anlam dünyasında bağlamsal bir karşılık buldukları zaman fonksiyoneldirler. (Petöfi: 1974, de Beaugrande ve Dressler) Başka bir deyişle, metnin bütünlüğü okur ya da dinleyiciye anlamı bütün (coherent) bir söylem sağlayabildiği oranda anlamlı ve etkilidirler. “Dolap Beygiri” başlığı okuyucunun kafasında parçada geçen ifadelerin anlam ve gönderimlerinin boşluktan kurtulup bir bağlama oturmasını sağlayacaktır ve metnin okuyucu için anlamlı hale gelecektir.

4. Bağlam ve Paylaşılan Bilgi

Bağlam, şimdilik, kabaca, içinde bulunulan durum, yer ve zaman olarak tanımlanabilir. Her sözün bağlamla sıkı bir ilişkisi vardır.

Şuraya doğru lütfen!
Bak orada.
Saat 12 mi olmuş?
Görünüşü çok güzel!

Bu sözlerin anlamlarını bir yer, zaman ya da duruma oturtmadan, yani, bağlamdan bağımsız düşünemeyiz. Bu sözlerin kastettiği şey ancak kullanıldıkları bağlamdan çıkarılabilirler. “Şura” “ora” kapının yanındır, masanın üstüdür, caddenin ortasıdır vs. “saat” duvardaki saattir ve onikiyi göstermektedir. “Görünüşü güzel” olan bir elbisedir, bir gömlektir, bir evdir vs. Fakat belli bir yerde bile, bu kelimelerle kastedilen şey belli olmayabilir. “Şuraya” dediğimizde, dinleyici bağlam içinde seçim yapmak zorundadır ve çoğu zaman konuşmacının kastettiği yerin neresi olduğunu karşı bir soruyla belirlemeye çalışır: “Şuraya mı, şuraya mı?” “şura”nın “ora”nın, “saat”in, “görüntüsü güzel” olanın ne olduğunun garantisi yoktur. O zaman bir sözün bağlamı o sözün kullanıldığı yer ve zaman değil fakat o yer ve zamandan ilgili olanların seçilerek oluşturulduğu soyut bir düzlemdir. Bu seçim ise iki tarafın üzerinde mutabık kalmalarıyla gerçekleşir. Bu anlamda bir sözün bağlamı, bu sözün kullanıldığı yer ve zaman faktörlerinden tamamen bağımsız da olabilir. Bir kalabalık lokanta düşünelim. Bir masada-sınız ve arka masada oturanların şu sözleri kulağınıza çarpıyor.

A: Nereye koydun?

B: İyi bir yere koydum. Bulamazlar.

Bu sözlerin semantik anlamlarını hemen kavrarsınız fakat konunun ne olduğunu anlayamazsınız. Onlar ve siz aynı yerde bulunduğunuz halde aynı bağlamda olduğunuz söylenemez. Halbuki bu iki kişi neden bahsettiklerini biliyorlar: konuşulan şeyin ne olduğunu, onu arayanların kim olduğunu ve ilgili birçok şeyin bilgisini paylaşıyorlar, yani bir bağlam içinde konuşuyorlar. Demek ki, bağlam konuşan ve dinleyenin paylaştıkları soyut bir bilgi düzlemi oluyor (Stubbs: 1966). Paylaşılan bu bilgi, içinde bulunulan durumdan elde edilebileceği gibi, tamamen ayrı bir ortamda, daha önceden edinilmiş de olabilir. Lokantada eğer şu cümleler kulağınıza gelseydi, bunlar bulunduğunuz yer ve zamandan çıkarır ve konuyu kolayca anlardınız.

Çorba da soğumuş.
Garson gecikti.

5. Dilin Fonksiyonları

Cümlelerde iki tür anlamdan bahsedebiliriz. Birincisi, cümlelerin dilin kendi sistematığı içinde kelimelere yüklenen anlamın bilinmesi ve gönderimlerin tarınmasıyla ortaya çıkan ve herkesin üzerinde mutabık kaldığı değişmeyen anlamdır, o cümlelerin önermesidir. Mesela; “Annen mutfakta (çalışıyor)” cümlesinin Türkçe dilbilgisi kuralları içinde söylenilmiş doğru bir cümle olduğunu ve aynı şekilde “anne” ve “mutfak” kelimelerinin gönderimlerini ve “çalışmak” fiilinin semantik anlamını bu dili konuşan herkes bilir. Ayrıca “annen” deki “n” nin “mutfakta” ki “ta” ekinin de anlamları bilinir. Bu cümle bağlamından soyutlanarak kullanıldığında, yukarıdaki öğelerin bilinen anlamlarının birliğinden oluşan cümlelerin semantik anlamı anlaşılır. Fakat aynı cümle değişik bağlamlarda değişik anlamlar olarak **semantik** anlamının dışına taşabilir.

- (1) A: Baba şu dersime bir baksana!
B: Annen mutfakta.

(2) A: Niye fısıldıyorsu?.

B: Annen mutfakta.

(3) A: Karnım zil çalıyor.

B: Annen mutfakta.

(4) A: Herkes nerde?

B: Annen mutfakta.

Yukarıdaki bağlamlarda “anne” diye adlandırılan bir varlığın “mutfak” diye adlandırılan evin bir bölümünün içinde olması anlamındaki semantik anlamı kastedilmiyor. Cümlelerin bu anlamı temel alınarak her bir bağlamda cümleye konuşmacı tarafından, ayrı anlamlar yükleniyor. Mesela; (1) de baba çocuğu baştan savıyor, (2) de söylenilen sözlerin annenin duymasının istenmediği kastediliyor, (3) de yemeğin hazırlanmakta olduğu, biraz beklenmesi gerektiği belirtiliyor, (4) te ise cümlelerin semantik anlamına yakın bir fonksiyon icra ediliyor. Konuşmacı soruya cevap veriyor. Bu dört örnekteki anlamlar cümlelerin kendi anlamı dışında tamamen konuşmacının kastedtiği anlamlardır. Bu kastedilen anlamlar ancak bağlam yardımıyla cümlelerin semantik anlamından ayrılabilirler. Yani, cümleler kullanıldığı zaman ortaya çıkarlar. “Demek” kelimesinin iki tür kullanımı burada bahsettiğimiz iki farklı anlamın varlığının açık bir göstergesidir. Birinci kullanım, bir kelime veya cümlelerin bağlamdan bağımsız olarak taşıdığı anlamı, ikinci kullanım ise konuşmacının kastedtiği anlamı gösterir.

- Muhasara ne demek?

- Muhasara edilebilir sözüyle ne demek istiyorsun?

Bir gün görevli odama gelip şöyle dedi:

- Affedersiniz hocam, sizin kapınızı açık gördüm de, aşağıda bir grup turist gelmiş.

Görevlinin sözlerini ben şöyle yorumladım: “affedersiniz hocam” diyerek beni rahatsız ettiği için özür diliyor ve konuşmayı başlatıyor, dikkatimi çekiyor. “Sizin kapınızı açık gördüm de” ile niye başka birisini değil de beni rahatsız ettiğini açıklıyor. “Aşağıda bir grup turist gelmiş” ifadesiyle de “benden kalkıp aşağı gitmemi ve yardımcı olmamı istiyor. Böyle yorumladıktan sonra ben yorumumun gereğini yerine getiriyorum, kalkıp görevliyle birlikte aşağı iniyorum, turistleri selâmlıyorum. Görevli teşekkür ederek ayrılıyor. Burada görevlinin sözlerini tam da görevlinin beklediği şekilde yorumladığımı anlaşıyor. Onun kastettiği anlamları yani sözlerinin fonksiyonlarını benim tam olarak deşifre ettiğimi görüyor ve teşekkür ediyor. Eğer, ben görevlinin sözlerinin semantik anlamını alsaydım ve cevaben “Aaa, ne güzel, okulumuza bir grup turist gelmiş.” deseydim herhalde görevli şaşırarak ve bundan bir anlam çıkaramayacaktı.

Burada şu iki soru akla geliyor. Birincisi sözlü ya da yazılı ifadelerimiz neden kendi sabit anlamları dışında konuşmacı ya da yazarın kastettiği anlamları taşımaya zorlanıyor? Başka bir deyişle, biz onlara niçin istediğimiz anlamları yüklemeye çalışıyoruz ve yüklüyoruz? İnsanlar direkt olarak söylediklerinin ve yazdıklarının sadece semantik anlamlarıyla konuşsa ne olurdu? İkinci olarak da dinleyici ya da okur nasıl oluyor da konuşmacı ve yazarın kastettiği anlamı yüzde yüze yakın bir oranda onun kastettiği şekilde anlıyor? Bu sorulardan ilkinin cevabını **söz-eylem** ve **işbirliği ilkeleri** konuları işlenirken ele alacağız. İkincisinin cevabını ise kısmen burada açıklayacağız. Daha önce bahsettiğimiz metin içi bağların metnin anlam bütünlüğünü sağlamada yetersiz kaldığı konusuna tekrar dönelim.

A: Baba şu dersime baksana!

B: Annen mutfakta.

örneğini bir bağlam içine oturtalım ve A ve B'nin kastettikleri anlamı yani sözlerinin fonksiyonlarını oradan çıkarmaya çalışalım. A bir öğrenci olsun. Ödevini yaparken zorlanmış babasına müracaat ediyor. B baba olsun. O da bilgisayarda bir işle meşgul. Bu bağlam içinde, A'nun yukarıdaki sözleriyle babasının bir metne bakıp başarısını paylaşmasını istemediği ya da "şuna bak rezalet." Türünden bir şikâyetle bulunmadığı açıktır. Bunlar A'nın ses tonundan babasına yaklaşım tarzından kolayca anlaşılır. O zaman A ne yapmak istiyor, B ne yapmak istiyor?

A: Baba şu dersime bir baksana! (Yardım et, beraber yapalım.)Rica.

B: Annen mutfakta. (Meşgulüm) Ret.

A bu sözleriyle bir ricada bulunuyor, B ise bunu reddediyor. A ve B'nin sözleri arasında hiçbir formel bağ olmamasına rağmen bu sözlerin fonksiyonları arasında bir bağ vardır. Rica ile ret art arda geldiğinde metin bütünlüğünü (cohesion) değil ama anlam bütünlüğünü (coherence) sağlıyor ve alâkasız görünen bu sözler anlamlı-tutarlı bir söylem oluşturuyor. Burada, konuşmacı ve dinleyici şu sosyal bilgiyi paylaşıyor: *rica*, ya kabul edilir ya da reddedilir. Benzeri şekilde *istemek* ile vermek veya vermemek, *teklif* ile kabul ya da ret, *suçlama* ile inkâr veya kabul, *değerlendirme* ile onamak veya onamamak vs. arasında da toplumca kabul edilen anlam bağları vardır. Birçok toplumda bu bilgi tartışılmaz ve bir norm olarak kabul edilir. Bu da yukarıdaki örnekte olduğu gibi anlaşmayı sağlar. (Jakobson: 1960, Hymes: 1962, 1972)

6. Pragmatik Anlam ve Söz-Eylemler

Söz-eylem kavramını açıklamadan önce, işimizi kolaylaştıracığı için, **eylem-söz** ile **cümle** arasındaki farkı ortaya koymamız gerekiyor. Cümle, gramer kurallarına göre Özne+Nesne(veya diğer tamlayanlar)+Yüklem şeklinde oluşturulan, büyük harfle baş-

layıp, nokta ile biten soyut bir dil birimidir. Bu birim, konuşma organlarımızı kullanarak seslendirilirse eylem-söze, yazılırsa da yazıya dönüştürülür. Yani, cümle bir potansiyel, eylem-söz ise onun realize edilmiş şeklidir

Bugün çok sevinçliyim.

bir cümledir. Bir kişi bunu bir kere söylerse bir eylem-söz ortaya çıkar. Aynı kişi ikinci defa söylerse ikinci bir eylem-söz meydana gelir. Bir cümle ne kadar söylenirse o kadar sayıda eylem-söz gerçekleştirilir. Mesela bir tiyatro eserinin ilk cümlesi bu oyun her oynandığında ayrı ayrı eylem-sözler olarak icra edilirler.

Eylem, insanın vücut durumunun bilerek değiştirilmesi ise söz-eylem de bir sözün söylenmesiyle bilerek ortaya çıkarılan değişikliktir. Eylem üç şekilde ortaya konabilir. (Hurford ve Heasley: 2007)

- 1- Sadece vücudumuz ile yapılan eylemler
- 2- Sadece sözle yapılan eylemler
- 3- Hem vücut hem sözle yapılan eylemler

Kapıyı sözle açamayız; “açıl kapı!” dediğimizde kapı açılmaz. Onu sadece organlarımızı kullanarak yapabiliriz. Birisini tebrik etmeyi iki türlü yapabiliriz; elini sıkarsınız, alkışlarsınız, kucaklarsınız, öperiz vs. ve ayrıca söz ile aynı eylemi gerçekleştirebiliriz; bravo, tebrikler, tebrik ederim, harika, kutlanın vs. deriz. Üçüncüsü sadece dille yapılan eylemlerdir; Türkçe de en tipik örneği kocanın karısını boşamak için söylediği “boş ol” ifadesidir. Boşanma bu ibare kullanılarak gerçekleştirilebilir, başka türlü mümkün olmaz. Söz-eylemler sadece belirli kelimelerle gerçekleştirilen eylemler değildir. Her söylenen eylem-söz (utterance) ile bir eylem yapıldığı kabul edilmektedir. Sağlıkla ilgili bir uyarı eylemi anca söz ile yapılabilir. Tehdit, rica, özür, emir, teşekkür, kınama, suçlama, şikâyet, davet,

ret vs. eylemleri söz ile yapılabilir. Her söz ile bir söz-eylem gerçekleştirildiğine göre söz-eylemlerin sayısının çok yüksek olduğunu söyleyebiliriz

İlk defa John Austin (1962) bazı sözlü ifadelerin kendi kendilerini beyandan başka bir anlam taşımadıklarını ve dünyadaki herhangi bir olay hakkında haber vermediklerini ortaya koymuştur. Bu ifadelerle Austin bazı törensel durumlarda söylenen sınırlı sayıdaki eylem-sözleri kastetmiştir. Bunlar; kilise görevlisinin gelin-damadı karı-koca ilan etmesi, yeni yapılan gemiye isim verilmesi, günah çıkartılması, bir binanın açılması ve hâkimin duruşma sonunda bir sanığı suçlu bulup mahkum etmesi gibi durumlarda söylenen eylem-sözlerle gerçekleştirilen söz-eylemlerdir. Türkçede de benzer durumlar bulmak mümkündür: TBMM’de yemin etmek, yeni doğan çocuğa isim vermek, nikâh memurunun gelin-damadı karı-koca ilan etmesi gibi. Bu bahsedilen durumlarda yetkili kişinin söylediği sözün kendisi bir eylemdir. Başka bir haber değeri taşımaz. Mesela; yetkili memurun “Sizi karı-koca ilan ediyorum” demesiyle bu iş gerçekleştirilmiş olur. Bu fikirler daha sonra John Searle (1969-1975) tarafından geliştirilmiş ve daha sistematik bir hale getirilmiştir. Törensel durumlarda söylenen az sayıdaki eylem-sözlerin yanı sıra, bugün artık söylediğimiz bütün sözlerin bir söz-eylem olduğu kabul ediliyor, yani söylediğimiz her söz ile bir iş yaptığımız söyleniyor. “Günaydın” diyenin selam verdiğini “Huzurun kaçır” diyenin tehdit ettiğini; “sabah musluğu tamir ettin mi?” diyenin rica veya emrettiği, “Sağ olun, Allah razı olsun!” diyenin teşekkür ettiğini biliyoruz. Söylenilen bu sözlerle bahsedilen söz-eylemlerin yerine getirebilmesi için bu sözlerin bağlamdan kaynaklanan pragmatik anlamlarının göz önüne alınması gerekiyor. Searle söz-eylemleri altı ana sınıfta toplamıştır:

1. *Tanımlayıcılar*: bir durumu anlatan, teyit eden, beyan eden, iddia eden söz- eylemlerdir.

- Sayın seyirciler Kahire'de durum hala bulanıklığını koruyor.
- Suyun her yerde 100°C'de kaynadığını söylemek bilimsel değildir.

2. *Üstleniciler*: konuşmacının gelecekte yapacağı bir işi üstlendiği söz-eylemlerdir; yemin, tehdit ve söz verme gibi.

- Hadi gidiyoruz, yemekler benden.
- Dediğimi yapmazsan külahları değiştiriz.

3. *Emrediciler*: konuşmacının dinleyiciye bir iş yaptırmak amacıyla söylenen sözle gerçekleştirilen söz eylemlerdir; emir, rica, nasihat, dua, yalvarma gibi.

- Yola çıkmadan önce arabanızın bakımını yaptırın.
- Ne olur yardım edin.

4. *Değiştiriciler*: mevcut durumu değiştirerek yeni bir durum, statü oluşturan söz-eylemlerdir; isim verme, evlendirme, tutuklama, savaş ilanı, ateşkes ilanı, işten atma gibi.

- Kovuldunuz.
- Adı Ahmet olsun. Adını ben verdim yaşını Allah versin.

5. *Dışavurumcular*: konuşmacının psikolojik ya da zihinsel durumunu gösteren söz-eylemlerdir; selâmlama, tebrik etme, teşekkür etme, özür dileme gibi.

- Hoşgeldiniz.
- Büyük başarı, size hayranım.

6. *Yargılayıcılar*: konuşmacının değerlendirmesini, yargısını, belirten söz-eylemlerdir; onama, yargılama, izin verme gibi.

- Size yüzde yüz katılıyorum.
- Bu gidişata bir dur diyen olmalı.

Bu bahsedilen eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Değiştiricilerden bir örnek verelim: hâkim duruşma sonunda mahkemede ‘Seni iki yıl hapse mahkum ediyorum’ derse bu iş söylemekle yapılmış bitmiş olur. Ama aynı hâkim evde kahvaltı masasında aynı sözü karsına söylese bu söz-eylem geçersizdir. Bütün söz eylemlerin geçerli olabilmesi için **geçerlilik şartları** vardır. Mesela bir sözün **emir** olabilmesi için aşağıdaki şartlar çerçevesinde söylenmiş olması gerekir:

- a. Söyleyenin bu işin yapılmasının gerekliliğine inanması
- b. Dinleyicinin bu işi yapacak durum ve yetenekte olması
- c. Dinleyicinin bu işi yapma mecburiyetinin olması
- d. Söyleyenin dinleyene bu işi yapmasını söyleme hakkının olması

Aynı şekilde özür dileme söz-eyleminde özür dilemenin geçerli olması için

- a. Özür dilenilen olaydan konuşmacının sorumlu olması
- b. Öze konu olan şeyin olmasının dinleyici tarafından istenmemesi

gerekir. Bu şartlardan bir tanesi eksik olsa söze-eylem gerçekleştirilemez.

Bütün bu geçerlilik şartlarına ilaveten söz-eylemlerin samimi-
yetle yerine getirilmesi de bir şart olarak ileri sürülmüştür. Ancak
bu şart uygulanmasa da söz-eylem geçerli olmaktadır.

Bir konuşma esnasında söylediğimiz bir söz-eylem ile üç eyle-
mi birden yerine getirmiş oluyoruz:

Birincisi, **söyleme** eylemi (locution): konuşmacı bu eylemle
semantik anlam ve gönderimleri bilinen bir sözü üretmiş oluyor
yani anlamlı bir söz söylemiş oluyor. Mesela;

Sabah musluğu tamir etmedin mi?

eylem-sözünde geçen “sabah” kelimesi ile konuşmanın geçtiği
günün sabahına paylaşılan bilgi olarak atıfta bulunuluyor,
“musluk” ile yine bilinen bir musluğa gönderim yapılıyor ve böy-
lece bu iki kelimenin de karşılıkları bağlamda kolayca anlaşılıyor.
Bu bağlamsal ilişki kurulamadığında sabah sonsuz sayıdaki sa-
bahlardan biri, musluk da aynı şekilde herhangi bir musluk ola-
bilecek ve yukarıdaki eylem-sözün anlamı belirsiz bir hal alacaktı.
Bu ifadelerin gönderimlerinin bilinmesinin yanı sıra onların se-
mantik anlamlarının da bilinmesi gerekiyor. “Tamir etmek” in de
aynı şekilde anlamının bilinmesi gerekiyor.

İkincisi, konuşanın söylemekle yaptığı eylem (illocution). Ko-
nuşmacı bu eylem söz ile ne yapmak istediğini (neyi **kastettiğini**)
ortaya koyuyor. Mesela; bir ev ortamında karısı kocasına bu sözü
söylüyorsa, bağlamın diğer unsurları da göz önüne alınarak (koca,
sabah tamir edeceğini söylemiş fakat etmemişse) konuşmacının
(yani karısının) bu söz-eylemle kocasına kızdığı veya “hemen ta-
mir et” anlamında bir emir verdiği anlaşılır. Yani, söylemekle ya-
pılan eylemin *kızma* veya *emretme* olduğu anlaşılır. Tabii, yine bu
ikinci aşama anlamın (fonksiyonun) ortaya çıkabilmesi için ko-
nuşmacı ve dinleyicinin aynı bağlamı paylaşmaları gerekir.

Üçüncüsü, eylem-sözün söylenmesiyle dinleyici üzerinde **etki**
yapma eylemi (perlocution). Bu aşamada söylenilen söz ile dinle-

yicinin mevcut düşüncesinin değiştirilmesi ya da onun harekete geçip bir şey yapmasının sağlanması hedeflenir. Yukarıdaki örnekte, karısı kocasına kızmışsa bu kızma eylemi, kocasının kalkıp tamire koyulmasını ya da tamir etmeyişiinin sebebini açıklamasını sağlamış olabilir.

Bu üç katmanın (söyleme, kastetme, etki) anlamları birincisinden sonuncusuna doğru giderek daha esnek bir hal almaktadır. Birinci anlam semantik anlamı ve gönderimleri ifade ettiği için diğerlerinden daha net ve kesindir. İkinci eylemde ise konuşmacının ne yapmaya çalıştığı, neyi kastettiği her zaman yüzde yüz bilinemeyeceği için netlik oranı daha düşüktür. Buna bağlı olarak dinleyiciye nasıl bir etki yaptığı da belirsiz hale geleceği için üçüncü anlam daha da kaygan bir zemine oturmaktadır.

A: Baba! Salı yola çıkıyorum.

B: Oğlum, Toroslar' da yol kapalı diyorlar.

Bu konuşmadaki A'nın sözlerinin üç katmanlı anlamına bir bakalım.

1. *Söyleme*: Babasına Salı günü yola çıkacağını söylemesi, bunu seslendirmesi. A ve B bu eylem-sözdeki kelimelerin anlamlarının ve gönderimlerini biliyorlar. Salı'nın hangi Salı yolun nere olduğunu biliyorlar.

2. *Kastetme*: A'nın bu sözleri ile yapmaya çalıştığı şey muhtemelen babasından harçlık istemesi.

3. *Etki*: Muhtemelen babasının cebinden para çıkarıp vermesi.

Bu örnekte de görüldüğü gibi birinci anlam en az esnek olanıdır, diğerleri ise giderek daha esnek hale gelmektedir. İkinci anlam borç isteme değil de babasından izin isteme olabilir, babasına onun isteğini yapmayacağını çünkü zamanı olmadığını söyleme olabilir, babasını acele etmesi için zorlama olabilir ve bağlama bağlı olarak diğer başka şeyler de olabilir. Üçüncü anlam da değişebilir, baba bu söz karşısında değişik tepkiler verebilir. Anlamların

aşamalı olarak esneklik kazanması konuşmacılara bazen avantaj da sağlayabilir. Bir konuşmacı bir sözünden dolayı suçlanırsa hemen kolayca öyle demek istemediğini öteki anlamı söylemek istediğini kastedebilir.

A: Bu sabah tamir etmeyi düşünüyor musun?

B: NE ZAMAN bu sabah? Vaktim mi var?

A: Kızma canım ben sadece soruyorum.

Bu konuşmada A, B'den daha önce sözü geçen bir şeyi tamir etmesini istiyor, rica ediyor ya da ona emrediyor. B, buna zamanının olmadığını söyleyerek sert çıkıyor. Bunun üzerine A geri adım atıyor. Kastettiği anlamın esnekliğinin avantajını kullanıyor. Sözleriyle kastettiği şeyin rica/emir olmadığını ve sadece sorma olduğunu söyleyerek güya yanlış anlaşılmayı giderme(tamir) yoluna gidiyor. A asıl kastettiği anlamdan geri dönerek söyleme anlamına sığıyor. Bu işlem, kısmen, daha önce sorulan niçin dile semantik anlam dışında anlamlar yüklenildiği sorusunun cevabını teşkil ediyor. Kişilerin, gereğinde söyledikleri sözlerden dönme isteği ve bunu da güvenle yapma arzusu onları tek ve net olan semantik anlamdan ayırıp pragmatik anlama yönlendirmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere insanlar konuşurken veya yazarken bu iki anlam türünü de kullanırlar. Metinlerini oluşturup geliştirirken bunlardan yararlanırlar. Söyleme (locution) ve kastetme (illocution) anlamlarının bir metni oluşturmada ve geliştirmede nasıl bir rol üstlendiğini bir örnekle açıklamaya çalışalım.

Yukarı doğru kıvrıla kıvrıla giden yolda, babamın arkasında onu takip ediyordum...(1) Önümde yürüyen bu ufak tefek adam bir zamanlar öyle hızlı yürürdü ki ona yetişebilmek için koşmak zorunda kalırdım. (2) Fakat şimdi öyle değil. (3) Zaman onu yavaşlatmıştı. (4) Yıllar ve işinin ağırlığı belini bükmişti. (5) Yükleri üzerinde taşıdığı sağ omzu diğerine göre biraz düşüktü. (6) Nefes alması da zorlaşmıştı. (7) Çünkü ilk düz-

lütge varmadan önce iki kere durup bastonuna dayanarak dinlenmişti.

Birinci bitişik cümle üç ayrı cümleden oluşmaktadır.

- a) Önümde yürüyen bu ufak tefek adam
- b) Bir zamanlar öyle hızlı yürürdü ki.
- c) Ona yetişebilmek için koşmak zorunda kalırdım.

Cümleler birleştirilince bunlardan birisinin söyleme gücü (önermesi-anlamı) esası teşkil eder diğerlerinin önermesi ona bağımlı hal alır. Yukarıda örnekte (b) ve (c) deki önermeler (a)'daki ana düşünceye destek vazifesi görmektedirler ve müstakil önerme olmaktan çıkmışlardır. Bu örnekte (b)'nin kastettiği anlam (a)'yı betimlemek (c)'nin kastettiği anlam ise (b)'nin örneklemlendirilmesidir. Eğer, bu üç cümle müstakil olarak yazılıysaydı (a)'nın kastettiği anlam bir durum beyanı, (b) ve (c)'nin ki ise geçmiş bir olayı rapor etmek olacaktı ve bunların önermeleri de eşit statü ve güce sahip olacaktı. (Widdowson: 1978) (3). ve (4). Cümleler kendinden önce gelen cümlelerin önermelerinin devamını ifade etmiyorlar 'o' veya 'onun' ile başlayan bir yapı yerine tamamen başka bir yapı kullanılıyor, *yıllar* ve *zaman* öne çıkıyor. Eğer önerme gelişimi devam ettirilseydi (3) ve (4). cümlelerin yapıları şöyle olması gerekirdi:

O zamana yenik düşüp yavaşlamıştı
(onun)Beli yıllara ve ağır işe dayanamamış bükülmüş-
tü.

Parçada bu yapıların yerine, yani, *bilinen...yeni* formunun yerine *yeni...bilinen* bilgi yapısının kullanılması (önermenin devam ettirilmesi, geliştirilmesi değil de) ancak kastetme anlamının geliştirilip devam ettirilmesi amacıyla yapılmış olabilir. Bu yapıların tercihiyle (1). Cümlede geçen anlamın (2). cümlede 'Fakat şimdi öyle

değil' ile açığa kavuşturulmayan bölümlerinin açığa kavuşması hedeflenmiştir. 'Fakat şimdi öyle değil.' Sadece "hızlı" değil gibi anlaşılırken (3) ve (4). Cümlelerin kastettiği anlamın yardımıyla yani açıklık getirmesiyle "öyle"ye ufak-tefek(değildi) anlamı ve hatta daha sonraki cümledeki sağ omzunun düşük olduğu anlamları da dahil edilmiştir. (5). ve (6). cümleler (onun) diye başladığı için, (o) diye başlayan (2). cümlelerin önermesinin devamıdır. (7). cümle ise, kastettiği anlam ile (6). cümlelerin açıklanması rolünü üstlenmiştir.

Özet olarak, bir metindeki cümlelerin semantik anlamları arasındaki ilişki ile bağlaşıklığın ve kastetme anlamlarıyla da bağdaşıklığın sağlanıp devam ettirildiği söylenebilir. (Çakır, A. 1994.)

7. Bilgi Şemaları

İletişim esnasında bizim söylediğimiz ve bize söylenen sözler hiç yoktan, kendiliğinden ortaya çıkmıyor. Bunlar daha önce edindiğimiz bilgilere dayanıyor. İnsanlar edindikleri bilgileri tek tek birbirinden ayrı olarak depolamıyorlar, bu bilgileri hafızlarına sınıflandırarak dosyalar, şemalar şeklinde yerleştiriyorlar ve bu bilgileri cümleler üretirken ve kendilerine söylenen cümleleri anlamlandırırken kullanıyorlar. Immanuel Kant 'ta 1781 yılında bu gerçeği şöyle dile getiriyor: "Yeni bilgiler, yeni kavramlar, yeni fikirleri ancak kişinin daha önce bildiği bir şeyle irtibatlandırılırsa anlam kazanır." (Rumellhart: 1980). Bu bahsedilen, eskiden edinilmiş bilgiler, çerçeve bilgileridir ve hazır-kalıp formunda muhafaza edilmektedirler. Kafamızda böyle hazır-paket bilgiler taşıdığımızı kanıtı olarak, bize anlatılan bir olayı, bir hikâyeyi biz tekrar anlatırken eklemeler veya eksiltmeler yapmamız gösterilmektedir. Eğer siz, duyduğunuz bir olayı ikinci kere anlatırken ve bazı noktaları atlar ve bazı söylenmemiş şeyleri de eklerseniz ve kimse de buna itiraz etmezse bu tamamen iki tarafın da aynı çerçeve bilgiye

sahip olduğundandır. Mesela; hâkim sanığa, o sabah nerede olduğunu ve ne yaptığını sorar, o da şu ifadeyi verir:

Sabah kalktım, giyindim, kahvaltımı yaptım.
İş yerine vardığımda arkadaşlar toplantı halindeydi.

Başka bir zaman hâkim sanığa ifadesini tekrar etmesini istediği zaman sanık şöyle der:

Sabah kalktım, elimi yüzümü yıkadım, kahvaltımı yaptım,
Saat 9 da iş yerine vardım. Müdür toplantı yapıyordu.

Kafamızda taşıdığımız çerçeve bilgilerin bir bölümü zikredilirse diğer bölümleri de otomatik harekete geçerler; Bir “ev”den bahsedildiğinde evin bütün odalarının ayrı ayrı zikredilmesine gerek kalmaz, onlar kendiliğinden aklımıza gelirler ya da sadece bir odadan bahsedildiğinde, mesela oturma odasından, bu bütün bir “ev” şema bilgisini harekete geçirmek için yeterli olur.

Kahvaltı için mutfaka geçtim.

ifadesinde, mutfakta yapılan işler ve bulunan eşya da otomatik olarak kafamızda canlanır masaya, ayrıca, çatal, kaşık, bıçak, ekmek, peynir, zeytin, bardak vs. koyduğumuzu, masaya oturduğumuzu, bardağa çay koyduğumuzu belirtmemize gerek kalmaz. Mahkeme örneğinde, sanık olayı ikinci kere anlatırken sabah-işegitme hazır-kalkıp bilgisini harekete geçiriyor ve o çerçeve içinde bulunan eşya ve eylemlerden bir kısmını söyleyip diğer kısmını atlıyor. Bunu yaparken söylemedikleri bölümlerin mahkeme heyetinin kafalarında aynı şema bilgisi tarafından otomatikman tamamlanacağını varsayıyor. Nitekim, ikinci anlatımda geçen el yüz yıkama, saatin dokuz olması ve müdür ifadelerinin birinci an-

latımda olmaması ve giyinme işinin ikinci anlatımda atlanması, mahkeme tarafından dikkate alınmıyor ve sanık ifadesini değiştirmekle suçlanmıyor.

İnsanların birbirlerini anlamaları kafalarındaki bu ortak bilgi formları vasıtasıyla mümkün oluyor. Sözlerin anlamı ortak bağlamdan çıkarılıyor, fakat daha önce belirtildiği gibi bu bağlamın “konuşma anı ve yeri” olması gerekmiyor. Kafalarımızdaki bu ortak şema bilgiler, gerektiğinde, ortak bağlam rolü oynuyor ve iletişim sağlıklı bir biçimde yürütülüyor. Tabii ki kafalarda harekete geçirilen bu şema-bilgiler (özellikle değişik kültürlerde) birbirinden farklı olabilir. O zaman, ortak bağlam oluşamaz ve kişiler birbirlerini anlayamayabilirler.

Dolap beygiri başlıklı metni hatırlayalım. Başlık konulmadan önce okunduğunda okurlar için bir anlam çıkarmak imkansızken, başlıktan sonra kafasında dolap beygiri şema-bilgisi olan herkesin kolayca anlayacağı bir metne dönüşmüştü. Çünkü bu bilgi yazarla okurun buluştuğu anlam düzlemini yani bağlamı oluşturuyor. Metin bu bağlama oturtulduktan sonra okuyucu tarafından işleme tabi tutulup, yorumlanıp “söylem” e dönüştürülüyor. (Sanford ve Garrod: 1981)

Kafamızda taşıdığımız bu hazır-kalıp bilgileri içerikleri yönünden üç guruba ayırmak konuya açıklık getirmek bakımından uygun olacaktır. Bu bilgilerden bir kısmı doğduğumuz günden itibaren öğrendiğimiz dünya bilgileridir; ev, okul, maç, lokanta, market, kütüphane, spor, TV, düğün, doğum, ölüm gibi konularla ilgili bildiklerimizdir. Bu konulardan bahsettiğimizde harekete geçen hayatla, çevremizle ilgili olan bilgilerdir. İkinci olarak, sosyal münasebetimizi başlatmak, sürdürmek ve ilerletmek için konuşurken uymak durumunda olduğumuz geleneksel tavır, davranış ve konuşma kuralları bilgisi vardır; hitap şekilleri, selamlaşma, misafire nasıl davranılacağı, bir topluluktan ayrılırken nasıl izin alınacağı gibi. (Labov: 1972) Uçak, otobüs veya tren bileti alırken, dolmuşta para verirken, ineceğiniz yeri söylerken, bilinmeyen bir numarayı

ararken, lokantadan yer ayırırken bu tür sosyal-ilişkiler bilgisini kullanırız. Bu ikinci tür bilgilerin bir kısmı evrensel olmakla birlikte bir bölümü kültürlerle göre değişiklik gösterir. Yakın arkadaşımıza, tanıdığımızı, tanımadığımızı, büyüğümüze, küçüğümüze, karşı cinse, nasıl hitap edeceğimiz çoğu zaman kültürle belirlenen bir bilgi türüdür. (Bu bilgi türünün Türkiye’de bürokratlar arasında kullanım şekli ele alan bir makale ekte verilmiştir. Ek. 1) Üçüncü olarak, diğer iki tür bilgiyi kullanırken müracaat ettiğimiz, dil yetisi (linguistic competence) bilgisidir. Bu, bir dilin gramer yapısını, kelimelerini, seslerini, telaffuzunu ve tonlamasını içeren bir bilgidir. Tabii ki dil yetisi temeli teşkil eder ve diğer tür bilgiler çoğunlukla dil vasıtasıyla kullanılır. Dil yetisindeki eksiklikler ilişimi doğrudan etkiler. Mesela; bir yaşlı kişi bir gençle konuşurken Osmanlıca diyebileceğimiz ifadeler kullanırsa, genç bunları anlamayabilir ve iletişim sekteye uğrar.

-Bu menkıbenin ravisini tahattur ediyor musun?

-Efendim?

Aynı şekilde, Türkçe’yi iyi telaffuz edemeyen, tonlamasını doğru yapamayan bir yabancı ile de iletişim kurmak zor olacaktır. İki tarafın dil yetilerinin belli bir seviyede olması, diğer iki tür bilgiyle de birleşerek ortak bir bağlam oluşturmak için gereklidir.

Sonuç olarak, iletişimin başarılı olması için tarafların karşılıklı bir uzlaşma düzleminde buluşması gerekir. Bir taraf diğer tarafın (onun dil yetisi dâhilinde olan) anlayacağı kelime ve cümlelerle bir mesaj dillendirir. Bunu yaparken, yukarıda bahsedilen, karşılıklı konuşma esasına uyulması gereken kurallar bilgisini ve konu ile ilgili (dünya) bilgisini kullanır. Aynı şekilde, ikinci taraf da verilen bu mesajı anlamak için, kendi dil yetisini, kendi dünya bilgisini ve sosyal-ilişkiler kuralları bilgisini kullanır. Birinci taraf bahsedilen üç bilgi türünü kullanırken, karşı tarafın bu üç alanda neyi bilip neyi bilmediğinin değerlendirmesini yapar. Eğer, bu değerlendir-

me doğru çıkarsa yani tarafların bu bilgi alanları belli bir oranda çakışırsa iletişim başarılı olur. (şekil 1.)



Eğer birinci taraf ikinci tarafın dil yetisinde olmayan ifadeler kullanırsa, ikinci tarafın hiç bilmediği bir konuda konuşursa veya onun aşına olamadığı sosyal-ilişki ifadeleri kullanırsa yani karşı tarafın neyi bilip neyi bilmediği değerlendirmesinde yanılırsa, iletişimde problemler oluşur, ortak bağlam oluşturulamaz. Eğer iletişim sözlü yapılyorsa, taraflar bu pürüzleri anında görüşerek çözme yoluna giderler.

7.1. Söylem Türleri

Edinilmiş bilgi kalıplarına dördüncü olarak söylem türleri bilgisini ekleyebiliriz (Swales: 1990). Sözlü ya da yazılı metinler, kullandıkları kelimeler, yapılar ve içerikleri ve gördükleri fonksiyonlar yönünden birbirinden kolayca ayrılabilir. Bir radyonun düğmesini çevirerek istasyon ararken kulağımıza gelen birkaç kelimeden söylem türlerini tanıyabiliriz ve birbirinden ayırt edebiliriz. Düğmeyi az çevirdiğimizde duyduğumuz "...Karadeniz'in kuzey kesimleri..." ifadesinden kullanılan söylem türünün hava durumu, "... Bir tatlı kaşığı şeker..." ifadesinden yemek tarifi, "...kaleci ileri çıktı..." sözünden maç nakli, "...sayın dinleyiciler şimdi özetleri sunuyoruz..." cümlesinden haberler, "... Cenab-ı

Zül Celal Hazretleri..."sözünden dini sohbet, "... saçlarınızın daha parlak olmasını istiyor musunuz?" sorusundan reklamlar olduğunu kolayca anlarız. Ayrıca, yazılı metinlerin söylem türlerini üzerine yazıldıkları malzemeden, kullanıldıkları form, kelime ve cümlelerden hemen çıkarabiliriz: Gazeteler, dergiler, broşürler, levhalar, ilaç kutuları, gibi zeminler metnin türünü tanımamıza katkı yaparlar. Sözlü ve yazılı iletişimde türü tanıma bilgisi de edinilmiş şema bilgiler olarak iletişime katkıda bulunurlar ve ortak bağlam oluşturmada yardımcı olurlar.

Söylem türlerinin bir bölümü karşılıklı konuşma, diyalog; bir bölümü de tek taraflı monolog şeklindedir. Daha önce bahsettiğimiz sosyal-ilişki bilgisinin kullanıldığı konuşmalar genellikle kısa süreli konuşmalardır: Selam verme, baş sağlığı dileme, tebrik etme gibi. Uzun sosyal ilişkiler ve bu ilişkilerde kullanılan uzun söylem türleri de vardır: İş görüşmesi, mülakat, tartışma, münazara, sözlü sınav gibi. Günlük hayatta sıkça kullandığımız söylem türlerinden bazıları şunlardır:

Mektup, şarkı, hikâye, roman, piyes, makale, fıkra, şiir, reklam, konuşma, ağız kavgası, mesaj, ders, menü, rapor, ilan, çek, reçete, etiket, özgeçmiş, garanti belgesi, telgraf, vaaz, bilet, gazete, yemek tarifi, e-mail vs

(Öğrencilerin sıkça karşılaştıkları çoktan seçmeli test söylem türünün ilginç bir kullanımı ekteki bir makalede görülebilir. Ek. 2)

7.2. İletişim Yetisi

Chomsky'nin (1965) dil yetisi konusundaki görüşlerini eleştiren ve onun dilin kullanımını açıklamadığını söyleyen Dell Hymes (1972) dil yetisinin yanı sıra insanların bir de iletişim yetisine sahip olduklarını ileri sürmüştür. Hymes, iletişim yetisini dört ayrı bilgi alanına ayırır:

1. Kullanılan dilin mümkün mü (ya da ne kadar mümkün) olduğu
2. Kullanılan dilin fizibil mü (ya da ne kadar fizibil) olduğu
3. Kullanılan dilin uygun mu (ya da ne kadar uygun) olduğu
4. Kullanılan dilin kullanıldığı mu (ya da ne kadar kullanıldığı)

(1) kullanılan dilin **mümkün** olması ya da olmaması, söylenen sözlerin, söz diziminin, gramerinin, telaffuzlarının doğru olup olmadığı anlamında kullanılmıştır. Yani, konuşmacının dil yetisine sahip olma oranı, kullandığı dilin mümkün olup olmadığını da belirler. (2) kullanılan dilin **fizibil** olması mümkün olan ifadenin hangi uzunluğa kadar insan tarafından anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Bir cümle, gramer ve kelime bakımından doğru inşa edilmiş (mümkün) olabilir fakat çok uzun olduğu için zihinsel işleme tabi tutulup deşifre edilemeyebilir.

Geçen gördüğün adamın yanındaki kız kardeşinin kocasının kuzeninin babasının komşusunun köpek saldırısına uğrayan oğlunun kedisini yavrusu

Sözü mümkün fakat fizibil değildir. (3)söylenilen söz mümkün ve fizibil olabilir fakat ortama uymayabilir. Kurumunuza yeni atanmış bir müdüre "Hoş geldin ahbap!" demek **uygun** değildir. Bir ifadenin mümkün, fizibil ve uygun olması birbirinden ayrı üç özelliktir yani bir söz uygun olur fakat gramer olarak doğru olmayabilir. Lokantaya giren bir yabancı "Ben, yemek var." dese gramer olarak mümkün olmayan bir ifadeyle, yerinde uygun fizibil bir söz söylemiş olur. Benzeri şekilde, grameri düzgün bir cümle fizibil ya da uygun olmayabilir. (4) söylenilen ifadelerin kullanılması (ya da ne kadar kullanıldığı) bilgisi de iletişim yetisinin bir bölümünü oluşturur. Söylenilen bir söz yukarıda bahsedilen üç özelliği de taşıyabilir fakat **kullanımı** ya çok nadir ya da hiç olma-

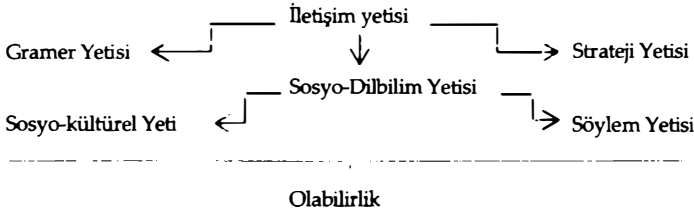
yabilir. “Siz oraya vardığınızda evde var mıydılar?” yerine “Siz oraya vardığınızda evde var mı idiler?” ifadesi yanlış olmamakla beraber çok sık kullanılan bir ifade değildir.

Bir dilde bazı ifadelerin çok sık kullanılmadıklarının farkındayızdır. Fakat farkında olmadığımız sayısız vaka vardır. “ama” ile “fakat” ve “yavaş” ile “ağır” kelimelerin hangilerinin daha çok, hangilerinin daha az kullanıldığını ve kullanım yüzdelerini bilmemiz neredeyse imkansızdır. Sık kullanılma dışında bir de “birlikte sık kullanılma” olayı vardır. Söylem yetisine sahip olabilmek, hangi kelimelerin birlikte kullanıldıklarını da bilmeyi gerekir. Bazı birliktelikler sabit ve çok yaygındır, deyimler ve atasözleri gibi: *kırk satır mı kırk katır mı? Sakla samanı gelir zamanı, işleyen demir ışıldar, dirsek çürütmek, kulak kabartmak, zincirden kurtulmak, kafası bozulmak, gözü sulanmak, yüzünü asmak, boş vermek, kafa yapmak* vs. Bazı birliktelikler bu kadar klişe ve kalabalık olmayabilir: *pişman olmak, terbiye etmek, kahvaltı yapmak, hoşnut olmak, alışveriş yapmak, iddiaya girmek, iddiaya tutuşmak, baki kalmak, düşe yazmak, kelle almak* ve diğer etmek, yapmak ve benzeri fiillerin kullanım alanları da kişinin söylem yetisi içindedir. Eğer konuşmacı, kullanma sıklığı olmayan bir ifadeyi bilerek tercih ederse ileride göreceğimiz söyleyişi ilkelerinden tarz ilkesini ihlal etmiş olur ve kelimelerinin dışında başka bir anlam kastetmiş olur.

Bu bahsedilen dört maddeden “uygunluk” iletişim yetisinin esasını oluşturmaktadır. İnsanlar, söyledikleri sözlerin, gramerlerinin düzgün olmasına, fizibil olmasına ya da sıkça kullanılan türden olmasına dikkat etmekten ziyade sözün kullanıldığı ortama, kişiye ve bağlama uygun olup olmadığına bakarlar. Amaca ulaşabilmek için bu faktör daha önemli olmaktadır. Bağlama uygunluk kültürlere ve sosyal kabullere göre değişebilir ve bu da kültürler arası iletişimde zorluklar çıkarabilir. Mesela; İslam coğrafyasında sık kullanılan gelecekte yapılacak işlerle ilgili sorulara cevaben söylenen ve Allah’ı referans gösteren “İnşallah” ifadesi İngilizce konuşan toplumlarda (If God is willing.) uygun düşme-

mektedir (Cook: 2003). Aynı şekilde, Türk kültüründe çok sık kullanılan “nazara gelmek” in İngilizcede karşılığı yoktur. Eğer kullanılacak olursa bir kültür anlaşmazlığı, söz konusu olacaktır.

Hymes’ı eleştiren (Canale ve Swain: 1980) iletişim yetisini üç ayrı yetiden oluşan bir bilgi olarak tanımlamışlardır.



Gramer yetisi, dilin ses-kelime-söz dizimi-gramer kurallarını ve anlam bilgisini içine almaktadır. **Sosyo-dilbilim yetisi**, iki tür yetiyi ifade etmektedir. Bunlardan birincisi **sosyo-kültürel yetidir**. Bu yeti ile dilin bir bağlam içinde konu, durum, konuşmacıların rolleri ve konuşma kurallarına uygun olarak kullanılması bilgisi ifade edilmektedir. Bir garsonun bir müşteriye belli bir yemeği sipariş vermesini emretmesinin uygun olmayacağı bilgisi gibi. **Söylem yetisi** ise dilin fonksiyonları ile anlam bütünlüğünün (coherence) ve dilbilimsel bağlarla metin bütünlüğünün (cohesion) sağlanabilme yetisi olarak açıklanmıştır. **Stratejik yeti** ise iletişim esnasında çeşitli sebeplerden ortaya çıkabilecek olan pürüzlerin sözel veya fiili yollardan nasıl çözüleceği bilgisini ifade etmektedir. Bu şema ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Hymes modeli ile Canale ve Swail modeli arasında önemli bir fark yoktur. İkincisinde stratejik yeti ayrı bir yeti olarak alınmış ve Hymes’ın fizibil kriteri dışında bırakılmıştır. Bir de Canale ve Swail, iletişim yetisini açıklarken, mümkün olma ilkesini biraz daha genişleterek ele almıştır.

8. Karşılıklı Konuşma (Söyleşi)

Söyleşi, insanların çok sık kullandığı ve daha az resmi olan, diğer söylem türlerinden farklı bir konuşma çeşididir. Karşılıklı konuşmada da insanların uymak zorunda oldukları kurallar vardır ve iletişim yetisi bunları da bilmeyi gerektirmektedir. Söyleşi diğer konuşma türlerinden çeşitli yönlerden ayrılmaktadır.

1. Resmi olmayan ortamlarda kullanılır (sınıfta, mahkemede veya resmi bir dairede kullanılmaz)
 2. Belli bir amaca yönelik olmayabilir.
 3. Konuşmacılar statüce eşittirler.
 4. Katılımcıların sayısı azdır.
 5. Konuşmalar, sırasıyla yapılır ve kısa tutulur.
- (Cook: 1989)

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi söyleşinin sınırlarını çizmek kolay değildir. Konuşmacıların sayısının az olması göreceli bir kavramdır, bir sayı belirtmemektedir. Aynı şekilde konuşma sırasının kısa tutulması da net bir ifade değildir. Fakat bu belirsizliklere rağmen söyleşi diğer konuşma çeşitlerinden ayırt edilebilmektedir. Bu türün karakteristik özelliği konuşmacıların sırayla konuşmalarıdır. Bir konuşmacı sırayı alır, konuşur ve durur, sonra ikinci konuşmacı sırayı alır, konuşur ve durur. Sıra tekrar birinci konuşmacıya gelir. Konuşma sırasının değişmesi esnasında aradaki boşluğun saniyenin onda biri veya ikisi kadar sürdüğü ve konuşmaların ancak yüzde beşinin çakıştığı tespit edilmiştir (Levinson: 1983). Bu yüz yüze konuşmada olduğu kadar telefon konuşmasında da geçerlidir. Sıra değiştirme esnasındaki oluşan sessizlik veya çakışmanın oranı değişik kültürlerde farklı olmaktadır. Sırayla konuşurken aradaki boşluk veya çakışma bazı durumlarda dozajı eşlerin ayrılmasına kadar varan tartışmalara sebebiyet verebilmektedir (Tanen: 1986, 1989). Eğer koca karısının sözlerinin bitmesini bekliyorsa ve bundan emin olduktan sonra konuşmaya

başlıyorsa, eşi tarafından gönülsüzlükle, konuşmak istememekle suçlanıyor. Eğer karısı kocasının sözlerinin bitmesini beklemeden konuşmaya giriyorsa, kocası tarafından dinlememekle, sözünü kesmekle suçlanıyor. Aslında eşlerin bu suçları işlemedikleri kendilerince biliniyor. Fakat farklı çevrelerde farklı konuşma üslupları kullanarak büyüdükleri için bu değişiklikler farklı anlamlara çekiliyor ve tartışmalara sebep olabiliyor.

8.1. Sırayla Konuşmada Sıra Türleri

a. **Bitişik sıra:** Burada söylenen bir sözün karşılığını sözün kendisi belirler ve cevabın ne olacağı önceden bellidir. Selâma selâmla karşılık verilir. “Günaydın”ın karşılığı “günaydın”, “iyi günler”in ki “iyi günler”dir. Eğer bu cevaplar alınmıyorsa, bu karşı tarafın duymadığına veya kabalığına veya dikkatsizliğine bağlanır. Bazı bitişik sıra ifadelerinde bir sözü iki alternatiften biri takip eder:

Rica Kabul edilir. (tercih edilen)
Rica Reddedilir. (tercih edilmeyen)

Teklif Kabul edilir (tercih edilen)
Teklif Reddedilir. (tercih edilmeyen)

Yargı Katılır. (tercih edilen)
Yargı Katılmaz. (tercih edilmeyen)

Suçlama Inkâr edilir. (tercih edilen)
Suçlama Üstlenilir. (tercih edilmeyen)

Davet Kabul edilir (tercih edilen)
Davet Reddedilir. (tercih edilmeyen)

Bir rica, teklif, davet ya kabul edilir ya da reddedilir, bir değerlendirmeye ya katılır ya da katılmaz, bir suçlama ya inkâr edilir ya da üstlenilir. Bunlardan birincileri tercih edilen, ikincileri ise

tercih edilmeyen diye vasıflandırılır. Tercih edilmeyen cevaplar genellikle bazı ilave açıklamalarla veya şey, işte, yani gibi oyalayıcı sözlerle biraz gecikmeli olarak desteklenirler.

A: Birlikte yemeğe çıkalım mı?

B: İıııı, şey, biraz işim var da. (tercih edilmeyen)

A: Haydi geç oldu. Yarın kahvede buluşuruz.

B: Hayır. (tercih edilmeyen)

A: Valizini taşıyayım.

B: Ben kendim taşıyım. (tercih edilmeyen)

A: Valizini taşıyayım.

B: Teşekkür ederim (tercih edilen)

A: Şubat ayı da yağışsız geçeceğe benziyor.

B: Evet, öyle görünüyor. (tercih edilen)

b. Ara konuşma: Bazen bitişik sıraların arasına başka bir bitişik sıra girer ve ilk bitişik sıranın cevabı ertelenir.

A1: Girebilir miyiz?

B: Üye misiniz?

A: Hayır.

B1: Hayır.

Normalde sıralama (A1-B1) olması gerekirken, A1 (B-A) B1 şeklinde devam etmiştir. Burada A1 ile B1 konuşma konusu ile A ve B'nin konusu aynıdır. Bu tür araya girme olayına ara konuşma denilmektedir.

c. Yan konuşma: Bazen bir konu konuşulurken araya ikinci bir konu girer ve yine birinci sorunun cevabı ertelenir.

A: Şeyi duydun mu? Yahu Erhan nerede kaldı?

B: Neyi?

A: Patron yurt dışına gidecekmış.

B: Nereye yanı? Hah! İşte kapı. Erhan geldi galiba.

A: Macaristan dediler. Hoş geldin oğlum.

Burada iki ayrı konu aynı anda konuşuluyor. Birinci ve esas konu patronun Macaristan'a gideceği, ikinci ve yan konu Erhan'ın nere-de kaldığı. Bu tür iç-içe olma durumuna yan konuşma denilmektedir.

d. Tamir: söyleşi tarzındaki karşılıklı konuşmalarda yazılı anlaşmalardan ve diğer tür konuşmalardan (konferans, hitap, radyo veya TV yayını vs.) farklı olarak söyleşi iki taraftan on-line olarak gerçekleşir. Konuşmacıların, başa dönme, söylediğini yok sayma, silme, üstünü çizme ve yeniden düzenleme gibi şansları yoktur. Fakat iki taraf da kendi sözlerini veya karşı tarafın sözlerini düzeltme yoluna gidebilirler. Eksikleri, hataları tamir edebilirler.

A: Evin taban tahtaları çakıldı mı?

B: Evet, cila işi de tamam.

A: Peki. Her şey tamam öyleyse?

B: Süpürgeliklerde yerleştirildi mi iş bitiyor.

A: O ne oluyor?

B: Taban tahtalarıyla duvarın birleştiği kenara takılan ahşap kısım.

A: Haa!

Tamir iki şekilde yapılır; söylenilen sözün ya semantik anlamı ya da kastedilen anlamı açıklığa kavuşturulur.

A: Her ne kadar sizi üzdüysem de sonunda bu iki tarafın da iyiliğine oldu. Şimdi düşünüyorum da kimseyi kırmadan da aynı sonucu alabilir miydik acaba?

B: Bir şey mi demek istiyorsunuz?

A: Özür diliyorum.

A: Fert başına düşen GSMH'nun Avrupa ortalamasını yakalaması halinde terör de dâhil birçok meselenin gündemden düşeceği varsayımından hareket ederek yatırımlardaki önceliklerimizi belirleme konusundaki teklifleri ciddiye alıp değerlendirmeliyiz

B: Tam anlayamadım?

A: Yatırımları yaparken terörü önleyici ve işsizliği giderici olanları tercih etmeliyiz.

Yukarıdaki iki konuşmadan birincisinde A'nın sözlerinin anlamının açık olmasına rağmen, B "Bir şey mi demek istiyorsun?" diyerek A'nın kastettiği anlamın açıklanmasını, alenen isimlendirilmesini istiyor. A da "özür" kelimesiyle bu isteği yerine getiriyor. İkinci konuşmada ise B, A'nın sözlerinin semantik anlamını özetleyerek tekrar ediyor, onu başka kelimelerle ifade ediyor.

e. Giriş ifadeleri: söyleşi esnasında bazen, konuşmacılar, konuşmaya girmeden önce bir sonraki sırada söyleyecekleri sözler için ortam hazırlarlar, bir girizgah yaparlar. Bu sözlerle giriş ifadeleri denilir.

A: Biraz paran var mı?

B: Evet. Nolmuş?

A: Bana bir ellilik verebilir misin?

A: Akşam ne yapıyorsun?

B: Hiiiç.

A: Sinemaya gidelim mi?

Bazen, giriş ifadeleri daha uzun bir konuşma yapmak için hazırlık görevi de görürler: "Dün sınıfta ne olmuş biliyor musun?", "Başımıza gelenleri duydun mu?", "Dünyadan haberin yok." gibi ifadeler kendisinden sonra gelecek olan konuşmaların ön-hazırlık aşamasını oluştururlar. Bunlar ve bundan önceki örneklerdeki giriş ifadeleri iki fonksiyonu birden yerine getirmektedirler: (1) Muhtemel bir reddedilmeye karşı savunma ve (2) daha sonra söyleyeceklerini söyleme ya da söylememeye karar vermek için za-

man kazanma. Söyleşi ile ilgili açıklamaların bir kısmı da işbirliği ilkeleri bölümünde ele alınacaktır.

8.2. Monologdaki Diyalog

Söylem analizinde, metinleri tek-yönlü ve iki-yönlü diye ikiye ayırmak yaygın bir uygulamadır. Tek-yönlü metinlerden kastedilen sözü söyleyen ile dinleyenin, ya da yazıyı yazarla okuyanın birbirlerini görmedikleri ve temas halinde olmadıkları ortamlarda üretilen metinlerdir. Bu durumda, okurun ya da dinleyicinin, konuşmacıyı ya da yazarı etkilemediği düşünülmektedir. İki-yönlü metinler ise konuşmacı/yazar ile dinleyici/okur arasında bir etkileşimin olduğu durumlarda üretilen metinlerdir. Yüz-yüze konuşma iki-yönlü metinlerin, bilmediğimiz bir yazarın kitabı ise tek-yönlü metinlerin tipik örnekleridir. Bu sınıflandırmaya iki noktadan itiraz edilmektedir: (1) Bu bahsedilen iki tür metin arasında yer alabilecek olan çok metin vardır. (2) Tek-yönlü metin ihtimal dışıdır. İnzivaya çekilmiş bir yazar bile hayalinde bir okur profili canlandırır ve yazılarını ona göre ayarlar. Televizyondaki spiker bizimle konuşuyormuş gibi kameraya bakarak seyircisine hitap eder. Seyircilerin, cevap verme, karşı gelme gibi bir imkânları yoktur ama kanal değiştirme, TV'yi kapatma gibi reytingleri belirleme dolayısıyla bir etki yapma şansları vardır. Düz yazıların da karşılıklı konuşma gibi üretildiği kabul edilmektedir. Bir yazıyı yazar kişi, kafasındaki okura göre hareket etmektedir. Bir cümlesini bitirince ondan sonraki cümlesini hayalindeki okurun sorusuna göre cevap olarak düzenlemekte ve metin, böylece soru cevap şeklinde oluşturulmaktadır.

8.3. Cümlelerde yeni ve bilinen bilgi sıralaması

Bir fikir, düşünce çeşitli cümle kalıplarıyla ifade edilebilir. Ali'nin tilkiyi yakaladığını şu cümlelerle ifade edebiliriz:

- a) Ali tilkiyi yakaladı.
- b) Tilki, Ali tarafından yakalandı.
- c) Tilkiyi yakalayan Ali'ydi.
- d) Ali'nin yakaladığı tilkiydi.
- e) Ali'nin yaptığı şey tilkiyi yakalamaktı.
- f) Ali? Tilkiyi yakaladı.

Bu cümlelerde ana fikir aynı, Ali yakalayan, tilki yakalanan ama dizim farklı. Bu dizimler geliş güzel yapılmamıştır; dizimlerin farklı olması sebepsiz değildir. Bu ifadelerin her biri ayrı ayrı sorulara verilen cevapları oluşturmaktadırlar. Konuşmacı/yazar, bunların birini tercih ederken dinleyicinin/okurun bu konuda neyi bilip neyi bilmediği varsayımından hareket etmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi bizim birisiyle iletişim kurabilmemiz için o kişinin beyninde taşıdığı şema bilgileri ile bizim şema bilgilerimizin (en az) bir bölümünün örtüşmesi gerekmektedir. Bu sözlü ve yazılı iletişim için de geçerlidir. (a) cümlesini söyleyen/yazan kişi karşı tarafın Ali'yi tanıdığını fakat onun ne yaptığını bilmediğini varsayıyor ve Ali ne yaptı? Sorusuna cevap veriyor. (b) de ise tilkiye bir şey yapıldığını bildiğini fakat ne yapıldığını bilmediğini varsayıyor ve "Tilkiye ne oldu?" sorusunu cevaplıyor. (c)'de ise tilkinin yakalandığını bildiğini fakat "Tilkiyi yakalayan kimdi?" sorusunun cevabını bilmediğini varsayıyor, (d) de Ali'nin bir şey yakaladığını bildiğini fakat "Ali'nin yakaladığı şey neydi?" sorusunun cevabını bilmediğini varsayıyor. (f) de "Ali'ye ne oldu?" sorusunun cevabını bilmediğini kabul ediyor.

Cümlelerin öğelerinin farklı dizilimleri konuşmacının/yazarın verdiği haberin dinleyici/okur için hangi tarafın *yeni* hangi tarafın *bilinen* olduğuna verdiği kararı yansıtır. Bir düz cümlede "bilinen" önce zikredilmede "yeni" ise onu takip etmektedir. Birleşik cümlelerde yan cümlecikler birim olarak alınmakta her cümlecğin "bilinen" ve "yeni" si ayrı ayrı değerlendirilmektedir:

Ben İstanbul'a ilk gittiğimde gözüme ilk çarpan şey sel gibi kalabalıklar olmuştı.

Bu örnekte, yazar okur namına "ben"i bilinen "İstanbul'a ilk gittiğimde" yi yeni haber olarak düşünüyor. İkinci bölümde ise "İlk gözüme çarpan şey" in bilinen "sel gibi kalabalıklar olmuştı" nun yeni olduğu varsayımından hareket ediyor. Tabii ki bütün cümleler bu sırayı takip ediyor diyemeyiz. Üslup gibi çeşitli sebeplerden dolayı "bilinen...yeni" sıralaması değişebiliyor. Bir roman "Odaya girdiğinde..." diye başlıyorsa, yazar okurun odaya girenin kim olduğunu sanki biliyormuş gibi davranıyor ve böylece "o" kişinin kim olduğu merakını uyandırıyor ve romanın devamının okunmasını sağlıyor.

Ayrıca, cümlelerde haberin "bilinen...yeni" diye sıralanmasından farklı bir sıralanış şekli daha vardır. Bu da *konu...yorum* sıralamasıdır. Bir cümle oluştururken, konuşmacı/yazar cümlelerin başındaki öğelerle ifade edilen haberi bilinen değil de "konu" (konuşmacının/yazarın konuşmak istediği konu) olarak ele alabilir, cümlelerin sonraki bölümü de bu konuyla ilgili bilgi, açıklama, "yorum" olarak düşünülebilir. Bu durumda konuşmacı/yazar cümleye karşı tarafın bildiğini varsaydığı bir haberle başlanıyor, tam tersine kendisinin üzerinde durmak istediği bir konuyla başlıyor. Bilinen...yeni ve konu...yorum yaklaşımları arasındaki fark da buradan kaynaklanıyor. Bilinen...yeni sıralamasında konuşmacı/yazar değerlendirmesini tamamen karşı tarafın bahsedilen şeyi bilip bilmediği varsayımına dayandırıyor, yani dinleyici/okur ile işbirliği içinde hareket ediyor. Konu... yorum sıralamasında ise karşı taraf işe karıştırılmıyor ve konuşmacı/yazar ben şu konuda konuşacağım diyor ve konuyu kendi başına seçiyor ve ilgili bilgileri peşi sıra veriyor.

17 yaşında okuldan ayrıldı.

Okuldan ayrıldığında yaşı 17 idi.

Bu cümlelerin birincisinde “17 yaşında”nın ifade ettiği anlam okur tarafından bilinen (karşı tarafın birisinin 17 yaşında olabileceği bilgisine sahip olduğu) ve “okuldan ayrıldı” mesajı ise yeni, yani bilinmeyen şekilde değerlendiriliyor. İkinci cümlede ise “okuldan ayrıldığı yaş” karşı taraftan bilinmesi beklenmediği için (herkes okuldan ayrılmadığı için) yukarıda bahsedilen ikinci tür sıralanışla açıklanabilir. Burada konuşmacı/yazar ortaya yeni bir “konu” atıyor, devamında da açıklıyor, yani “17 idi” bu konunun “yorum” u oluyor.

Müstakil cümleler için geçerli olan bu haber dağılımı metin içinde geçen cümleler içinde geçerlidir. Bir metinde birinci cümlede geçen “yeni” haber diğer cümlelerde artık “bilinen” olarak yerini alır ve böylece metnin bütünlüğüne katkı yapar.

Halit Ziya Uşaklıgil

1866 yılında İstanbul’da doğdu ve 1995’te İstanbul’da öldü. İlk tahsilinden sonra Fatih Askeri Rüştüyesine gitti ve 17 yaşında okuldan ayrıldı. 1884’te Nevruz gazetesi-ni, daha sonra Hizmet ve Ahenk gazetelerini kurdu. İzmir Rüştüyesinde Fransızca öğretmenliği yaptı. İdadi’de Türk Edebiyatı dersi okuttu.

Halit Ziya Uşaklıgil

İstanbul’da doğduğu yıl 1866 ve İstanbul’da öldüğü yıl 1995 idi. Fatih Askeri Rüştüyesi, ilk tahsilinden sonra gittiği okuldu ve okuldan ayrıldığı yaş 17 idi. Nevruz gazetesini kurduğu yıl 1884’tü ve Hizmet ve Ahenk gazetelerini kurduğu daha sonraydı. Fransızca öğretmenliği yaptığı yer İzmir Rüştüyesi idi. Türk Edebiyatı okuttuğu yer İdadi idi.

Bu iki metin gramer olarak doğru, mümkün ve fizibil cümlelerden oluşmakta ve aynı haberi vermektedir. Birincisi tipik alışlagelmiş biyografi metnidir. Diğerinde ise bilinen...yeni sıralaması değiştirilmiş ve “yeni” “bilinen” yerine konulmuştur. Görüldüğü gibi birinci metni anlamak daha kolaydır çünkü o bilinen biyografi

söylem türünün bilinen kurallarına göre kaleme alınmıştır. Yeni ve bilinen unsurların kullanımı yerli yerindedir. İkinci metni anlamak daha zor ve zaman alıcı olmakta ve haber sıralamasının normalin dışında oluşu daha az çaba ilkesini ihlal etmemizi ve zihnimizi daha çok kullanmamızı gerektirmektedir.

9. Söyleşi İlkeleri: İşbirliği Kuralları

Paul Grice (1975), insanların karşılıklı konuşurken, farkında olmadan kendisinin **işbirliği ilkeleri** diye adlandırdığı bazı ilkelere uyduğunu ileri sürmüştür. Buna göre konuşmacılar dört kurala uyarak konuşmalarını yürütebilirler:

1. Nitelik ilkesi (Yanlış olduğunu bildiği bir şeyi söyleme. Doğruyu söyle.)
2. Nicelik ilkesi (Ne az ne de fazla söyle, yeteri kadar söyle.)
3. Alaka ilkesi (Konuyla alakalı söyle, alakasız şeyler söyleme.)
4. Tarz ilkesi (Açık ve net söyle.)

Bu dört ilke konuşmacıların isimlerini bilerek kullandığı, bilinçli bir şekilde uydukları kurallar değildir. Ama bu ilkelerin varlığı ve önemi gene konuşmacıların konuşmaya başlarken söyledikleri bu ilkelere bağlı kalamama endişelerini ifade eden **tedbir sözlerinden** (hedges) anlaşılabilir:

Nitelik ilkesinin varlığı ve insanların ona uyma isteği aşağıdaki tedbir sözlerinden kolayca çıkarılabilir.

- *Bildiğim kadarıyla*, ailecek yurt dışına çıktılar.
- *Yanılmıyorsam*, Türkiye’de değiller.
- *Emin değilim ama*, Almanya’da olabilirler.
- *Eğer hafızam beni yanıltmıyorsa*, çocuklarını ziyarete gittiler.

Nicelik ilkesine uyulmasının gerekliliği de konuşmacıların tedbir sözlerinden anlaşılmaktadır.

- *Uzun sözün kısası, karnımızı doyuracak yer bulamadık.*
- *Sizi daha fazla sıkmak istemem ama, son bir şey daha var.*
- *Lafı daha fazla uzatmayacağım, seni bizim partiye bekliyorum.*

İnsanların alaka ilkesinin de farkında oldukları görülüyor.

- *Alakasız olacak ama, telefonumu gören oldu mu acaba?*
- *Konuyu değiştirmek istemem ama, bunun ne faydası var?*
- *Size aptalca gelecek ama, bunlarla uğraşmaktan vaz geçsek!*

Konuşmacılar tarz ilkesine uyma beklentisini gösteren sözler de kullanırlar.

- *Bilmem anlatabiliyor muyum? Adam, duran arabama geldi çarptı.*
- *Biraz karışık mesele ama, işin içine girince her şeyi daha iyi görüyorsun.*
- *Bu size bir şey ifade ediyor mu bilmem ama, benim için hayatı önem taşıyor.*
- *Açıkça söylemem gerekirse, benden size fayda yok*

Bütün bu tedbir sözleri, konuşmacıların, Grice'ın bahsettiği dört ilkeden sadece haberdar olmakla kalmayıp onlara uyma isteğinde olduklarını da göstermektedir.

Konuşmacının bu kurallara bağlı kalarak konuştuğunu bilen dinleyici daha önce bahsettiğimiz, iletişim yetisi ve dünya bilgilerini de kullanarak söylenen sözün semantik anlamından pragmatik anlamını çıkartabilir ve konuşmacının ne yapmaya çalıştığını görebilir. Daha önce, fonksiyonlar bölümünde kullandığımız

bir örneği, bir de bu açıdan inceleyelim. Bir görevli gelip bana demişti:

Affedersiniz hocam, sizin kapınızı açık gördümde
Aşağıda bir grup turist gelmiş.

Görevlinin bu sözleri söylemesi üzerine ben şu dünya bilgilerimi kullanarak işe başlıyorum. Bir grup turistin okula gelmesi rutin bir olay değildir, özel bir ilgi gerektirir. Böyle durumlarda idareciler, genellikle yabancı dil hocalarını aratırlar. Gelen grubun içinde İngilizce bilenlerin var olduğu yaygın bir kanaattir. İngilizce hocaları bu gibi durumlarda turistlere yardım etmek ve tercümanlık yapmaktan gocunmazlar. Hademeler bir hoca ararken, kapısı açık olanı tercih ederler. Buna ilaveten, işbirliği kuralları çerçevesinde hademenin doğru söylediğini, en azından yalan söylemesi için bir sebebi olmadığını ve şaka yapmadığını biliyorum. Sözlerinin konuyla alakalı olduğunu, ifadelerinin yeterince açık ve net olduğunu ve istenilen amaca uygun kısalıkta veya uzunlukta olduğunu biliyorum. Bütün bu bilgileri mantığıma vurarak görevlinin sözlerinin semantik anlamdan “yardım istediği” anlamını çıkarıyorum. Görüldüğü gibi bu pragmatik anlam, iş birliği ilkelerinin yanı sıra dinleyicinin dünya bilgisi ve sözlerinin fonksiyonlarının devreye girmesiyle ortaya çıkıyor.

9.1. Nitelik ilkesi ve ihlâli

“Doğruyu söyle” ilkesi insanların işbirliği yaparak karşılıklı uydukları bir kuraldır. Buna göre konuşmacılar, birbirlerinin sözlerinin doğru olduğunu kabul ederek hareket ederler ve başka bir ihtimali akıllarına getirmezler. Bu kuralın bilerek ihlâli de doğru kullanıldığı zaman ki kadar anlamlıdır fakat bu anlam ilk anlamdan tamamen farklıdır. Söylenilen sözle söylenenden daha fazla bir

şey ifade edilir. Lokantada, iki arkadaş arasında geçen şu konuşmada bunu görebiliriz:

A: Ayranı nasıl buldun?

B: Ayran, ayrandır.

Düz mantıkla baktığımızda, B'nin cevabının A'nın bildiğinden başka bir anlam ifade etmediğini ve boş bir tekrardan ibaret olduğunu ve iletişime bir katkı yapmadığını söyleyebiliriz. Fakat A, B'nin sözlerini böyle anlamıyor, bu sözlerle B'nin daha fazlasını kastettiğini biliyor ve işbirliğine devam ettiğini ve konuşmaya katkı yaptığını düşünüyor. Bu "daha fazlası" sezdirim (implicature) dediğimiz ima edilen anlam oluyor. B, bu sezdirimin A tarafından sezileceğini düşünüyor ve konuşma içinde kalıyor. (Sezdirimi bolca kullanan bir gazete makalesini ekte bulabilirsiniz. Ek. 3)

Karaoğlan demir pençesiyle prensesi kolundan yakaladı ve onu kurtardı.

Burada, olayı anlatan kişinin nitelik ilkesini çiğnediği yani doğru söylemediği aşikârdır. Buna rağmen dinleyiciler bu sözü yalan olarak değerlendirmiyorlar. Ancak, bu sözü duyan 5-6 yaşlarında bir çocuksa, o şöyle bir soru sorabilir: "Karaoğlan'ın pençesi gerçekten demirden mi?" bu iki durumdan şöyle bir çıkarım yapmak mümkün: Konuşmacı, nitelik ilkesini bilerek ihlal ediyor ve bunu bilerek yaptığını dinleyicinin de bildiğini düşünüyor. Nitekim yetişkin dinleyiciler böyle davranıyorlar ve bu metafordan kastedilen anlamı (daha fazlasını) çıkarıyorlar. Fakat çocuklar, bir kimse'nin (bir çizgi film ya da roman kahramanın) elinin demirden olabileceğine inanıyorlar ve cümle'nin semantik anlamına göre reaksiyon gösteriyorlar. Sezdirimin geçerli olabilmesi için konuşmacı'nın nitelik kuralını ihlal ettiğini karşı tarafın bildiğinden emin ol-

ması gerekiyor. Aksi takdirde, yani sizin kuralı ihlâl ettiğinizi karşı tarafın anlamayacağını düşünüyorsanız, söylediğiniz sözün düpedüz yalan olduğunu biliyorsunuz demektir. Başka bir deyişle, eğer konuşmacı, bu ilke ihlâlinin ihlâl olarak algılanmayacağını bile bile bu cümleyi söylerse, ya da dinleyici bu ihlâlin kasıtlı yapıldığını fark edemezse, bu söz yalana döner. Demek ki, “doğruyu söyle” ilkesi yalan söylemeden de ihlal edilebilir. Bu durumda konuşmacının sözleri, metafor, mübalağa, ironi ve alay gibi edebi sanatların icrası olarak algılanır.

- Gözlerinden çıkan yaş sel oldu. (mübalağa)
- Bizim oğlanın tahsili ablasından daha yüksek, fakülteyi ablası 4 o 6 yılda bitirdi. (ironi)
- Yüzün yırttım tırnağın elinen
Karnın deştim kazmayın belinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yârim, kara topraktır. (metafor)

Bu örneklerde, dinleyici cümlelerin semantik anlamlarının doğru olmadığını zaten biliyordur, ya da bunları söyleyenler böyle düşünüyordur. Bundan dolayı da bu sözler yalan olmayıp edebi sanat olarak görülmektedirler.

9.2. Nicelik ilkesi ve ihlâli

Bir söyleşide konuşmacıların uydukları ilkelerden biri de ‘ge-reği kadar söyleme daha az veya daha fazla söylememe’ ilkesidir. Söylenilen sözün ne uzun ne de kısa olması, karar olması nasıl sağlanmaktadır? Sınırlar nasıl çizilmektedir? Daha önceki bölümlerde karşılıklı konuşanların kafalarında var olan eski bilgilerin çakışan bölümlerinin bir bağlam oluşturduğundan bahsetmiştik. Bir konuşmacı karşısındakinin, konuşulan bir konuda neleri bilip, neleri bilmediği varsayımından hareket eder. Dinleyicinin bildiğini düşündüğü şeyleri tekrar etmekten çekinir ve konuyla ilgili

bilmediği şeyleri ona aktarır. Tabii ki konuşmacı bu ortak bağlam varsayımında yanılabilir. Eğer konuşmacı, karşı tarafla daha çok şey paylaştıklarını düşünürse ve bunda da yanılırsa konuşmasını daha kısa tutacak ve anlaşmazlık ortaya çıkacaktır. Bunun tersine, konuşmacı, paylaşılan bağlamın daha küçük olduğunu yani o konudaki ortak bilgi alanlarının olduğundan daha dar olduğunu düşünürse bu yanılışı sonucunda daha fazla şey söyleme, daha fazla bilgi aktarma yoluna gidecek ve bunun sonucu olarak, lafı dolandırma, sadede gelmeme gibi bir durumla karşılaşılacaktır.

Bazen nitelik ve nicelik ilkeleri ters düşerler. Bir arkadaşınız size yurt dışı bir seyahatten dönüşünüzde “İtalya’yı nasıl buldun?” diye sorsa, siz de cevaben nitelik ilkesine uyarak “iyi” deseniz, cevap doğru olmasına rağmen, herhalde arkadaşınız bunu yeterli bulmayacak, bundan memnun olmayacak ve bir “sezdirim” kokusu alacak ve ona göre tepki verecektir. Belki sizin kabalık yaptığınızı, gönülsüz davrandığınızı, kendisini umursamadığınızı düşünecektir. O zaman cevabınızın bundan daha uzun olması gerekmektedir. Fakat ne kadar uzun? Başka yanlış anlaşılmalara yer vermemek için ne kadar daha ilave söz etmemiz gerektiği çok net değildir. Her denemeniz uzun veya kısa olarak değerlendirilebilir. Konuşmacılar bu gibi durumlarda “söylemtürü” bilgilerini kullanarak ortak bir zeminde buluşmayı umarlar. Söylem türlerinin belirli yapıları olduklarından daha önce bahsetmiştik. Bir *fıkra* bir *söyleşiden*, bir *haber*, bir *reklamdan* farklı yapıya sahiptirler ve uzunlukları da farklıdır. Bu söylem türü bilgisine sahip olan kişiler bu hazır kalıp bilgilerini kullanarak nicelik ve nitelik ilkeleri arasındaki çatışmayı en aza indirmede anlaşılabilirler. Emlakçıdan bir ev kiralamak isteyen bir çift emlakçıya soracakları soruları ‘emlakçı-müşteri’ çerçeve bilgisi dâhilin-de tutarlar, emlakçı da sorulara aynı çerçeve içinde ve genel olarak uzun uzun cevaplar verir.

Çift: Önerdiğiniz ev nerede?

Emlakçı: Zaferde.

Çift: Nasıl vaziyette? İyi mi yoksa. . .

Emlakçı: iyi.
Çift: Kira ne istiyorsunuz?
Emlakçı: 700.

Bu konuşmada emlakçının ev-kiralama ve evi-kiraya verme söylem türünün hazır-kalıp bilgisine sahip olmadığı düşünülebilir ya da bu bilgiye sahip olduğu fakat bunu ihâl ettiği söylenebilir. Emlakçıların bu bilgiye sahip oldukları hemen hemen kesin olduğuna göre ikinci şık geçerli görülmektedir. O takdirde emlakçının bir şeyler ima ettiği, sezdiriminde bulunduğu düşünülür. Buradaki konuşmada emlakçının konuşmalarını çok kısa tutması, nicelik ilkesini çiğnemesi, “müşteriyi gözü tutmadığı çıkarımını yapmamıza yol açar.

Yukarıdaki açıklamalardan ve örnekten anlaşılacağı üzere nicelik ilkesi iki türlü ihlal edilebilir:

- a) Gereğinden fazla söyleyerek
- b) Gereğinden az söyleyerek

Her iki durumda da sezdirimler devreye girer. Gereğinden fazla söylenildiğinde (TV de politikacılara sorulan soruya alınan cevap gibi) soruya istenilen kısa ve net cevabı vermemek, kendi anlatmak istediklerini öne çıkartmak isteği gibi yorumlara meydan verir. Bazen sözü uzatmak, konuşmacının ilgi ve saygısının bir göstergesi de olabilir.

- Mevlana Müzesine nasıl gidebilirim?
- Şuradan bir dolmuşa bin.

- Mevlana Müzesine nasıl gidebilirim?
- Eğer yürüyebilirsiniz çok uzakta değil, on-onbeş dakikada varırsınız. Eğer yürüyemezseniz Meram Yeniyol dolmuşlarına binin, hemen şuradan kalkar, Mevlana’da incek var deyin orda indirirler sizi.

İkinci konuşmada yol tarif eden kişi birinciye göre lafı çok uzatmış görünüyor. Bu uzatmadan olumsuz bir çıkarım yapılamayacağı açıktır. Tam tersine bunun konuşmacının yardım isteği ve ilgisinin bir işareti olduğu anlaşılmaktadır. Birinci konuşmadaki cevap gibi, gereğinden az söylenildiğinde, karşı tutum takınıldığı, karşı tarafla konuşma isteği veya anlaşma isteği olmadığı sezdirimi ortaya çıkar. Bazen, kısa keserek, konuşmacılar *sözünü çekmez, dobra* ve hatta *kaba* olduklarını sezdirme amacı taşıyabilirler.

9.3. Alâka ilkesi ve ihlâli

Karşılıklı konuşanların uyduğu diğer bir ilke de alaka ilkesidir. Bir konuşmacının söylediği her sözün konuyla alakalı ve bir amaca yönelik olduğu kabul edilmektedir. Anne çocuğuna “dersini bitirdin mi evladım?” diye sorduğunda aldığı cevap “Televizyon bozuk.” ise anne bu cevabın alakasız olduğunu düşünmez. İkisnin paylaştığı ortak bağlam yoluyla bu ifadeyle kastedilen anlamı çıkarır ve böylece alakayı kurar. Çocuğunun akşam sürekli TV izlediğini bilen ve onu ödevini gündüz yapması için sürekli zorlayan bir anne bu cevap karşısında şaşırır ve çocuğun henüz ödevini yapmadığını ve akşam boş olacağı için, o zaman yapmak istediğini anlar ve çocuğun cevabının alaka ilkesine uyduğunu kabul eder. Ama çocuk her zaman bu ilkeye uymayabilir de. Mesela; annesinin sorusuna “saat 10 oldu, hadi acele et anne” diye cevap verirse alaka ilkesini çiğnemiş olur. Bu durumda çocuğun cevabının görünen semantik anlam dışında başka bir anlam ortaya çıkar. Bu sezdirdim tamamen bağlamla ilgili olduğu için, bağlamın ne olduğunu bilmeden onu anlamak mümkün olmaz. Çocuk bu ifadesiyle, “Şimdi dersten bahsetmenin zamanı değil, zaten geciktik.” ya da “Ödevi kim bakar.” Gibi değişik anlamlar kastetmiş olabilir. Bir profesör, kendisine bir programa kaydolmak için tavsiye mektubu yazması için gelen bir öğrencisini kırmayarak şu mektubu yazar.

İlgilili Makama,

Melek Çağlar benim eski bir öğrencimdir. Kendisi sizin programınıza katılabilmek için benden bir tavsiye mektubu yazmamı istedi. Kendisi, çok hanımefendi, adı gibi melek bir çocuktur. Arkadaşları ve hocalarıyla hiçbir uyum problemi yoktur. Derslere devam etmiş ve sınıflarını geçmiş ve geçen sene mezun olmuştur.

Saygılarımla...

Tarih:

İmza:

(Widdowson: 2007'den uyarlanmıştır.)

Bu mektupta iki ilkenin birden ihlâl edildiğini görüyoruz. Normalde bir söylem türü olarak tavsiye mektubunun adına yazılan kişinin, derslere olan yeteneğinden, ilgisinden, çalışkanlığından, akademik başarılarından bahsetmesi gerekir. Bu mektubu isteyenlerin aradığı şeyler bunlardır. Fakat, profesörün yazdığı mektupta bu içerik yoktur. Yani mektup kısa kesilmiş, gerekli bilgi verilmemiş ve böylece nicelik ilkesi çiğnenmiştir. Buradan profesörün şu sezdirimi yaptığını düşünebiliriz: “bu öğrenci hakkında görüşlerim olumlu değildir.” Mektubu okuyan yetkililer de tavsiye mektubu söylem türünün özelliklerini bildikleri için bu mektubu okuduklarında, bu türün özelliklerinin bu mektupta olmadığını görüp, ima edilen anlamı kolayca çıkartabilmişlerdir. İkinci ihlâl edilen ilke alâka ilkesidir. Şekil olarak mektup söylem türüne uygun olmasına ve nitelik ilkesine de uyulmuş olmasına rağmen amaca uygunluk bakımından alâkasızdır.

9.4. Tarz ilkesi ve ihlâli

Konuşmacıların karşılıklı konuşurken uydukları kurallardan biri de tarz ilkesidir. Buna göre, konuşmacının söyleyeceği söz açık, net ve anlaşılır olmalıdır. Birisinin ağzının içinden konuşması, sözlerinin düzensiz olması veya birkaç anlama gelmesi gibi iletişimi aksatan faktörler bu ilkenin ihlaline sebep olurlar. Normalde, her konuşanın belirsizliği meydan vermeyecek şekilde ko-

nuşması beklenir. Ancak, bazı durumlarda, konuşmacılar, kasıtlı olarak anlamayı güçleştirici bir tarzı tercih edebilirler:

Hiçbir yüz güzel değil senin yüzünden.

Burada şair iki anlama gelen ve dolayısıyla belirsiz bir ifade kullanmıştır. Birinci anlamı şairin sevdiğine sitem etmesidir. Onun yüzünden (Onun yüzünün çok güzel olmasından dolayı) başkalarının yüzü, güzelliği gölgede kalmaktadır. İkinci anlamı şairin bir karşılaştırma yapmasıdır. Sevgilisinin yüzünün diğer bütün yüzlerden güzel olduğunu söylemesidir. Şair iki anlamlı bu sözleriyle tarz ilkesini bilerek, kasıtlı olarak ihlal ediyor. Bu ihlal şairin mesajı daha mizahi ve daha vurgulu bir şekilde vermesini sağlıyor. Aşağıda ki mısralarda da tarz ilkesi bu şekilde çiğnenmiştir.

1. Bu kadar letafet çünkü sende var
Beyaz gerdanında bir de ben gerek.
 2. Sarımsakta acı; ama evde lazım bir dişi.
 3. Ulusun, korkma nasıl böyle bir imanı boğar
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar.
 4. Beyefendi ailenin güneşi sende avısın.
- Gül yağrını eller sürünür, çatlasa bülbül.

Bazı durumlarda ise konuşmacılar farkına varmadan müphem ifadeler kullanırlar.

Ali'yi kardeşinden daha çok severim.

Bu cümlede (1) Ali'yi, kardeşinin Ali'yi sevdiğinden daha çok sevdiğini, (2) Ali'yi ve kardeşini sevdiğini fakat Ali'yi daha fazla sevdiğini söylüyor. Burada da tarz ilkesi ihlal ediliyor ancak yuka-

ındaki örneklerden farklı olarak bu ihlallerde kasıt olmadığını söyleyebiliriz. Bunun gibi ihlaller maksatlı olmamakla beraber komik ve gülünç durumlara yol açabilir:

Çalış, baban gibi eşek olma.
Çalış baban gibi, eşek olma.

Tarz ilkesi, üçüncü şahısların, kulak misafirlerinin devre dışı bırakılması için de ihlal edilir. İki doktor, hastanın kendilerini anlamasını istemiyorlarsa bu yola başvuruabilirler:

Doktor: Bu hastanın nesi var?
Asistan: Metastatik Colon CA

Tarz ilkesinin ihlali sadece birkaç anlama gelen sözler söyleyerek ya da doktor olayında olduğu gibi mesleki jargon kullanılarak gerçekleştirilmez. Bu ihlal 7. 2’de incelediğimiz Hymes’ın **iletişim yetisini** oluşturan dört bilgi alanının gerektirdiği bilgilerin eksikliğinden ya da yerinde ve doğru olarak kullanılamamasından da kaynaklanabilir.

İlk olarak, **mümkün** yetisinden yoksunluk, yani bir ifadenin, kelime, gramer ve telaffuz bakımından doğru olmasının sağlanamaması, tarz ilkesinin açık ihlalidir ve bu durum ya iletişimin kopmasına ya da başka bir anlamın sezdirimine yol açar.

İkinci olarak, bir ifade iki şekilde fizibil olma özelliğini kaybeder ve tarz ilkesinin ihlaline sebep olur. (1) Cümle zihinsel işlemi engelleyecek kadar uzun olur.

Gittiğin küyün yaylasının ormanındaki bir evin bahçesindeki bir ağacın aşılı dalının verdiği üç tür meyvenin kurusunun hoşafının doktor tarafından tavsiye edilen kullanım şeklinin herkes tarafından bilinmesinin önemi üzerinde durmak gerekir.

(2) ya da cümle birçok anlama geliyorsa bu anlamların hepsi birden doğru olabilir.

Beyefendi ailenin güneşi siz de ayısınız.

a) Beyefendi güneş siz de 'ay' sınız.

b) Beyefendi güneş siz de 'ay' sınız.

Üçüncü olarak, iletişim yetilerinden **uygunluk** yetisini tam ve doğru olarak kullanamamak da tarz ilkesinin ihlaliyle sonuçlanır:

Baban ölmüş. Bir şey bıraktı mı bari?
Luğğ?

Dördüncü olarak, **kullanım** bilgisinin yetersizliği veya bilerek değişik kullanılması da tarz ilkesinin ihlalini doğurur. Mesela; kullanım sıklık oranları farklı olan aynı anlamdaki kelime ve ifadelerden az kullanılanların tercih edilmesi böyle bir sonuç verir. Aşağıdaki örneklerde çok sık kullanılan *etmek*, *çok* ve *baba* kelimeleri yerine çok az kullanılan *yapma*, *fazla* ve *peder* kelimelerinin seçilmesi bağlama bağlı olarak değişik sezdirimlere yol açacaktır.

- Şurda birkaç söz **yapmaya** izin vermediler.

- Nasılsınız?

- **Fazla** mutluyum.

- **Peder** beyin haberi olmasın.

Tarz ilkesini başka bir çiğneme şekli de belli bir söylem türünde, türün gereği olarak birlikte kullanılan kelimelerin deyimlerin, yapıların başka bir söylem türüne taşınmaları ve orada kullanılmalarıdır.

Dershanemiz bir *markadır*. *Müşterilerimizi memnun etmek için hizmetlerimizi iyi pazarlamak, para konusunda peşinat yerine taksitlendirmeye gitmek, ürünlerimizi tanıtmak gibi metotlar deniyoruz.*

Bu örnekte pazarlama söylem türüne ait olan marka, müşteri, memnun etmek, hizmet, pazarlama, peşinat, taksit, ürün tanıtmak gibi kelimeler başka bir konuda kullanılarak tarz ilkesi ihlal edilmiş ve eğitim adeta bir meta, bir mal gibi gösterilmiş ya da öyle bir algıya sebep olunmak istenmiştir.

Bu bölümde açıklamaya çalıştığımız işbirliği ilkeleri daha önceden bahsettiğimiz söyleşinin başarılı yürütülebilmesi için gerekli olan ortak bağlam oluşturma'nın temel unsurlarından birini teşkil eder. Bu kadar önemli olan bu kurallar neden çiğnenir ve insanlar niçin her zaman doğruyu söylemez, net konuşmazlar ve alakalı söz etmezler? İnsanlar kasıtlı olarak iş birliğine yanaşmıyorlarsa, kasıtları nedir? soruları aklımıza gelmektedir. Bunların cevabını kibarlık kuralları bölümünde vereceğiz fakat burada da bu konuya kısaca değineceğiz.

Bir söyleşide sadece bilgi alış-verişi yapılmaz, insan ilişkileri de devreye girer. İnsanlar başkaları ile konuşurken birbirleriyle çatışan iki hali birden aynı anda yaşarlar: Bir başkasıyla konuşmak, daha önce belirtildiği gibi o kişiyle işbirliğini gerektirir. Belirli bir zeminde buluşmayı gerektirir fakat insan yapısında bağımsız hareket etme, bir şarta bağlanmama isteği vardır. Kişi konuştuğu her konuda ayrı bir rol üslenir, kendine bir alan oluşturur. Kendi gerçekliğini, kendi kişilik ve kimliğini yansıtan bu alanı korumak ister ve paylaşmak istemez. Kendi tezinden vazgeçmek istemez. Bu istek, tabii ki işbirliği ihtiyacı ile çelişmektedir. Bir yanda müstakil hareket etme arzusu, diğer tarafta işbirliği yapma zorunluluğu. Bu durumda konuşmacılar ortak alan oluşturabilmek için kendi kişisel alanlarından karşılıklı fedakârlık yapmak gerektiği gerçeği ile yüz yüze gelirler. Ortak alan bir al-ver, bir pazarlık sonucu oluşturulabilir yani kendi alanınızın bir kısmının işgalini göze almakla

mümkün olabilir. Bu aşamada insanlar, bazen kendi alanlarını korumak için kendi görüşlerinde ısrar ederler ve işbirliğine yanaşmazlar yani iş birliği ilkelerini ihlal ederler. O zaman, ihlaller ortak alan oluştururken yapacağınız fedakârlıktan kaçınmaya ve kendi kişisel alanınızı korumaya yönelik davranışlar olarak açıklanabilir (Widdowson: 2007).

9.5. Söyleşi ilkeleri: Kibarlık

İşbirliği ilkeleri gibi kibarlık ilkeleri de bir konuşmada katılımcıların çoğu zaman farkında olmadan uydukları ilkelerdir. Dilbilimde kibarlık ilkeleri ilk defa Robin Lakoff (1973, 1977) tarafından incelenip yayınlanmıştır. Lakoff, Grice'ın işbirliği ilkelerinden hareket ederek ve onları genişleterek kibarlık konusunu işlemiştir. Ayrıca, Leech (1983) ve Brown ve Levinson (1978, 1987) bu konudaki çalışmalara katkıda bulunmuşlardır.

Lakoff (1973) dilin linguistik incelenmesinin yanı sıra pragmatik olarak da incelenmesi gerektiğini ileri sürmüş ve bu bağlamda kibarlık kurallarını incelemiştir. Ona göre kibar olmanın üç şartı vardır:

- a) Dayatmama
- b) Seçenek sunma
- c) Dinleyicinin kendisini iyi hissetmesini sağlama.

Birisiyle konuşmak istiyorsak, onu bir şey yapmaya ya da söylemeye zorlamadığımızı bazı sözlerimizle göstermemiz gerekmektedir. Bu sözler, genellikle içinde yeni bir haber taşımayan ifadelerdir. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz, okulda görevlinin gelip bana "Affedersiniz hocam, kapınızı açık gördüm de" diye konuşmasına başlaması **dayatmama** ilkesini kullandığını göstermektedir. Bu ifadelerde görevlinin vermek istediği bir mesaj bulunmamaktadır, bunlar sadece kibarlık olsun diye söylenmiştir.

Görevli bana "Hocam meşgul müsünüz?" diye de sorabilirdi. O durumda da **seçenek sunma** ilkesini kullanarak kendisiyle konuşmamı empoze etmeye uğraşmadığını göstermiş olurdu. Günlük konuşmalarda, bir rica veya bir emir, emir kipi kullanılmadan daha nazik bir şekilde, soru formunda gerçekleştirilebilir: "Kapıyı açar mısın?", "Acaba telefona bakar mısınız?", "Oturmaz mıydın?" gibi. Bu kullanımlar yapılacak işi karşı tarafın rızasını alarak yaptırma yoluna gidildiğinin açık göstergesidir. Karşılıklı konuşma esnasında söylediğimiz "Sen daha iyi bilirsin ya!", "Bu konuda söz bana düşmez ama..." gibi sözlerde karşı tarafın kendisini iyi hissetmesi, rahat olması ve bizimle sosyal münasebetini devam ettirmesi beklentisi vardır. Hiç kimseyi bizimle konuşmaya zorlayamayız, empoze ettiğimiz yönde davranmasını sağlayamayız. Kendisini rahatsız edecek söz ve davranışlarla bizimle konuşmasını sürdürmesini isteyemeyiz ve sağlayamayız.

Leech (1983), kibarlık ilkelerinin bir iletişim esnasında, katılımcılar arasındaki uyuşmazlığın ya da olabilecek alınmaların giderilmesi için kullanıldığını ve bunu da sağladığını ileri sürmüş ve altı adet kibarlık ilkesinden bahsetmiştir:

1. *İncelik İlkesi: (TheTact Maxim)* konuşmacının, dinleyici payına düşen maliyeti ve gayreti azaltıcı ve yararını artırıcı olmasıdır. "Biraz daha alın." İfadesi bu şartları taşıdığı için kibar, "Arabayı çalıştır." Karşı tarafın gayretini azaltıcı ve yararını artırıcı olmadığı için kibar değildir.

2. *Cömertlik İlkesi: (Generosity Maxim)* konuşmacının kendi yararını azaltma ve yükünü artırıcı olmasıdır. "Benim kitabımı kullanabilirsin." Sözü konuşmacının yararını azalttığı ve gayretini öne çıkarttığı için kibar, fakat "Valizimi taşıyabilirsin." Sözü karşıdakinin gayretini, kendisinin yararını artırdığı için kibar değildir.

3. *Övgü İlkesi: (Approbation-Praise Maxim)* övgü ve eleştirinin azaltılıp-artırılmasıyla ilgilidir. Kibar olmak, muhatabımızı eleştirmeyi azalmamızı ve onu övmeyi artırmamızı gerektirir. "Kravat da gömleğe uysaymış" ibaresi karşı tarafı eleştirdiği için kibar de-

ğildir. Fakat “Kravatın da gömleğine uymuş.” Sözü onu övdüğü için kibardır.

4. *Tevazu İlkesi: (Modesty Maxim)* kendimizi övmemiz ya da eleştirmemizle ilgilidir. Eğer kendimizi eleştirmeyi artırıyor ve övmeyi azaltıyorsak bu ilke gereğince kibar oluyoruz. “Çam sakızı çoban armağanı, lütfen kabul buyurun.” sözü ile kendimizi övmediğimiz için tevazu gösterir, kibar oluruz, “Takdir etmenizi bekledim, bu iş için gecemi-gündüzüme kattım.” İfadesi ile kendimizi övdüğümüz için tevazu göstermez, kaba oluruz.

5. *Anlaşma İlkesi: (Agreement Maxim)* konuştuğunuz kişiyle aranızdaki görüş ayrılıklarını azaltmayı ve anlaşma yoluna gitmeyi belirtir. Konuşurken karşıdakinin görüşleriyle uyuşan sözler söylüyorsak bu ilkeye uyuyoruz demektir:

A: Böyle şirin yere tayin olduğumuz için sevinmeliyiz.

B: Sen kendi namına konuş.

İkinci konuşmacı birincinin görüşlerine katılmadığı için bu ilkeyi ihlal edip kibarlığı reddediyor.

6. *Duygudaşlık İlkesi: (Sympathy Maxim)* konuştuğunuz kişi ile duyguları paylaşmayı, onunla zıt düşmemeyi ifade eder. Birisi üzgünken sizin ona sevinçli şeyler söylemeniz kibar bir tutum değildir. Babası yeni ölen birine “Baban zaten hastaydı.” Yerine “Başınız sağolsun. Çok üzüldüm” demek daha kibar bir davranıştır. Bu ilkelerden bazıları kültürlerle göre farklılık göstermektedir. Mesela, bazı toplumlarda birinin yükünü hafifletici, paylaşıcı sözler daha çok kullanılırken bazı batı toplumlarında dilimize sonradan giren “O senin sorunun” türü sözlerin daha sık olduğunu görebiliyoruz.

A: Çok affedersiniz hocam! Sınava geciktim. Çünkü...

B: Bu senin sorunun.

Bu konuşmada, incelik, cömertlik ve duygudaşlık ilkelerinin dik-kate alınmadığını görüyoruz. Tevazu ilkesi de bazı kültürlerde di-ğerlerinden daha çok önemsenmektedir. Japonların sahip olduk-ları şeyi küçümseyerek konuştukları bilinmektedir. Türk kültü-ründe de aynı durum geçerlidir. Evin hanımı, misafir için sofrayı donattıktan sonra “Kusurumuza bakmayın, haberimiz geç oldu. Eldekilerle bir şeyler hazırladım.” Türünden tevazu gösteren söz-ler söylerler. “Âcizane”, “naçizane”, “fakirhane”, “bendeniz”, “bu fakir”, “bu garip” gibi sözler Türk kültüründe tevazunun önemli olduğunu gösteren ifadelerdir. Aşağıdaki örneğe ‘tevazu’ ve ‘anlaşma’ ilkeleri açısından bakalım:

A: Mobilyaların çok güzelmiş.

B: Teşekkür ederim. Ben de beğenerek aldım.

A: Mobilyaların çok güzelmiş.

B: Eskidiler artık. Alalı epey oldu.

Birinci konuşmada, konuşmacılar arasında bir anlaşma var. A’nın sözlerini B onaylıyor. İkincide ise A’nın iltifatına B tevazu ile onla-rın değerini düşürerek cevap veriyor. İki durumda da B’nin sözleri kibarlık olarak algılanıyor. Fakat bazı toplumlarda kibarlık şekille-rinden biri diğerinden daha kibar kabul ediliyor. Amerikalılar, birinci örnekteki gibi anlaşma ilkesi kullanılarak gerçekleştirilen kibarlığı, Japonlar ise ikinci örnekteki gibi tevazu ilkesi ile yapılan kibarlığı tercih ediyorlar. (Leech: 1983)

Dilin kendisi gibi kibarlık ifadeleri de zaman içinde değişime uğramaktadır Lakoff (2005) Amerikan toplumunda eskiden kaba, tabu sayılan sözlerin giderek daha çok kullanılır olduğunu ve nor-mal karşılanmaya başlandığını kaydetmektedir. Küfrün normal hayatta ve TV de artık yadırganmaz hale geldiğini belirtmektedir.

Kibarlık, Brown ve Levinson (1978, 1987) tarafından Goffman’ ın (1967) ilk defa ileri sürdüğü **yüz**(face) kavramıyla ilişkilendirile-rek incelenmiştir. Goffman’a göre yüz kişinin topluma yansıyan

ve toplumca kabul edilmesi beklenen yanıdır; kendi kimliği, imajı, kişiliği ve özel alanıdır, bir bakıma itibarıdır. Hiç kimse itibarını zedeleyecek bir söze muhatap olmak istemez. Türkçede “yüz” ün bazı kullanımlarının bu tanıma uyduğunu görüyoruz. Yüzünü asmak, yüzüne söylemek, yüzüzlük etmek, yüzüne gülmek, yüzün yumuşak olması gibi deyimlerdeki yüz yukarıda kişinin topluma karşı hassas olduğu yönünü, kimliğini ifade eden “yüz” e benzemektedir. İnsanlar birbirleriyle konuşmak için birbirlerinin yüzlerini dikkate almak ve ona saygı göstermek zorundadırlar, diğerlerinin kişilik alanına müdahale etmemek onları bozacak tavrı, söz ve davranışlardan çekinmek durumundadırlar.

Yüzün **olumlu** ve **olumsuz** diye nitelendirilen iki yönü vardır. Olumlu yüz insanın sosyal bir varlık olması nedeniyle, diğer insanlarla birlikte hareket etme, sosyal ilişkiler kurma, bunun için de toplum tarafından kabul görme isteğidir. Olumsuz yüz, kişinin müstakil hareket etme, birey olma, sosyal baskı altında olmama, sayılma ve mesafeyi koruma isteğidir.

Brown ve Levinson (1987) kişinin iki temel özelliğinin, bir yandan toplumla olma, onlar tarafından kabul edilme, diğer yandan müstakil hareket etme isteğinin evrensel olduğunu, bununla beraber bu özelliklerin gerçekleştiriliş şekillerinin kültürlere göre değiştiğini ileri sürerler. Bazı toplumlarda misafire ne alacağı bir defa sorulur, ikram edilen şeye bir defa buyur edilir, ısrar edilmez. Diğer bazı kültürlerde ilk teklife teşekkürle mukabele edilir ve nezaket gereği reddedilir ve ikinci, üçüncü defa teklif edilmesi beklenir. Bu ısrar teklifleri de nezaket göstergesidir. İsrarcı olmayanlar kabalıkla vasıflandırılmalannın yanı sıra, karşı tarafın bozulmasına sebep olurlar ve hatta başka sezdirimlere de yol açabilirler. Bazı kültürlerde anne-babalar yetişkin çocuklarının kararlarına müdahale edebilirler, bu onların “yüz” lerine saygısızlık olarak görülmez. Yine bazı kültürlerde, büyüklerle konuşulurken eller cebe sokulmaz, bacak-bacak üstüne atılmaz. Bunları yapmak

büyüklerinizin “yüz” ünü saymamak anlamı taşır. Diğer kültürlerde bu davranışlar karşı tarafın “yüz” ü ile ilişkilendirilmez.

Yukarıda bahsedilen olumlu ve olumsuz yüz ifadeleriyle bağlantılı olarak **olumlu kibarlık** ve **olumsuz kibarlık** kavramları kullanılmıştır. Olumlu kibarlık karşı tarafın olumlu yüzüne yönelik ifadeler kullanmaktır; onun acılarını paylaşmak, onunla dayanışma ve birlik içinde olduğunu gösteren, yakınlık ve dostluk bildiren sözler söylemektir. Canım, kardeşim, aslanım benim, güzelim, tatlım, şekerim gibi hitap şekilleri “Doğru söylüyorsun”, “Değil mi ama?”, “Cevabını verseydin.”, “Aynen” türü sözel dayanışma ve paylaşım ifadeleri olumlu kibarlığın göstergeleridir. Bu tür kibarlık, genellikle aile içinde ve yakın arkadaşlar arasında yakınlık ve beraberlik göstermek için kullanılırlar. “Sen” şahıs zamiri olumlu kibarlık ve samimiyet gösterirken “siz” zamiri olumsuz kibarlık gösterir ve konuşulan kişinin müstakilliğine saygı göstermek amacı güder. Beyefendi, Hanım Efendi, Memur Bey gibi hitap sözleri de aynı şekilde mesafeyi koruma ve saygı amaçlı kullanılan kibarlık göstergeleridir.

Bu bölümde konu edilen söyleşi ilkelerinin iki türü, yani **işbirliği** ilkeleri ve **kibarlık** ilkeleri genellikle birbirlerine ters düşerler. Mesela; nitelik ilkesine ve kibarlık ilkesine aynı anda uymanın mümkün olmadığı görülmektedir. Davet edildiğiniz bir evde, yemekleri hiç sevmeseniz bile “Ellerinize sağlık, her şey çok güzel olmuş.” dersiniz, doğruyu söylemezsiniz. Doğruyu kibarlığa feda edersiniz. Tarz ilkesi de kibarlık için çığnenebilir:

- Ben bunu gümrükten muaf biliyordum. Bunu geçirmenin bir kolayı var mı acaba? (iltimas beklentisi ya da rüşvet teklifi)
- Mekân da, yemekler de çok güzel, değil mi? Aa! O da ne? Üzerime para almayı unutmuşum. (sen öde ricasında bulunma)

- Herhalde huzurunuzun bozulmasını istemezsin.
(tehdit)
- Allah seni inandırсын, üç çocuk evde aç bekliyor
(dilenme)

Nicelik ilkesi de, aynı şekilde kibar olma adına terkedilebilir:

- Bu camii ne zaman yapılmış?
- Efendim. Yavuz Sultan Selim Hazretleri buraya geldiğinde, mimar başına buraya dünyanın en büyük külliyesini yapmasını istemiş...

İşbirliği kuralları ve kibarlık kuralları arasındaki bu gerilim insanlar arasındaki sosyal ilişkinin çifte amacını yansıtmaktadır. Bir yandan, sosyal münasebetleri yürütmek, diğer yandan, insanlarla işbirliği içinde olmak. Bazı durumlarda bunlardan biri tercih edilip diğeri hiç dikkate alınmayabilir. Yolun karşısına geçmek isteyen biri o anda gelen arabayı görmemiş ama siz görmüşseniz, o kişi yola adımını atacağı zaman hiçte kibar olmayan bir şekilde “Dur!” diyebilirsiniz bu sizin o kişiyle sosyal münasebetinizi engelleyici bir durum teşkil etmez ama aynı sözü hızla giden bir dolmuştan inmek için şoföre söyleseniz, herhalde birincide ki gibi kabul görmez.

Daha önce, (9. 4)’te işbirliği ilkelerini ihlal etmenin kişinin kendi başına, müstakil hareket etme ve kendi alanını koruma amacıyla işbirliğine yanaşmaması anlamı taşıdığını (Widdowson: 2007) açıklamıştık. Burada da işbirliği ilkelerinin kibarlık olsun diye ihlal edildiğini görüyoruz. Böylece insanların neden, her zaman doğruyu söylemedikleri, net konuşmadıkları, alakalı konuşmadıkları ve sözlerini kararında bırakmadıkları sorularının kısmi cevabını da bulmuş oluyoruz. Özetle, konuşmacılar hem kendi yüzlerini hem de konuştıkları kişinin yüzünü dikkate alarak konuşuyorlar ve

bunları yaparken de işbirliği ilkelerini çiğnemek gerekiyorsa onu da çiğniyorlar.

10. Eleştirel Söylem Analizi

İnsanlar, bir olayı ya da durumu anlatırken veya herhangi bir konuda bilgi verirken bütün ayrıntıları aktarmazlar; bazı bölümleri seçip diğer bazı bölümleri atlayabilirler. Ayrıca, verilen bilgi ve haberler aynı olsa bile bunların dizaynı ve sunumu farklılık gösterebilir. Bazı ayrıntıların atlanması veya aynı muhtevanın değişik formlarda sunulmasının çeşitli sebepleri vardır; yazar ya da konuşmacı karşı tarafın bildiğini varsaydığı bilgi ve haberleri tekrar etmemek ve ekonomi sağlamak için bunu yapıyor olabilir ya da bir kısım bilgi ve haberleri öne çıkararak, vurgulayarak, diğerlerini görmezden gelerek, atlayarak kendi görüş ve değerleri doğrultusunda okuyucuyu etkilemeye çalışıyor olabilirler.

A: Baban geldi mi?

B: Yoldaymış.

Bu konuşmada A, B'nin babasının nerede olduğunu biliyor ve B'nin de bunu bildiğini biliyor. O yerin ismini söylemeye gerek duymayarak ekonomi yapıyor.

Bardağın yarısı boş.

Bu cümle yerine konuşmacı 'Bardağın yarısı dolu.' da diyebilirdi ama o aynı anlama gelen 'yarısı boş'u tercih ediyor. Bu tesadüfi değildir. Bu tercihiyle olaya negatif baktığını beyan ediyor ve belki de bu görüş ve kanaatini karşı tarafı etkilemek ve kendisi gibi düşünmeye sevk etmek için çalışıyordu.

Eleştirel Söylem Analizi, Metin Dilbilim'in bu branşı, metni kendi çerçevesi içinde inceleme yerine onu sosyo-politik bir güç

kaynağı olarak kullanan hâkim sınıfın, statükonun, kendi çıkarlarını görüşlerini ve bunları besleyen adaletsizliklerini, haksızlıklarını, dışlamalarını içinde taşıyan bir araç olarak kullanımını ortaya çıkarma ve bu yolla ona karşı çıkma ve direnme ve onu düzeltme gibi misyon üstlenen bir eleştirel tavrın ifadesidir (van Dijk: 1977, 1985). Realite kendiliğinden oluşan bir olgu değildir. Basın yayın yoluyla hâkim sınıfın çıkarlarını kollama gayretleri içinde, kamunun doğru bildiği algıları değiştirme ve kendilerine uygun realite oluşturma girişimleri önemli yer tutar. (Fairclough 1992, 1995; Fowler: 1996; Fairclough ve Wodak: 1997) Bu görüşe göre, metinler, özellikle de dergi, gazete, radyo ve televizyonlar mevcut sistemin, hükümetin büyük basın ve yayın organ sahiplerinin, üniversitelerinin, iş adamlarının, şirketlerin, tröstlerin vs. sözcüsü durumundadır. (İzadi v Bria. 2007) Bu kurum ve kuruluşlar menfaat birliği içindedirler ve bu menfaatlerini korumak için kamuoyunu bilgilendirirken dili ustaca kullanıp kendi görüş ve ideolojilerini, yanlı görünmemeye özen göstererek kabul ettirmek ve kendi doğrularını onlara realite olarak empoze ederek toplumu şekillendirme ve düzeni koruma amacı güderler (Gitlin: 2003). Bunların hepsini dille yaparlar. Bunu nasıl yaptıklarına, dili nasıl manipule ettiklerine kısaca bir bakalım.

Bir yazıyı eleştirel olarak okurken onun tek tek kelime ve cümlelerine inmeden önce metnin tümüne bakmak gerekir. Bunun ilk aşaması da metnin **söylem türünü** dikkate almaktır (Bazermen: 1988, Myers: 1990, Huckin: 1995 Berkenkotter ve Huckin: 1995). Söylem türleri metinlerin yapı ve fonksiyonlarını belirlediği için bir yazının neden bahsedeceği ve bunu nasıl yapacağı büyük çapta söylem türünün tanınmasıyla anlaşılır hale gelir. Reklam türü kendine has dikkat çeken kelimeleriyle ve cümle yapısıyla hemen tanınabilir. Türü tanımak okurun işini kolaylaştırır. Reklam türü bir metnin amacının, bir ürün veya hizmetin pazarlanması olduğu fazla çabaya gerek kalmadan anlaşılır. Bir haber türünün belirli bir konuda okuru bilgilendirme amacı taşıdığını ve haberleri önem

sırasına göre verdiğini ve tarafsız olduğunu türün özellikleri gereği kabul ederiz. Bir gazete başyazısının bir yorum olduğunu ve bir konuda gazetenin ve onun patronunun görüşünü yansıttığını biliriz. Normalinde, metin türlerinin standardı bellidir, ama yazarlar metin türlerinin bu özelliklerini kullanarak kendi düşünce ve fikirlerini empoze yoluna gidebilirler ve bunu türün özellikleri perdesi arkasına saklanarak çaktırmadan yapabilirler. Haber türünde verilen haberlerin sıraya konuşunda haberi hazırlayanın, kamunun pek de önemli bulmadığı bir haberi ön sıralarda sunması onu ister istemez önemli gösterecektir. Bu şekilde haber türünün 'tarafsız' olması özelliği kullanılarak dil manipule edilmiş ve yazarın kendi düşüncelerini öne çıkarması mümkün olmuş olur.

Söylem türünün bu şekilde kullanılmasının yanı sıra yazarlar başka teknik ve taktikler kullanarak da okurların bir konuya belli bir açıdan bakmalarını sağlamaya çalışırlar. Bunlardan en çok kullanılanları **öne çıkarma** (foregrounding) ve **geri plana atma** (backgrounding) yöntemidir. Söylem türü (genre) gereği bahsedilmesi gereken şeylerden kendilerine göre önemli olanı, kendilerinin istediği gibi olanları, öne çıkarıp ondan sık sık bahsederken okuyucunun üzerinde durmasını istemedikleri konuları geri plana itip veya onlardan hiç bahsetmeyip onları **atlarlar** (omission). Öne çıkarma tekniğinin bir yolu da görseller kullanmaktır. Yazar metnin üst tarafına bir resim koyarak ta başından okuyucunun olaya bakış açısını ve çerçevesini belirlemeye çalışır, başka türlü düşünmesini önlemeyi hedefler.

Yazarlar, ayrıca, **önvarsayım** (presupposition) yoluyla da, metinleri manipule edebilirler. Önvarsayım, söylenilen bir fikrin, hem konuşmacı/yazar ve hem de dinleyici/okur ve herkes tarafından başka bir alternatifi yokmuş, tek doğru o imiş gibi kabul edildiği varsayılarak yola koyulmaktadır.

-Hükümetin tutarsızlıklarından biri de Mısır konusunda ortaya çıkmıştı.

İlk örnek bir reklamdır ve bu reklamın espirisi (iyi) etli ekmeğin tek adresi Konya olarak peşinen herkes tarafından kabul edildiği ön varsayımına dayanıyor. İkinci cümlede hükümetin devamlı tutarsızlıklar gösterdiği görüşü sanki okurların da böyle bilip kabul ettiği bir konuymuş gibi sunulmaktadır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere ön varsayımlar hemen anında karşı gelinmesi güç olgulardır ve bu yüzden ikna metodu olarak etkilidirler. Metin bazında kullanılan ikna tekniklerinden biri de konuyu **farklı gruplara mensup kişilerin ağzından anlatmaktır** (discursive difference). Bir diş macunu tanıtımını onu kullanan biri tarafından veya bir diş hekimi tarafından (bilimsel jargon ile) yapmanın reklamın gücünü artıracakı aşikârdır. Metin yazarları veya konuşmacılar metinle hedefledikleri amaca varabilmek için dinleyen ve okurların kim olduklarına bağlı olarak bazen **formal** (resmi, ciddi çağrışımı olan), bazen **informal** (samimi, yakın çağrışımı olan) kullanımları araç olarak kullanırlar. Diş macunu reklamında, doktora işin resmi yanını, müşteriye ise samimi ve sıcak yanını kullandırarak seyirciyi iki kanaldan etkileme yoluna gidilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz metin bazında istenilen etkiyi oluşturma teknikleri cümle bazında da kullanılabilir. Değişik cümle kalıpları kullanılarak, öne çıkarma veya geri plana atma işlemleri gerçekleştirilebilir.

- a. Cam kırıldı.
- b. Kırılan camdı.
- c. Cam mı? Kırıldı.

Bu cümle yapılarından (a) ve (c)'de cam öne çıkarılıyor, (b)'de kırılma olayı öne çıkarılıyor. Aynı şekilde cümlelerde **yapan-etkile-**

nen (agent-patient) sıralaması da bir olayda kimin aktif kimin pasif olduğunu öne çıkarmak için kullanılır.

Kuyumcu ani bir atakla hırsızı bileğinden yakaladı ve bıçağı elinden aldı.

Bu örnekte her ikisi de aktif olmasına rağmen kuyumcunun aktifliği öne çıkarılmış, hırsıza pasif rol verilmiştir. Polisiye olaylarda, habercilerin hangi tarafı tuttuğu, polise ve eylemcilere bakış açısı, bu yapan-etkilenen sıralamalarından net bir şekilde anlaşılabilir.

- a) Eylemciler direnerek geri çekildiler.
- b) Polis eylemcileri geri püskürttü.

Birinci sunumda, eylemciler hem 'öne çıkarma' hem de 'yapan' rolleriyle geri çekildikleri halde başarılı gösterilmektedir. İkinci sunumda polis aynı yöntemle püskürtme eyleminde başarılı gösterilmektedir. Öne çıkarma-geri plana itme, yapan-etkilenen rolleri aktif veya pasif cümle yapısının tercihi veya isimleştirilmiş-fiil kullanımıyla da gerçekleştirilebilir.

- a) Mısır'da asker 1000 kişiyi katletti.
- b) Mısır'da 1000 kişi katledildi.
- c) Mısır'daki katliamda 1000 kişi öldü.

Birinci cümle aktif bir cümledir ve burada kimin kimi öldürdüğü açıkça belirtilmiştir. (b)'deki cümle pasif bir yapıya sahiptir ve katleden belirtilmemiştir. (c) örneğinde katletme fiilinden isimleştirilen katliam kelimesiyle yine katleden göz ardı edilmeye çalışılmıştır.

Önvarsayım(presupposition) bir metnin bütününe anlamakta olduğu kadar cümleleri tek tek anlamada da önemli bir role sahiptir.

Adeviye meydanında direnenlere müdahale eden askerlerden bazıları daha acımasızdı.

Bu haberde, gazeteci müdahale eden askerlerin hepsinin acımasız olduğunu zaten herkesin paylaştığı ön varsayımından hareket ediyor ve buna yeni olarak sadece bazılarınun diğerlerinden daha acımasız olduğunu ekliyor.

Esat rejiminin Türkiye'yi kimyasal silah başlıklı füzele vurma ihtimaline karşılık AB ve ABD'den füzesa-varlar istenmelidir.

Bu haberde, Suriye'nin kimyasal silahlara sahip olduğu ve bunlarla Türkiye'yi vurma ihtimali olduğu peşin kabul ediliyor. Yazarın bu ifadesindeki bilgileri tartışmasız doğru görmesi ve hatta bunları karşı tarafın da kabul ettiğini varsayması okur ya da dinleyici için karşı çıkılması güç bir üslup olduğu için ön varsayımlar, daha önce de belirtildiği gibi, etkili tartışma aracı olarak nitelendirilmektedir.

Birkaç anlama gelebilecek ifadeler (insinuations) de ön varsayımlar gibi hemen karşı konulması kolay olmayan ifadelerdir. Eğer karşı konulacak olursa konuşmacı ya da yazar öyle demek istemediğini, kastettiği şeyin cümlelerin öteki anlamı olduğunu kolayca söyleyip yerini koruyabilir. Böylece hem asıl demek istediğini der hem de iletişimde gerekli olan işbirliği ilkelerini çiğnemiş olur.

Gezi olaylarında sadece beş kişinin ölmesi polisin bir başarısı olarak görülmektedir.

Bu ifadede iki veya daha fazla anlam iç içedir. Okuyucu/dinleyici, yazarı/konuşmacıyı beş kişinin ölümünü küçümsediği, onlara değer vermediği ve hatta onları öldüren polisi başarılı bulduğu gerekçesiyle suçlayabilir. Yazar/konuşmacı ise bunu kastetmediği-

ni, daha büyük kayıpların önüne geçilmesinin bir başarı olduğunu kastettiğini söyleyerek iddialara karşı çıkabilir.

Bir metin eleştirel olarak incelenirken, önce metnin bütünü-nün, sonra cümlelerin ve daha sonrada kelime ve kelime grupları-nın ele alınmasının uygun olacağını daha önce belirtmiştik. Şimdi, kelime ve kelime gruplarının okurları etkilemek için nasıl kullanıldıklarına bir göz atalım:

Bir metni yakından incelediğimizde bir kısım kelimelerin anlamlarına bazı ek anlamlar yani **çağrışımlar** (connotations) yüklendiğini görebiliriz. Çağrışım, bir kelimenin bir bağlam içinde sık ve sürekli kullanılmasıyla, zaman içinde aldığı anlamlardır. Bunlar genellikle, nötr, pozitif veya negatif olma özellikleriyle o kelimenin anlamına yamanırlar. Türkçede 'kedi' korkaklık, 'aslan' ise cesaret anlamlarını içinde taşır ve sırasıyla negatif ve pozitif çağrışımlar yaparlar.

Üstat, hafif toplu bir insandı.

ifadesinde yazar 'toplu' kelimesinin 'şişman' negatif çağrışımını önlemek için hafif kelimesini kullanmıştır. Etiketler (labels) de konuşmacının ya da yazarın tarafını kesin bir şekilde gösteren, tarafsızlığı imkânsızlaştıran bir çağrışım çeşididir. Etiketler, kendilerini tercih eden kullanıcılarının tarafını hemen ele verirler.

A: PKK (PEKAKA) silahlanmayı bırakmadığı sürece kan akması kaçınılmazdır.

B: Kanın durdurulmasını sadece PKK(PEKEKE)'ye bağlamak yanlış olur.

A: Dağdaki *teröristler* yok edilmeden kanın duracağına inanıyor musun?

B: Öldürmekle *gerillaların* biteceğini sanmak sorunu çözümsüzlüğe sürüklemektedir.

örneklerinde görüldüğü üzere, aynı örgüt iki ayrı etikette dillendiriliyor ve çağrışımları da farklı olabiliyor. **Metafor** ve diğer edebi sanatlar da çağrışım aracı olarak kullanılırlar (Lakoff ve Johnson 1980). Metafor, bir semantik alanla ilgili bir anlamı başka bir alana taşıma ve orada kullanma olayıdır.

a) Sevinçten uçtu gitti.

b) Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilal!

(a) örneğinde insanın sevinçle hareketi, hafiflemesi kuşun uçuşması gibi görülüyor. (b) örneğinde ise, Türk Bayrağı kaşlarını çatan nazlı hilale benzetiliyor. Her iki durumda da metaforlar çağrışımlarıyla anlamı güçlendiriyor ve sağlamlaştırıyor.

Bir metin incelenirken kullanılan kelimelerin hangi **sosyal veya mesleki dil** grubuna ait oldukları (register) ve resmi mi yoksa arkadaşça mı anlam taşıdıkları da göz önüne alınmalıdır. Çünkü toplumun değişik kesimlerine ait, onlarla özdeşleşen kelimeler değişik çağrışımlar yaparlar. Grupların kullandığı bu jargon yazarlar tarafından kendi amaçları doğrultusunda kullanılabilir. Mesela, bir şampuan reklamında kullanılan bilimsel kelimeler o ürünün, diğerlerinden farklı olarak, faydalı ve sağlıklı olmasının garantisini taşıdığı çağrışımını uyandırmaya yetecektir.

Metin incelemede dikkate alınması gereken bir başka özellik de **kip** kullanımıdır. Üç tür fiil kipi vardır: Haber kipi, Dilek kipi, Emir kipi.

Suriye’de kimyasal silah kullanıldı mı? (Haber kipi-soru)

Suriye’de kimyasal silah kullanıldı. (Haber kipi-bildirme)

Taraftarlar kimyasal silah kullanmaktan vazgeçmeli. (Dilek-gerekliklik)

Savaş sona ererse ve bütün sığınmacılar evlerine dönerse (dilek-şart)
 Ver bir göz atayım. (Dilek-istek)
 Çocukları öldürmeyin, savaşı durdurun. (Emir kipi)

Bu kiplerden sadece haber kipleri zaman gösterirler (şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman vs.) diğerlerinde bir zaman anlamı yoktur. Onlar bir isteği, dileği, şartı, gerekliliği vs. gösterirler. Konuşmacı ve yazarlar bu fiil kipleriyle ve diğer bazı eminlik, otorite ve arzu bildiren kelime ve kelime gruplarıyla vermek istedikleri mesajı en uygun tarzda vermeye çalışırlar: olabilir, olmalı, belki, acaba, şüphesiz, muhtemelen, bana öyle geliyor ki, sanırım vs. gibi ifadelerden onların görüş ve tutumlarının eminlik derecesini anlamak mümkün olur.

Eleştirel söylem analizi konusundaki bu açıklamalar ışığında Cengiz Çandar'ın 02. 08. 2013 tarihli Radikal Gazetesi'nde çıkan 'Pusulasını kaybeden dış politika' başlıklı yazısını mercek altına alalım. Önce makalenin bütününe normal bir okur gözüyle daha sonra da eleştirel gözle okuyalım.



Cengiz ÇANDAR

Pusulasını kaybeden dış politika...

Center for American Progress (CAP), Washington düşünce kuruluşlarının en çiçeği burnunda, en taze olan sayılabilir. Ancak, nüfuzu, tazeliğiyle ters orantılı. Zira, Center for American Progress, "Obama yandaşları" tarafından, daha Obama, Demokratların başkan aday adayırken kuruldu. O sırada Barack Hussein Obama adlı, hiç Amerikalı çağrışımı yapmayan böyle garip isimli siyah genç adamın, Hillary Clinton'u alt edip, Demokratların başkan adayı olabileceğine ihtimal vermiyordu. Obama'nın, hele hele, ABD Başkanı seçileceğini tasavvur edenlerin sayısı da pek fazla değildi.

Center for American Progress ise, kurulurken hesaplarını Obama'nın ABD Başkanlığı üzerine kurmuştu. Washington'un genç düşünce kuruluşu tam da bu nedenle, son yıllarda düşüncelerine en ziyadesiyle kulak verilmesi gereken Amerikan düşünce kuruluşlarından biri.

Center for American Progress'in Türkiye uzmanı Michael Werz'in Gezi olayları sırasındaki kaleme aldığı bir önemli makaledeki görüşlerine bu köşede yer vermiştim. Michael Werz, o makalesinde Gezi protestoları sırasında Tayyip Erdoğan'a hayli sert eleştiriler yönelmiş ve Obama yönetiminin Erdoğan ile ilişkilerini yeniden masaya yatıracağını öne sürmesiyle dikkati çekmişti.

Eğer, Center for American Progress, Ak Parti'nin reformist politikalarını hararetle desteklemiş bir düşünce kuruluşu olmasa, Michael Werz'in söz konusu o yazısı, kimilerince "uluslararası komplo" iddialarına dayanak gibi görülebilirdi. Ama, Center for American Progress ve Michael Werz için, böyle bir iddianın su kaldıran bir yanı yok.

Şu aşağıdaki sözleri söyleyebilecek kadar işin içinde olan bir “kaynak”tan, kısa süre önce, öğrendiğime göre; “Eğer Tayyip Erdoğan’ın Gezi sırasında ortaya koyduğu performans öngörülseydi veya Gezi olayları Tayyip Erdoğan’ın 16 Mayıs’taki Washington ziyaretinden önce cereyan etse ve Erdoğan o tavrı ortaya koymuş olsaydı, 16 Mayıs Obama-Erdoğan buluşması gerçekleşmezdi.”

Bu sözler bana Tayyip Erdoğan yönetimindeki Ak Parti iktidarının, Batı ile sorununun sadece Avrupa ve AB ile sınırlı olmadığını, ABD’nin de Türkiye’deki siyasal iktidar ile sorunlu bir durumda olduğunu gösterdi. (Bu arada, AB’ye karşı en saldırgan dili kullananın AB ile ilişkilerden sorumlu bakan olduğu gibi bir garabet söz konusu).

Amerikalılar özellikle, medyadaki gelişmeleri “otoriterleşme eğilimleri ve iktidar tekelleşmesi” göstergesi olarak endişeyle izliyorlar. “Checks and balances” denilen, yürütmenin sürekli dengelendiği, denetlenebildiği ve hesap verebilir olduğu bir siyasi sisteme bağlı bir ülkenin, çok yakın müttefikleri olan önemli bir ülkede ortadan kalkmakta olduğunu görmelerinden çok rahatsız olabilecekleri açık. Sıkıntılarını yüksek sesle dile getirmemekle birlikte, çeşitli vesilelerle dışa vurduklarını sezmek ve anlamak gerekiyor. Bu nedenle de, Center for American Progress ve Michael Werz’e kulak kabartmak da yarar var. Michael Werz, Posta 212 için İlhan Tanır’a da Gezi’yi ve Türk-ABD ilişkilerini değerlendirdi. Söyleşi, “Ak Parti Pusulasını Kaybetti” başlığı altında yayımlandı.

Gezi protestolarının “Erdoğan’ın dediği gibi Türkiye’nin artan gücünü durdurmaya çalışan bir küresel veya bölgesel bir senaryo olabilirliği”ne ilişkin cevabı şu:

“Aslında çok enteresan bir şey ki, 2009’da Erdoğan kendi konuşmasında: ‘Biz artık düşmanlarla çevrili değiliz’ demişti. O zamanlarda Dışişleri Bakanı ‘komşularla sıfır problem politikası’nı değerlendiriyor ve Türkiye, AB üyeliğini zorluyordu. Bunlardan yola çıkarak Türkiye gözlemcileri, bu yaklaşımları alkışlayarak bunu Türkiye’deki ulusalcı komplo teorilerinin ve paranoyasının bitişi olarak gördüler. Şimdi ise hükümetin en ileri

gelenlerinin tam da o retoriğe dönüşü dışarıdan büyük bir şokla ve endişeyle izleniyor...”

Bence, söyleşinin en çarpıcı bölümleri, Erdoğan iktidarının “değerlere” ve “ilkelere bağlı” bir dış politika izlediğini ileri sürmesi için yaptığı değerlendirme. “Peki bir ülke dış politikası sadece değerlere bağlı olabilir mi?” sorusuna CAP’in Türkiye uzmanı şu cevabı veriyor:

“Bu, değerlerin ne olduğuna bağlı olarak değişebilir. Eğer bu değerler, demokrasi arzulayan, insan haklarına saygı duyan ve insanların kendi toplumlarında kendi kendini yönetme taleplerine hassas evrensel değerler ise, sanırım bunlar dış politika yapımında oldukça önemli bir kısmı oluştururlar. Fakat eğer bundan dış politikanın tavizsiz ve pragmatizm olmadan yapılabilmesi kastediliyorsa bu bence bir illüzyondur. Ve eğer bu değerlerden kasıt, kültürel ve dinsel değerlerse, o zaman tamamen mezhepsel bir vadiye akar demektir ki, biz böyle bir yaklaşımı hep eleştirdik. . .”

Bu satırlar Türkiye’nin son dönem dış politikasına yönelik olarak okuduğum en “efendice” eleştirilerin başında geliyor. Başka Başbakan’ın dilinden “yüce değerler”e dayandırıldığı iddia edilen ve Realpolitik ile ilişkilerini kesmiş görüntüdeki Türkiye’nin dış politikası, şu günlerde, gerçekten de tam bir “illüzyon” ve maalesef, gerçekten de, “mezhepsel bir vadiye akar” halde.

Bundan vazgeçme çabası, sadece, geçen hafta Suriye PYD lideri Salih Müslim ile yapılan görüşmeler oldu. Bununla birlikte, o temas, Türkiye’nin bölgesel etkinliğindeki erozyonu giderebilecek mi; daha bilemiyoruz.

Şu günlerde, Washington’da FKÖ ile İsrail heyetleri üç yıldır ilk kez masaya oturdular. Hamas yok. Filistin politikasını Gazze’de sabitlemiş ve FKÖ ile Hamas arasında ibresi, ikincisine dönük. Sonuç olarak, Ortadoğu barış sürecindeki yeni ivmede Türkiye de yok. Ne gözlemci olarak, ne herhangi bir başka statüde.

Mısır’daki darbe sonrasında Başbakan, AB’ye kükredi, ikiyüzlülükle suçladı. Buna rağmen, AB’nin üst yetkilisi Catherine Ashton, Kahire’ye gitti ve ayrıca Muhammed Mursi’yle de görüştü. Arkasından Alman Dışişleri Bakanı Westerwelle de Kahire yolunu tutuyor. Mısır’da – Mursi ve Müslüman Kardeşler’in selameti bakımından bile- AB, Tayyip Erdoğan iktidarının Türkiye’sinden

çok daha işlevsel. AB yetkilileri Kahire'ye girip çıkıyorlar; orada Müslüman Kardeşler'le de görüşebiliyorlar. Buna karşılık, Türkiye Büyükelçisi ikide bir Kahire'de Dışişleri'ne çağrılıp, tepkiye maruz kalıyor. TC vatandaşları için fiilen kaldırılmış olan Mısır vizesi tekrar kondu.

TC vatandaşları Mısır'a vizesiz gidemezken, Türkiye Başbakanı aklına koyduğu Gazze yolu ona tümenden kaparmışa benziyor.

Mısır'da Tayyip Erdoğan, Batı'ya çatıp onu azarlarken, askeri darbeyi destekleyenler S. Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve hatta mahçup bir biçimde Katar idi. Darbenin arkasında Batı yok, Körfez vardı.

Mısır'da darbeci güçlerin arkasındaki Körfez ülkeleri, Suriye söz konusu olduğunda Türkiye ile birlikte "Sünni eksenini" oluşturmuş olan ülkeler. Onların finansmanıyla elde edilen silahlar, el-Kaide ve türevi grupların eline Türkiye üzerinden geçti ve onlar Türkiye topraklarını kullanarak Suriye'ye girer çıkar oldular. Bu görüntüdeki Suriye politikası, Türkiye'yi ve iktidarı sıkıntıya soktu.

Suriye konusundaki "müttefikler", Mısır konusunda ters düştüler. Türkiye-Avrupa mesafesi açılmış durumda. Türkiye-ABD ilişkileri Gezi sonrası "sıkıntılı", Türkiye'nin Ortadoğu'daki ağırlığı tartışılır hale geldi. Mısır'daki gelişmelere müdahale edemiyor. Mısır üzerinde her gün topa tuttuğu AB'nin yanına yaklaşacak kadar ağırlığı yok. Ortadoğu'da üzerinde en büyük yatırımını yaptığı Filistin konusunda temel aktörlerden biri olmaktan çıkmış bir görüntüde.

Böyle bir tablo, bir yerde (ya da birçok yerde) yanlış yapıldığı anlamına gelir. Bu tablonun tersine çevrilmesi için dış politikanın tepeden tırnağa yeniden ele alınmasını zorlar.

Böyle bir eğilim var mı?

Hayır. Tam tersine, sürekli olarak "değerlere bağlı" dış politikayla övünüyor, iftar yemeklerine atılan nutuklarla "Türk'ün Türk'e propagandası"yla zaman geçiriliyor.

İç politika ve dış politika, bir madalyonun iki yüzü gibidir.

Madalyonun bir yüzü paslanmış ise, diğer yüzü üzerinde altın kaplamayla pırl pırl parlamaz.

Şimdi ikinci defa okumadan önce bu yazının kaleme alındığı bağlamı bir gözden geçirelim. Makale günlük bir siyasi gazetede (Radikal) yayımlanmıştır. Doğan Grubu'na ait bu gazete, bu günlerde sık kullanılan tabirle, yandaş medyadan olmayan, yani, hükümeti daha ziyade eleştiren gazeteler grubundandır. Okurlar ise hükümet karşıtı veya yanlısı her kesimden kişilerdir. Makalenin yazarı Cengiz Çandar, Türkiye'de önemli bir gazetecidir. Cengiz Çandar, eski başbakan ve cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan bu yana liberal olarak bilinmesine rağmen 'sağcı' ya da 'muhafazakâr' diye adlandırılan hükümetlerin destekçisi olmuş, bu konuda Türk ortodoks solunun eleştirilerine muhatap olmuştur. AKP de 'sağcı-muhafazakâr' etiketli bir partidir. Buna rağmen, Cengiz Çandar, AKP iktidarının ilk yıllarında hükümeti destekleyen yazılar yazmış, karşı yazıları da eleştirmiştir. Daha sonraları, AKP'yi ve hükümeti verdiği sözü tutmamakla, söylediklerinin tersini yapmakla suçlayarak desteğini çekmiştir. Şimdilerde ise hükümeti eleştiren yazılar yazmaktadır. Bu makalenin yazıldığı günlerde Dünya ve Ortadoğu'da durum şöyledir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra dünyada güç dengeleri bozulmuş ve dünya ABD'nin elinde tek kutuplu bir hale gelmiştir. Fakat son günlerde Putin liderliğinde Rusya ve hızla kalkınan Çin güçlenerek dengeyi sağlar hale gelmişlerdir. ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden Suriye ile ilgili bir karar çıkartamamıştır. Birleşmiş Milletlerden ümidini kesen ABD gönüllü ülkelerle bir koalisyon oluşturarak ve uluslararası meşru zemini by-pass ederek Suriye'ye müdahale etme planları yapmaktadır. Türk hükümeti bu müdahalenin gerekli olduğunu düşünmektedir. Türk muhalefeti müdahaleye karşı çıkmaktadır. Mısır'da durum daha da karışıktır. Mısır'da seçimle iktidara gelmiş olan bir İslamcı hükümet ihtilalle devrilmiş, yerine ordunun tayin ettiği bir hükümet kurulmuştur. AB ve ABD bu olaya ihtilal diyememişlerdir. ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar bu yeni yönetime para yardımı yapmışlardır. Türkiye (Türk Hükümeti) ise bu yeni yönetime çok şiddetle karşı çıkmış ve devrik

cumhurbaşkanı Mursi ve onu tutanları desteklemiştir. Türkiye başbakanı, AB'yi alenen ABD'yi dolaylı yoldan eleştirmiş Mısır' daki olayın bir ihtilal olduğunu onlara sürekli hatırlatmıştır. İktidarın bu tavrı onu destekleyenler tarafından hakkı tutmak ve haksızlığa karşı çıkmak, demokrasiye sahip çıkmak olarak görülürken muhalefet tarafından eleştirilmiş ve başbakanın İslamcı bir ideolojiye sahip olan Mursi ve taraftarlarını sırf bu özelliklerinden dolayı desteklediğini ve pragmatik olmayan bir tutumu benimsediğini ileri sürmüşlerdir. Yazar böyle bir bağlamda bu yazıyı kaleme almıştır. Şimdi metni ikinci defa (bu sefer eleştirel bir gözle) okuyalım:

Metne genel bir baktığımızda yazarın şu önvarsayımlardan hareket ettiğini söyleyebiliriz: (1) Hükümetin dış politikaları yanlış ve iç politikalar da bundan etkilenmektedir. (2) Ülkenin menfaatleri pragmatizmi gerektirdiği halde hükümet politikaları bundan yoksundur. (3) Hükümetin AB ve ABD ilişkileri sorunludur ve bu, adı geçen ülkelerce de çeşitli vesilelerle ima edilmektedir. (4) Hükümetin hatalarının kaynağı 'değerler ve ilkeler' den kastettiği dini ve mezhebi takıntısıdır. Bu ön kabulleri metnin bütününe yayılmış olarak görmek mümkündür.

Söylem türünün (genre) gereği olarak bu makale kamuya, olayların yorumunu ve açıklamasını yapıyor. Ama bunu yaparken bazı bilgilerin **öne çıkarma** yoluyla vurgulandığını bazı bilgilerin ise **geri plana atma** tekniğiyle gözden kaçırıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, yazarın görüşlerinin kaynağı olarak gösterdiği bir Amerikan Düşünce Kuruluşu olan Center for American Progress (CAP)'in Türkiye uzmanı Michael Werz'in yazılarında savunduğu fikirlerin doğrudan ABD'nin resmi görüşüymüş gibi muamele görmesidir. Werz'in görüşleri sanki Obama'nın ağzından çıkmış gibi yoruma tabi tutulmaktadır. İkinci bir geri plana atma ya da **atlama** (omission) örneği de yazarın, ABD'nin Türk hükümetinde gezi olaylarının ardından aynen medya konusunda olduğu gibi, otoriterleşme ve tekelleşme kaygıları taşıdığını söylemesiyle ger-

çekleştiriliyor. Yazar, Türkiye'deki gezi olaylarındaki hükümetin tutumuyla Mısır'daki ihtilal sonrası hükümetin göstericilere karşı olan tutumunu ve ABD'nin buna tepkisizliğini karşılaştırmaktan çekiniyor ve Mısır olayını tamamen görmezden geliyor. Mısır'da onca insanın kasıtlı öldürülmesine sessiz kalan bir ABD'nin gezi olaylarında otoriterleşme ve tekelleşme kaygısı taşımasını ifade etmesinin pek inandırıcı görünmediğini düşünmüyor ya da bunu kendi tezini zayıflatacağı için bilerek atlıyor. Yazar, eğer ABD'nin Mısır'daki deveyi görmeyip Türkiye'deki pireyi gördüğünü kabul ediyorsa (ki etmeli) bunun tamamen başka bir sebebi olması gerektiğini düşünerek makalesinde bunu anlatması gerekiyordu. Bu daha doğru bir yaklaşım olurdu, ama yazar bu konuya değinmemeyi yeğliyor. Üçüncü bir eksiklik Körfez Ülkeleri konusunda ortaya çıkıyor. Suriye olayında Türkiye'nin yanında yer alan Suudi Arabistan, Katar ve BAE Mısır'da niçin darbecilerin yanında yer alıyor ve Türkiye'den ayrılıyorlar? Bu soru sorulmamış ve cevabı da verilmemiştir. Suriye'de destek verdikleri gruplarla, Mısır'da istemedikleri Mursi anlayışı arasında mezhep farkı mı vardır? AKP hükümetinin dış politikalarının bir 'illüzyon' ve 'mezhepsel bir vadiye akar halde' olduğunu açıkça söyleyen yazarın yukarıdaki soruya açıklık getirmesi gerekirdi. Bunun yerine, Werz'in 'eğer' diye başlayan şart cümlesindeki 'eğer' kaldırılarak cümle olduğu gibi alınıyor ve haber kipi kullanılarak tarafsız bir haber verilmiş izlenimi uyandırılıyor. "...eğer bu değerlerden kasıt, kültürel ve dinsel değerlerse, o zaman tamamen mezhepsel bir vadiye akar demektir." cümlesindeki 'eğer' ile başlayan yan cümlecigi atarsanız, cümlenin anlamını saptırmuş olursunuz ya da şart cümlecigindeki söylenen 'değerlerin' kültürel ve dinsel anlamda kullanılması şartının zaten yerine getirilmiş olduğunun kesin olduğunu beyan etmiş olursunuz ki bu buradaki şart cümlesinin anlamı içinde yoktur. Bu taktiklerle yazar kendi ön varsayımlarını doğrulayıcı açıklamaları ve alıntıları alt alta diziyor ve yorumlama ihtiyacı duymadan kabul ediyor ve okurun da kabul edeceğini düşünüyor izlenimini veriyor. Yani, yazar, yorum söylem türünün

bazı gerekliliklerini görmezden gelerek okuyucuyu yönlendirici bir yol izliyor demektir. Dördüncü olarak, Tayyip Erdoğan'ın gezi olayları için söylediği "Türkiye'nin artan gücünü durdurmaya çalışan küresel veya bölgesel bir senaryo olabileceği" şeklindeki sözlerine Werz'in cevabını hatırlatarak yorum getiriyor. Werz, Tayyip Erdoğan'ın bu sözlerine gene onun 2009'da söylediği 'biz artık düşmanlarla çevrili değiliz' cümlesinde ifadesini bulan ve o zamana kadar Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur.' özdeyişiyle özetlenebilecek olan ulusalcı komplo teorilerinin ve paranoyasının sona erdiği anlamı taşıyan sözlerini hatırlatarak cevap veriyor. 2009'daki bu sözleriyle Erdoğan alkışlanırken, gezi parkı olaylarıyla ilgili açıklamalarıyla 2009 öncesi komplo teorileri dönemine dönüldüğü ifade ediliyor. Başbakanın 2009'da söylediği cümle ile gezi olaylarından sonra söylediği sözler bağlamlarından koparılacak alt alta yazılırsa ve sadece semantik anlamları açısından karşılaştırılırsa bu cümlelerin zıt anlam taşıdıkları ve çelişkili oldukları söylenebilir. Aynen, 'Evde ekmek var.' ve 'Evde ekmek yok.' cümlelerinin zıt anlamlı olduğu ve ikisinin aynı anda doğru olamayacağı gibi başbakanın sözleri de çelişkilidir denilebilir. Fakat bu sözler söylendikleri zaman, mekân ve şartlar yani kendi bağlamları içinde ele alındığında anlamları zıt olmaktan çıkabilir. Türkiye 2009'da AB üyeliği için uğraşüyor ve üyeliğin önemli bir şartı da komşularla sorunlu olmamak. Ayrıca, 2009'da 'Arap bazarı' başlamamış, Suriye ve Mısır'da kargaşa yok. 2013'e gelince, Suriye iç savaş yaşıyor ve Türkiye (iktidar) kendi çıkarlarını Esed' in bir an evvel gitmesinde görüyor. Mısır'da seçimle iktidara gelmiş bir hükümeti ordu bir ihtilalle devirmiş ve iktidar taraftarlarını öldürmüştü ve öldürüyor. Türkiye, burada devrik hükümetin yani seçimin ve demokrasinin yanında yer alıyor. Bu bağlamda Tayyip Erdoğan'ın söylediği (aslında ulusalcı komplo ve paranoyanın ifadesi olan) sözlerle, daha önce söylediği ve bu sözlerin zıddı anlam taşıyan (biz koşullarımızla düşman değiliz) tezat teşkil etmezler ve pekâlâ ikisi de aynı anda doğrunun ifadesi olabilir. Eski Cumhurbaşkanılarından Süleyman Demirel'in çok eleştirilen 'Dün

dündür, bugün bugündür.' sözünün veciz olarak ifade ettiği gibi sözler bağlamları içinde anlamlandırılmalıdır. Fakat burada sözler kullanıldıkları bağlamdan çıkarılarak incelenmiştir. 2009 şartlarında ulusalcıların söyledikleri, senaryo, paranoya veya vehim olarak değerlendirilebilir, fakat 2013 ortamında başbakanın gezi olayları için söylediklerinin sırf ulusalcı söylemlere benziyor diye aynı şekilde değerlendirilmesi doğru olmayabilir. Beşinci olarak, yazar F.K.Ö. ile İsrail heyetlerinin Washington'da üç yıl sonra ilk kez masaya oturduğunu ve bu masada Türkiye'nin ve Hamas'ın olmadığını söylüyor. Bunu da Türkiye'nin öteden beri F. K. Ö. ile Hamas'ı ve özellikle de Hamas'ı destekleyen politikalarıyla açıklıyor. Yazar, Türkiye'nin eskiden olduğu gibi Filistin ve İsrail arasında arabuluculuk yapacak durumda olmamasını ve bu konuda isminin bile hiç geçmemesi gerçeğini öne çıkararak hükümetin hatalı olduğunu ve bu hatadan geri dönülmesi gerektiğini söylüyor. Hatadan geri dönmenin bu izlenen politikaların terk edilmesiyle olacağı açıkça ifade edilirken, bu geri dönüşün ne anlama geldiği yani, yeni politikaların nasıl olması gerektiği üzerinde hiç durulmuyor. 'Geriye dönmek' esnek bir anlam taşımaktadır. Birincisi, ilişkilerin iyi olduğu eski günlere dönmek olabilir; bu fiziki olarak mümkün görünmemektedir. Çünkü Suriye eski Suriye değil, Mısır eski Mısır değil. Bu anlamda eskiye dönmekten bahsedilemez. İkinci anlamı ise, Türkiye'nin Amerika ve İsrail politikalarını benimseyerek şimdiki yalnızlığından kurtulması ve pragmatizm adına Esed'in ve Sisi'nin yaptıklarını aynen AB, ABD ve İsrail gibi görmezlikten gelmesidir. Bu iki anlamdan birincisi mümkün olmadığına göre, yazar, dolaylı olarak ikinci anlamı kastetmiş oluyor. Bu ikinci anlamın da okuyucuya pek sempatik gelmeyeceği düşünülerek ve herhangi bir tepki karşısında geri çekilme ihtimalinin varlığı da göz önüne alınarak 'geriye dönmek' gibi **birkaç anlama gelen bir ifade** (insinuation) tercih ediliyor.

Kelimelerin seçimi de metnin anlamına katkı yapması açısından önemlidir. Bu metinde geçen bazı kelimeler ve kelime gruplarını

çağrışımları yönünden ele alalım: Metnin başlığı olan 'Pusulasını kaybeden dış politika' ifadesindeki *pusulasını kaybeden* hem bir deyim hem bir metafordur. Hükümetin dış politikasının bir zamanlar doğruyken sonradan yön değiştirdiğini ve bunu da bilinçli bir şekilde yapmadığını vurgulayarak güçlü bir şaşkınlık çağrışımı yapmak için seçildiği bellidir. Michael Werz'in sözlerinin uluslararası komplo iddialarına bir örnek teşkil etmediğini belirtirken, yazar görüşünü 'Bu iddianın su kaldıran bir yanı yok.' diye dillendirmiştir. Buradaki 'su kaldırma' (Bu pilav daha çok su kaldırıır deyiminden alınmadır.) "tartışmaya gerek kalmayacak kadar kesin" ifadesini de kullanabilirdi, fakat yazar edebi sanatları kullanarak sanatsız söylenen sözlerden çok daha etkili ve kesin olma yolunu seçmiştir. AB'ye karşı iktidar partisinin eleştirilerini 'garabet' ve 'saldırgan' kelimeleriyle eleştiren yazarın hükümetin 'tuhaf, vahşi ve kontrolsüz' olduğu çağrışımını uyandırmak istediği anlaşılmaktadır. CAP'ın Türkiye uzmanının 'Bir ülke dış politikası sadece değerlere bağlı olabilir mi?' sorusuna verdiği cevabı 'en efendi eleştiri' diye nitelendirerek 'efendi' kelimesinin pozitif çağrışımını kullanmış ve aslında bu eleştirinin çok daha kaba ve sert olması halinde bile normal karşılanabileceği sezdiriminde bulunmuştur. Bu yumuşak görünen sertliğiyle yazar kendi tarafını ve tavrını da ortaya koymuştur. 'Başbakan AB'ye kükredi.' Cümlesindeki 'kükredi' metaforuyla, başbakanın eleştiri dozunu çoktan aşarak aslan kesildiğini, kızgınlığın en üst seviyesinde yırtıcı bir hayvan edasıyla saldırganlaştığı çağrışımı yapılmaktadır. 'Türkiye Başbakanı'nın aklına koyduğu Gazze yolu ona tüm-den kapanmışa benziyor.' cümlesindeki 'aklına koyduğu' yerine 'düşündüğü, planladığı' gibi nötr kelimeler kullanılabilirdi. Yazarın 'aklına koymak' deyimini kullanma sebebinin nötr olmayan başka çağrışımlar yapmak isteği olduğu anlaşılmaktadır. 'aklına koymak' ile başbakanın takıntılı, düşünüp karar vermekten, analiz yapmaktan ziyade bir inat uğruna dediğini yapmaya çalışan(sıradan) bir vatandaş olduğu gibi negatif bir anlam öne çıkarılmak istenmiştir. "Tayyip Erdoğan Batı'ya çatıp onu azarlarken..."

‘çatma’ ve ‘azarlama’ kelimeleri başbakanın kibirli, tepeden bakan, uzlaşmaz, kavgacı bir kişiliğe sahip olduğu çağrışımı yapmaktadır. ‘Mısır üzerinden her gün topa tuttuğu AB’nin ...’ cümlesinde geçen ‘topa tutmak’ metaforu eleştirinin düşmanca, şiddetli, sürekli olduğunu akla getirmektedir ve bu başbakanın kişiliği konusunda militarist, negatif bir düşünce uyandırmaktadır. Yukarıdaki örneklerde özellikle seçilip kullanılan kelimelerin hepsi bir arada düşünüldüğünde, okur üzerinde uyandırılan Recep Tayyip Erdoğan imajı negatiftir ve Amerikalıların ‘otoriterleşme ve iktidar tekelleşmesi’ iddiasını doğrular şekilde otoriter, baskıcı, başma buyruk, istediğini yapan bir kişiliktir.

Şüphesiz yazılı ve sözlü her metin alternatif kelime ve cümlelerle ifade edilebilir, başka bir deyişle, bir metnin yerine kullanılabilecek olan (fakat kullanılmamış) başka metinler vardır. Metinlerin alternatifleri varsa ve bunlardan biri tercih ediliyorsa bu sebepsiz değildir. Daha önce geniş olarak incelendiğinde açıklandığı gibi bu sebeplerden biri aktarılmak istenen semantik anlama istenilen, kastedilen başka anlamların da yüklenmesi arzusudur.

- Konu menfaatleri olunca şahın kesiliyorlar.
- Menfaatleri konusunda çok titizleniyorlar.

Bu iki cümlemin semantik anlamları ayrıdır. Fakat birinci örnekte genel anlama bir eleştiri, bir kınama mesajı da yüklenmiştir. Tabii ki bu eylem-söz ile tam olarak ne yapıldığı, ne kastedildiği ancak bu sözün kullanıldığı bağlamdan çıkarılabilir. İkinci örnekte ise, bahsedilen eleştiri ve kınama anlamı görülmemektedir. Alternatif metinlerden birinin seçilmesinin ikinci bir sebebi ise konuşmacı-dinleyici veya yazar-okur arasında ortak bir alan oluşturma ve bunu yaparken de tarafların mümkün olduğu kadar bu ortak alana kendi düşüncesini hâkim kılma gayreti olarak açıklanmıştır. Ortak alanın oluşturulamaması halinde iletişim sekteye uğrayacağı için taraflar kendi düşüncelerini ortak alan oluşturma gayesine

yönelik olarak değişik formlarda ifade etmek zorunda kalırlar. Bunun için kullanılan tekniklerden biri de çeşitli **gönderim ifadelerinden** (referring expressions) amaca uygun olanlarının seçilmesidir. İncelediğimiz metinde ‘ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ gönderim ifadesinin pek çok alternatiflerinden hangilerinin tercih edildiğine bir göz atalım:

Tayyip Erdoğan
Erdoğan
Tayyip Erdoğan
Tayyip Erdoğan
Erdoğan
Tayyip Erdoğan
Erdoğan
Erdoğan
Başbakan
Başbakan
Tayyip Erdoğan
Türkiye Başbakanı
Tayyip Erdoğan

Erdoğan- Tayyip Erdoğan- Recep Tayyip Erdoğan- Başbakan- Türkiye Başbakanı- Başbakan Erdoğan- Sayın Başbakanımız- Sayın Başbakan- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Tayip Erdoğan... gibi nötrden başlayarak ve gittikçe artan bir resmiyet ve saygı ifade eden hitap şekillerindeki gönderim ifadelerinden *Erdoğan* ve *Tayip Erdoğan* seçilmiştir. Bu tercih tesadüfi değildir. Bu seçilen gönderim ifadeleriyle yazar, tarafsız görünme, kendi duygularını belirtmeden kaçınma hatta başbakanla sıradan bir vatandaşın farklı olmadığını hissettirme gibi anlamları da aktarabilmiştir. Yazarın yukarıda sıralanan alternatiflerden herhangi birini kullanması, hakaret etmemesi ve başbakana kabul edilemeyecek olağan üstü vasıflar yüklememesi şartıyla okuruyla ortak alan oluşturması için yeterli ve geçerlidir. Eğer yazar, karşı tarafın kabul edemeyeceği gönderimler kullanırsa ortak alan oluşturmak zorlaşır, ancak yazar gibi düşünen insan sayısı kadar okurla bir

ortak alan oluşturulabilir ki bu da marjinalleşmeyi getirir. Her ülkede marjinal diye adlandırılan gruplar ve o grupların da yayın organları vardır. Ama yazar aşırıya kaçıp bu yola sapmamaya özen göstermiştir.

Yazarın kendi cümlelerinde kullandığı fiil kipleri ile alıntı yaptığı metnin **fiil kipleri** karşılaştırılırsa yazarın haber-bildirme kipini tercih ettiğini ve alıntılarda ise ağırlıklı olarak dilek-şart kipinin kullanıldığını görebiliriz. Haber kipi *geldi, gelecek, geliyor, var, durumda* gibi olayları ve durumları arzu ve isteklerden bağımsız, tarafsız olarak aktaran fiil kipleridir. Yazar bu kipleri kullanarak olayları olduğu gibi aktarıyor izlenimi uyandırmaya çalışmıştır. Alıntılarda ise, bunun yerine çoğunlukla 'eğer ... se' ifadeleri içeren dilek-şart kipleri kullanılmıştır. Bu kipler ise kesinlikten ziyade sebep-sonuç ilişkilerini öne çıkaran, açıklamalarını belli şartlara dayandıran ve okura bir pay bırakan anlamlar ifade ederler. Yazar bu tarzı kendi amacına uygun görmemiştir.

Bütün bu eleştirilerden yazarın görüşlerinin tamamen yanlış olduğu sonucunu çıkartmaktan ziyade yazarın görüşlerini nasıl aktardığı, savunduğu ve okuyucuya kabul ettirmeye çalıştığının okur tarafından görülmesinin önemi anlaşılmalıdır. Bardağın yarısının boş ya da dolu örneğinde olduğu gibi yazarın tercih ettiği kelimeler, cümleler ve bunların sıralanışı, dizaynı ve diğer teknikler yoluyla kendi görüşüne uygun olan ve onu destekleyen her olayı, açıklamayı, alıntıyı ve malzemeyi nasıl öne çıkardığı ve görüşüne uygun olmayanları da nasıl okuyucunun gözünden kaçırdığının görülmesi yazarın görüşlerinin doğru ya da yanlış olmasının ispatlanmasından başka bir şeydir. Yazarların bütün gayreti okurların olayları kendi anlattıkları çerçeveden görmeleri içindir.

11. Okuma Parçaları

Metin 1

Pragmatics: meaning and cotext. File 70 in Language Files: Materials for an Introduction to Linguistics.(6th edn.) Ohio State University Press1991,page 223.

Bir cümlenin anlamını tam olarak anlamak için içinde kullanıldığı bağlamı da anlamamız gerekir. *Top* kelimesini ele alalım. *Topu filelere gönderdi*, cümlesinde gözümüzün önüne gelen top dokuz inç çapında, siyah-beyaz, yuvarlak bir futbol topudur. *Topu potayla buluşturdu ve bir basket yaptı*, cümlesindeki top basket topu olarak gözümüzün önüne gelir. *İki ayak mesafeden topa dokundu ve deliğe soktu*, gibi başka bir cümlede topun golf topu olduğu kafamızda canlanır. Bu örneklerde *top* kelimesi kendisiyle birlikte anılan eylemlerin türüne göre değişik şekillerde algılanır. Bu bağlamlarda kullanılan *top*'un değişik anlamları *top* kelimesinin değişmeyen sabit anlamının birer parçasını oluştururlar. Yeterli sayıda *top* çeşitlerini bir arada düşünürsek buradan topun değişmeyen sabit anlamına varabiliriz. Bu da herhangi bir bağlamda kullanılan farklı türleri *top* olarak adlandırmamızı sağlar. Bununla beraber, bir kelimenin değişmeyen özünü tanıyabilmemize rağmen, normal hallerde bundan daha fazlasını anlarız. Bize bu detayları veren ve kelimeyi full anlamamızı sağlayan bağlamdır-futbol topunun normal rengi, basket topunun ebatı, golf topunun ağırlığı gibi. Bağlamın anlama katkısını inceleyen bilim dalına pragmatiks denilir.

Metin 2

John M. Swales: Genre Analysis. Cambridge Univesity Pres.
1990.pages 38-9

Dilbiliminde Söylem Türü (genre)

Dilbilimciler genelde *söylem türü* terimine temkinli bakmışlardır. Bu, kısmen,dilin metin bazında değil de daha alt birimlerde incelendiği geleneksel eğilimlerden,ve kısmen de edebiyatla özdeşleşmiş bir sanat terimini (Levinson,1979) kullanmak istemediklerinden olabilir.Bu terimin daha çok ya etnograf dilbilimciler ya da dili sosyal bağlam içinde inceleyen dilbilimciler tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Etnograf Hymes'e göre:

Söylem türleri genellikle konuşma olayları (speech events) ile çıkarılır fakat onlardan analitik olarak bağımsız ele alınmalıdırlar. Söylem türleri değişik vakalarda veya değişik vakalar olarak ortaya çıkabilirler. Söylem türü olarak vaaz kilise ayini içinde belli bir olay olarak bilinir fakat bazı farklı durumlarda da mizahi veya ciddi bir etki için de kullanılabilirler. (Hymes, 1974:61)

Konuşma vakası ise doğrudan konuşma kural ve normlarıyla şekillendirilen faaliyetler veya onların özellikleriyle sınırlıdır (1974:52). Bu ayırımın sadece sözel olaylarla sınırlı olmasını bir yana koysak bile, bana göre, Hymes'ın *söylem türü* ve *konuşma olayı*'nı analitik olarak ayırmasında bir eksiklik görülmektedir. Vaazın özelliklerinin mizah için kullanılmasının vaaz etmekle aynı şey olmadığı açıktır. Çünkü bu iki olayda iletişim amaçları farklıdır. Diğer taraftan, eğer, vaazın bazı özellikleri ciddi bir etki için kullanılırsa, bu başka bir türün-mesela bir politik konuşmanın-retoriğini güçlendirmek için olabilir. Bu da gene vaaz değildir fakat vaaz gibidir. Eğer vaazın bütün özellikleri ta-

şınıp bir olayda kullanılıyorsa bu durumda atipik bir mekanda vaaz dinlediğimiz söylenebilir. Preston'un (1989) ifade ettiği gibi, birbirlerinden ayrılması gereken konuşma vakaları ve söylem türleri değil, daha ziyade, söylem türleri ve durumlardır (mekanlardır).

Metin 3

Deborah Tanen: You Just don't Understand me. Ballantine Boks, New York,1990 pages31-2.

Yardım etmenin karışık metamesajları

Emily ve Jacob düşünlerini kendileri yapmaya çalışıyorlardı fakat masrafların büyük bir bölümünü Emily'nin ailesi karşılıyordu. İşlerin yolunda gittiğini öğrenmek için Emily'nin annesinin sık sık telefon ediyor neler yaptıklarını karşılığında ne kadar para verdiklerini ayrıntılarıyla soruyorlardı: hangi meze-ler servis edilecekti, her bir misafire kaç parça düşecekti, akşam yemeğinde neler vardı, her tabakta zeytin ve kereviz varmıydı, masaya hangi çiçekler konacaktı, bunların hepsisinin listesi yapılmış mıydı? Emily ve Jacob bu detaylı sorulardan kendilerini düşünlerini ayarlayıp düzenleyecek yeterlilikte görmemeye başladıklarından düşünlerinin bir felakete dönüşeceği duygusuna kapıldılar. Emily'nin tepkisine karşı annesi "Organizasyonda bir payımız olsun; yardım etmek istiyoruz." diye cevap verdi.

Başkalarının duygularını, acılarını paylaşmada olduğu gibi yardım etmede veya yardım teklif etmede de her zaman bir paradoks vardır. Yardım edilenin ihtiyaçlarını karşıladığı oranda yardım etme veya yardım teklif etme cömert bir tavidir, umursama göstergesidir ve uyumlu ilişkiler kurmamızı sağlar. Fakat yardım etme asimetrik olma oranında da kişiyi diğerinin karşısında üstün bir statüye koyar. Gregory Bateson'ın terimiyle yardımını *mesaj* olarak görebiliriz- yani, işin görünen anlamı. Fakat yardım etme işi aynı zamanda *metamesajlar* da verir.-yani, olayda yer alan insanlar arasındaki ilişki hakkında ve yardım edenin söz ve davranışları ve yardım ettikleri kimselere karşı tutumları hakkında bilgi de verirler. Başka bir deyişle, yardım etmenin *mesajı* şöyle der: "Bu senin için iyidir."Fakat şöyle bir *metamesaj* da gönderiyor olabilir: "Ben senden daha yeterliyim."ve bu anlamıyla da yardım etmek yardım eden için iyidir.

Metin 4

William Labov: Sociolinguistic Patterns. Basil Blackwell 1972, pages 252-3

Soru şu: karşılıklı bir konuşmada katılımcıların yaptığı gibi birbirini takip eden sözlerin yorumlanması ve sağlam bir yargıya varılması için ne tür ve ne kadar data'ya ihtiyacımız vardır? En basit örnek 36'daki gibi eksilti ifadeleriyle verilen cevaplardır.

- 36 A: Yarın işe gidiyor musun?
B: Evet.

Burada İngilizcenin sözdizimi kurallarını bilmemiz B'nin *evet* cevabının *Evet, yarın işe gidiyorum*'dan çıkarıldığını anlamamız için yeterli olacaktır. Bu konuşmada şu söylem kuralını kullandığımız görülmektedir.

37 Eğer A bir soru sorarsa ve soru cümle-1'in soru şekli ise ve B de eksilti ifadesiyle cevap verirse (evet, hayır, belki, muhtemelen vs.) B'nin A'yı eksilti ifadesiyle(E-C1) tam olarak cevapladığını söyleye biliriz.

Fakat aşağıdaki örneğe bir bakalım:

- 38 A: Evde hiç iş yapmaz
B: Evet.

- 39 A: O size bizim ne ile ilgilendiğimizi söyledi.
B: Evet.

- 40 A: Cadde 115'de oturuyorsunuz.
B: Hayır 116'da oturuyorum.

Bunlar gibi pek çok örneğe terapi seanslarında ve günlük konuşmalarda rastlarız. 37'deki kural buraya uymamaktadır: Soru formu (S-C1) bu örneklerde kullanılmamıştır. Her cümleye *evet*

veya *hayır* ile cevap verilebilir mi acaba? Aşağıdaki örnek bunun tersini söylüyor.

41 A: Söyleyiş tarzını beğenmiyorum.

B: *Evet.

42 A: Bugün yanıyorum.

B: *Hayır.

41-42'deki cümlelerin *evet* veya *hayır* cevabını istememesinden daha çarpıcı olan 37-40'daki örneklerde *evet* veya *hayır* cevabının talep edilip bekleniyor olmasıdır. Böyle birçok durumda konuşmacılar *evet* veya *hayır* cevabını almadan konuşmalarını devam ettirmezler. Burada geçerli olan basit bir söylem kuralıdır. Bir konuşmada A ve B diye iki taraf varsa burada üç durum söz konusudur: A-olayları, B-olayları, AB-olayları. A-olayların da A'nın bilgi sahibi olduğu fakat B'nin olmadığı, B-olayların da B'nin bilgi sahibi olduğu fakat A'nın olmadığı, AB-olaylarında ise A ve B'nin bilgiyi eşit paylaştığı durumları ifade etmektedir. O zaman kural şudur:

43 Eğer A B-olayı ile ilgili bir söz söylerse, bu doğrulanmak için bir rica olarak algılanır.

Metin 5

Roger Fowler: Linguistic Criticism, 2 nd edn, Oxford University Pres 1996, pages 34-5

Aşağıdaki başlıklar 12 Aralık 1976 tarihinde sırasıyla Observer, Sunday Times ve Sunday Telegraph'ta kullanılmıştır:

- 1- MTB Joseph'e gösterilen öfkeden pişmanlık duydu
- 2- Öğrenci liderleri Keith Joseph'e yapılan hakareti kınadılar
- 3- Öğrenci şefleri Sir Keith'e yapılan saldırıdan "pişman" oldular

Yukardaki başlıklar o zamanlar muhalefetteki Muhafazakar Parti'nin parlamantoda bir üyesi olan Sir Keith Joseph ve Milli Talebe Birliği'nin düzenlediği bir konferans ile ilgili bir dizi olayı rapor etmektedirler. 10 Aralık Cuma günü, Keith Joseph daha önceden gözlemci olarak katılmak istediğini bildirdiği konferansa gitmiş ve orada fark edilince yuhalanmış, delegelerin oylaması sonucu orada kalmamasına karar verilmesi üzerine de oradan ayrılması istenmişti. İki üye hariç MTB'nin yöneticilerinin hepsi onun dışarı atılması yönünde oy kullanmışlardı. Ertesi gün, yönetim Keith Joseph'den özür dileme anlamına gelebilecek olan samimiyeti şüpheli bir açıklama yaptı.

Yüzeysel olarak incelendiğinde, bu üç başlığın aynı şeyi söylediği düşünülebilir fakat bu üç cümlelerin farklı çağrışımlar yaptığı da açıktır- bu çağrışımlar da bu üç gazetenin politik çizgileriyle paralellik göstermektedir- yakından bakıldığında ise haber verdikleri olayın farklı analizlerini yaptıkları anlaşılır.

Katılımcıların isimlendirilmesinde kullanılan yöntemler önemlidir: İngilizcede geleneksel isimlendirme yolları son derece kurallı ve ifşa edicidir. Observer'in Joseph'i resmiyet ve mesafe gösterir; Sunday Telegraph'ın Sir'ü saygı çağrışımına sahipken ilk isim Keith yakınlık ifade etmektedir. Bu çağrışımlar gazetelerin politik karakterleriyle uyum içindedirler: Obser-

ver liberal olduğunu iddia eder ve Keith Joseph'e sempati duyması ihtimal dahilinde değildir; Sunday Telegraph sağ bir gazetedir ve böyle bir politakacıya hayranlık duyması olağandır. Sunday Times'ın Keith Joseph 'i yargılayıcı değil ve tarafsızdır. Observer'in MTB'si gazetenin Milli Talebe Birliği'ni yasal bir organ olarak tanıdığını ve hatta okurlarının onu ilk harflerinden bile çıkaracak kadar tanıdığını göstermektedir. " Öğrenci liderleri" ve "öğrenci şefleri" pek sevimli ifadeler değildir. Bunlardan ikincisi vahşet ve haydutluk imasını da bünyesinde taşımaktadır. ... Bu iki ifade, aynı zamanda, diğer bazı küçük görme sözlerini de akla getirmektedir: çocuk kral, öğrenci hemşire, öğrenci şoför, önemsiz zorba. ...

Metin 6

Meriel Bloor ve Thomas Bloor: Tthe Practice of critical Discourse Analysis. Hodder Arnold.2007- 9.

Konuşma topluluğu ve Söylem Topluluğu

Konuşma topluluğu terimi dilbilimciler ve antropologlar tarafından değişik şekilde kullanılmışlardır ve bazı problemleri içinde taşımaktadır. Genellikle bu terim, sürekli birbirleriyle konuştukları için dilin bazı ortak özelliklerini paylaşan grupları kastetmek için kullanılır. Belli bir coğrafi bölgedeki insanlar ya da ortak bir lehçeyi paylaşan sosyal gruplar buna bir örnek olabilir. İngiltere’de New Castle-Tyre bölgesi ve civarında doğup büyüyen insanların Geordie diye bilinen bir bölgesel şive ile konuşma eğiliminde olduklarını görüyoruz. Tabii ki bu şive bazı kişilerde sosyal veya kişisel faktörlerden dolayı değişime uğrayabilir. Diğer taraftan, *konuşma topluluğu* terimi insanların hangi bölgede doğup büyüdükleri dikkate alınmaksızın İngilizce, Japonca örneğinde olduğu gibi bir dili konuşan bütün insanlar için de kullanılmaktadır. Bugün dünyamızda çoğu insan birden çok sosyal gruplara dahildirler ve bunlar kiminle olduklarına veya ne ile meşgul olduklarına bağlı olarak şivelerini veya dillerini değiştirmektedirler. Bu faktörler bu terimin kullanımında bazı belirsizliklere yol açmaktadır. *Konuşma topluluğu* teriminin çelişkili kullanımını biz çözemeyiz ancak bu terimi kullanan kişinin ne anlamda kullandığını kesin bir şekilde netleştirmesini isteyebiliriz.

Bir okula giden çocuklar orada, belki argo ifadeler de dahil, belli bir konuşma üslubunu paylaşabilirler fakat kendi evlerinde aileleriyle birlikteyken daha başka bir üslubu hatta başka bir dili kullanıyor olabilirler.

Sosyal grupların sınırları genellikle tartışmalıdır. Birisi sosyal bir grubun varlığını iddia ederken başka birisi onun varlığını inkar edebilir, bunu da grubun gereğinden az üyesi olmasına veya sınırlarının çizilememesine dayandırabilir. Konuşma top-

luluğundan bahsederken bu topluluğun üyelerinin sadece belirli karakteristik davranışları ve sosyal bir sınırlamayı değil aynı zamanda konuşma üslubunu da paylaşımları gerekmektedir. Bazıları, doğru veya yanlış, belirli bir etnik grubu veya cinsiyet grubunu bir sosyal topluluk olarak görebilir fakat bu grupların bir konuşma topluluğu oluşturduğu anlamına geldiği söylenemez (söylem topluluğu anlamı ise daha düşük bir ihtimaldir).

Söylem topluluğu terimi üyelerin sık sık veya nadiren bir araya geldikleri ve bazen de hiç gelmedikleri fakat gene de iletişim içinde oldukları ve özel bir söylem geliştirdikleri toplulukları ifade eder. Geleneksel olarak, bunlar genellikle tıbbi araştırmacılar, bilim adamları, çok-uluslu şirketlerin idarecileri gibi aynı haber ve dergileri okuyan, aynı dergide yayın yapan, birbirleriyle mektuplaşan vs. iş, akademik ve meslek gruplarıdır. Bir de aynı hobi ve ilgi konularına sahip insan toplulukları vardır. Teknolojinin gelişmesiyle, şimdi, on-line chat grupları, fan grupları vs. gibi internet toplulukları (veya *sanal topluluklar*) ortaya çıkmıştır. Çoğumuz, konuşma topluluklarının üyeliği yanı sıra söylem toplulukları üyesiyizdir.

Konuşma topluluğu ile söylem topluluğu arasındaki önemli bir fark katılımdaki bilinçlilik derecesidir. Konuşma topluluğuna doğduğumuz yerden dolayı veya kendimizi o grupta tesadüfen bulmak gibi kazara üye oluruz. Söylem topluluğuna ise çoğunlukla belli bir eğitim öğretim ve diploma sahibi olduğumuz için davet edilmek veya başvurmak suretiyle üye oluruz. Diğer bir fark, söylem topluluğu üyeleri ortak amaçları, ilgileri-menfaatları ve iletişim şekilleri üzerinde büyük oranda anlaşmış olurlar. Bu da o toplulukta özel söylem türlerinin gelişmesini doğurur.

KAYNAKÇA

- AUSTIN, J. L. 1962. *How to do things with words*. London, Oxford University Press.
- BAZERMAN, C. 1988. *Shaping Written Knowledge*. Madison: University of Wisconsin Press.
- BERKENKOTTER, C. ve T. Huckin. 1995. *Genre knowledge interdisciplinary communication*. Hillsdale, N. J: Lawrence Erlbaum.
- BROWN, Gillian ve G. Yule. 1983. *Discourse Analysis*. London: Cambridge University Press.
- BROWN, P. ve S. Levinson. 1978. "Universals in Language Use: Politeness phenomena" E. M. Goody. 1978. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- BROWN, P. ve S. Levinson. 1987. *Politeness: Some Universal in Language Usage* Cambridge: Cambridge University Press.
- CANALE, M. ve M. Swain. 1980. "Theoretical base of communicative approaches to second language teaching and testing". *Applied Linguistics* 1/1.
- CHAFE, W. 2005. "Discourse: Overview". *International Encyclopedia of Linguistics 2nd edn*. Oxford University Press.
- CHOMSKY, N. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- CHOMSKY, N. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
11. COLE, P. ve J. L. Morgan(ed) 1975. *Syntax and Semantics Vol. 3: Speech Acts* New York: Academic Press
- COOK, Guy. 1989. *Discourse*. Oxford: Oxford University Press
- COOK, Guy. 1994. *Discourse and Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- COOK, Guy. 2003. *Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- COULHARD, M. 1977. *An Introduction to Discourse Analysis*. Hong Kong: Longman
- ÇAKIR, A. 1994. *Text, Coherence and Language Teaching*. Doktora tezi. Konya
- de BEAUGRANDE, R. A. ve Wolfgang Wrich. D. 1981. *Introduction to Text Linguistics* New York: Longman
- FAIRCLOUGH, N. 1992. *Discourse and Social Change*. London: Polity Press.
- FAIRCLOUGH, N. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold
- FAIRCLOUGH, N. ve R. Wodak. 1987. "Critical Discourse Analysis." *Discourse as Social Interaction*. Ed. Van. Dijk. Thousands 21 Oaks, CA: Sage.

- FIRTH, J. R. 1934. "Personality and Language in Society." *Papers in Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- FIRTH, J. R. 1935. "The Techniques of Semantics" *Papers in Linguistics*. London: Oxford University Press.
- FIRTH, J. R. 1957. *Papers in Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- FISHMAN, J. A. 1968. *Reading in the sociology of language*. The Hague: Mouton.
- GITLIN, T. 2003. *The whole world is watching: Mass Media in making and unmaking of the new left*. Berkley: University of California Press.
- GOFFMAN, E. 1967. *Interaction rituals*. Pantheon: New York
- GOFFMAN, E. 1974. *Frame Analysis*. New York: Harper and Row. 28.
- GOODY, E. M. 1978. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GRICE, H. P. 1975. "Logic and Conversation" P. Cole and J. L. Morgan(eds) *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts*. Academic Press.
- HALLIDAY, M. A. K. ve R. Hasan. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman
- HALLIDAY, M. A. K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold
- HUCKIN, T. 1995. "Critical Discourse Analysis" *Journal of TESOL*. France. 33.
- HURFORD, J. R. ve Brendan H. 2007. *Semantics a coursebook*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HYMES, D. 1962. "The Ethnography of Speaking Fishman." 1968. *Reading in the Sociology of Language*. The Hague: Mouton.
- GOODY, E. M. 1978. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HYMES, D. 1972. "On Communicative Competence" Pride, J. B. Ve Holmes, J. (ed) 1972. *Sociolinguistics*. Penguin Books
- IZADI, Foad ve H. S. Bria. 2007. "Discourse Analysis of Elit American Newspaper Editorials: The Case of Iran's Nuclear Program" *Journal of Communication Inquiry* 3.
- JAKOBSON, R. 1960. "Concluding Statement: Linguistics and Poetics." Sebeok, (ed). 1960. *Style in Language*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- KESKİN, Gül. 1991. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi
- LABOV, W. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Basil Blackwell
- LAKOFF, R. 1973. "The logic of politeness: minding your p's and q's." *Papers from the 9 th Regional Meeting*, Chiago Linguistic Society
- LAKOFF, R. 1977. "What you can do with words: Politeness, Pragmatics and Performatives." Rogers, R. , R. Walk and J. Murphy. *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicature* Arlington. Va: Center for Applied Linguistics.

- LAKOFF, G. ve Mark Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chiago: University of Chiago Press. . 44. LAKOFF, R. ve Sachiko Ide. (eds). 2005. 'Civility and discontents or getting in your face.' *Broading the Horizon of Linguistic Politeness*. Berkley: University of California
- LEECH, G. 1983. *Principles of Pragmatics*. London: Longman
- LEWINSON, S. C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Pres.
- MALINOWSKI. B. 1936. "The Pronbelm of Meaning in Primitive Languages." I. A. Richards ve C. K. Ogden. *The Meaning of Meaning*. Rouledge and Kegan Paul.
- MOST, R. B. ve Eli Saltz. 1979. "Information Structures in Sentences: New information." *Language & Speech*: Jan-Mar79 Vol. 22. Issue 1.
- MYERS, G. 1990. *Writing Biology: Text in the social construction of scientific knowledge*. Madison: University of Visconsin Pres. 50. PETÖFI, J. 1974. "Towards an empirically motivated gramatical theory of verbal texts." R. A. de Beaugrande & W. U. Dressler 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman
- QUIRK, R. S. Greenbaum, G. Leech ve J. Starvik 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- RICHARDS, I. A. ve C. K. Ogden. 1923. *The meaning of meaning*. Rouledge & Kegan Paul
- ROGERS, R. R. Walker ve J. Murphy(eds) 1977. *Proceedings of the Texas Conference on Performatives. Presuppositions and Implicature*. Arlington. Va: Center for Applied Linguistics. .
- RUMELHART, D. E. 1980 "Schemata: The building block of cognition." Spiro. R. J. Etal. (eds). 1979. *Theoretical Issues in reading Comprehension*. Hillsdale. N. j : Erlbaum
- SEBEOK, T. (ED)1960. *Style in Language*. Cambridge: MIT Press.
- SANFORD, A. J. ve C. Garrod. 1981. *Understanding Written Language*. John Willeyd Sons
- SEARLE, J. R. 1969 *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SEARLE, J. R. 1975." Indirect Speech Acts" , Cole ve Morgan 1975. *Syntax and Semantics Vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press.
- SONGAR, A. 1981. *Temel Psikiyatri*. Istanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- SPIRO, R. J. etal. (eds) 1979. *Theoretical Issues in Reading Comprehension*. Hillsdale N. J. : Erlbaum
- STUBBS, M. 1966. *Text and Corpus Analysis*. Blackwell
- STUBBS, M. 1984. "Appllied Discourse Anlysis and Educational Linguistics". Trudgill(ed). *Applied Sociolinguistics*. London: Academis Press.
- SWALES, J. 1990. *Genre Analysis*. Cambridge University Press.
- TANNEN, D. 1986 *That's not what I meant: How Conversational Style Makes or Breaks Your Relation With Others*. New York: William Morrow.

- TANNEN, D. 1989. "Interpreting Interruption in Conversation." *Papers from the 25th Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Trudgil Chiago: Chiago Linguistic Society.
- TURIDGILL, P. 1984. *Applied Sociolinguistics*. London: Academic Press.
- van DIJK, T. A. 1977. *Discourse as Structure and Process*. Sage.
- van DIJK, T. A. (ed) 1997. *Discourse as Social Interaction*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- van DIJK, T. A. (ed) 1985. *Handbook of Discourse Analysis*. 4 Vols. London: Widdowson Academic Press.
- WIDDOWSON. H. G. 1978. *Teaching Language as Communication*. Oxford: Oxford University Press.
- WIDDOWSON. H. G. 1996: "Discourse and Interpretation: Conjectures and refutations." *Language and Literature* 5
- WIDDOWSON. H. G. 2007. *Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.

Ek. 1



Hürriyet İK – Serdar DEVRİM

sdevrim@hurriyet.com.tr

Ya mutabasbıs ya ilişki yöneticisi

Kasım 2002’de, Hürriyet internette anlatmıştım. (*) Ankara treninin vagon-restoranında karşıma düşen bir ‘önemli bürokrat’ Adalet ve Kalkınma Partisi’ni iktidara getiren seçimlere bir hafta kala, almaya hazırlandığı pozisyonu bana “AKP gelirse mutabasbıs, CHP gelirse ilişki yöneticisi oluruz” diye anlatmış ve “Sahi, bir hükümet gidip yenisi gelince, ne yapıyorsunuz? Daha doğrusu tasfiye olmamak için ne yapmak gerekiyor?” soruma şöyle cevap vermişti:

- Bak kardeşim, madem sordun, bu işin sırrını sana söyleyeyim. Dediğin gibi AKP gelirse Hasan Kardeşin (kendinden bahsediyor) mutabasbıs, CHP gelirse ilişki yöneticisi. . .

Mutabasbıs (ya da mütebasbıs) Arapça’da ‘yaltaklanan, dalkavukluk eden’ hasılı ‘yalaka’ demekmiş. Yani adam diyordu ki, eğer AKP iktidar olursa, ona yalakalık ederiz, çaresiz.

‘İlişki yöneticisi’nin mealini ise bana bir bankacı açıklamıştı:

Banka, çalışanları nezdinde bir araştırma yapmış. Dikey ve düşey, yani ast-üst ilişkileriyle, aynı seviyedeki personelin kendi arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu araştırmışlar. Astların üstleriyle ilişkisi % 80 oranında ‘yalakalık’ şeklindeymiş.

- Peki, diye sordum bana bunu anlatan bankacıya, herhalde raporda 'Bankamızda ast-üst ilişkileri yalakalılık üzerine oturmaktadır' diye yazılmadı. Yalakalılığın bilimsel adı neymiş? Söyledi: İlişki yönetimi!

Yukarıdaki yazıdan bugüne geçen 10 yılda, yaptığım görevin de yardımıyla, pek çok yönetimi ve yönetim değişimini izleme imkânım oldu. İtiraf edeyim ki, kurumlarda odaklanmış 'ilişki yönetimi uzmanları' beni hayran bıraktı.

Tepe yöneticiler çok kaba bir tasnifle ikiye ayrılır: (A) Ehliyeti olanlar ve (B) olmayanlar.

Ehliyeti olan adam gibi 'yöneticiler' dir.

Ehliyeti olmayanlar, şu veya bu şekilde, bir kurumun, bir şirketin tepe noktalarına kadar yükselmiş, ama yönetim için lazım yetenek, bilgi ve tecrübeye sahip olmayan 'idareciler' dir.

Bunlar da kendi içinde ikiye ayrılır. (1) Kendi eksikliği, yetenekli, bilgili ve tecrübeli yardımcıları telafi eden nispeten dürüst ve akıllılar ve (2) kendinden de beter 'yönetemeyiciler'le çalışmayı tercih edenler. Ya insan seçmekten bile aciz olduklarından ya da yardımcıların bile gölgesinde kalmaktan korktuklarından. Genelde her iki sebepten.

İşte bu B2 tipi patronların / tepe yöneticilerin çevresinde bir 'ilişki yöneticisi' halkası meydana gelir. Geldiği yeri ve burada tutunabilmeyi mesleki bilgisine ve becerisine değil, tepe yöneticiyle iyi ilişkisine borçlu olan bir grup. Patronun / CEO'nun her dediğine 'aman efendim ne güzel düşünmüşsünüz' diye alkış tutan; en saçma ve yanlış kararını bile asla ama asla tartışmayan; sadece onun duymaktan hoşlanacağı şeyleri söyleyen; şirket yansa, asla kendi durumunu zayıflatacak bir adım atmayan; tek işi patronun gözündeki yerini ve altındaki koltuğunu korumaktan ibaret ve bunun için yapmayacağı alçaklık olmayan... hasılı dört dörtlük 'ilişki yöneticileri'.

Bunlar, yönetim değiştiği zaman da inanılmaz bir sürat ve manevra kabiliyetiyle, yeni patronun etrafına malum şey böceği gibi üşüşürler. Artık yeni yöneticiye göre, başarırlar veya başaramazlar. A tipi veya B1 tipi yöneticiyse şansları yoktur. Ama yeni gelen de B2 tipiye yer-

lerini koruyabilirler; en azından yeni patron 'özgün ilişki yöneticisi kadrosu'nu oluşturana kadar.

Ama her halde (kurumun veya sermayenin rengine göre)'tabasbusat' veya 'ilişki yöneticiliği' Türkiye'de her zaman geleceği olan bir meslektir.

Ek. 2

**Banu TUNA**

btuna@hurriyet.com.tr

10 Mart 2013

Haftalık

1. Oyuncu Ali Sürmeli, 'Matmazel Julie' isimli oyun sahnelenirken sahneye yumurtalı saldırı düzenledi. Neden?

- a. Sahnede bakanlardan biri var sandı
- b. Dekorü beğenmedi
- c. Oyunu çok sıkıcı buldu
- d. Sahnedeki eski sevgilisinin öpüşme sahnesini kıskandı.

2. İngiltere'nin en büyük göğüslü ikinci kadını Claire Smedley, geçen hafta az kalsın sevgilisini öldürüyordu. Nasıl?

- a. Sevgilisi göğüslerinin büyüklüğünden şikâyet edince bıçakla üzerine yürüdü
- b. Sevgilisi onu terk edip en büyük göğüslü kadınla çıkmaya başlayınca çılgına döndü
- c. 18 kiloluk göğüsleri yatakta adamın yüzünü kapatıp nefesini kesti
- d. Göğüsleri yüzünden yolu göremeyince arabayla talihsiz adama çarptı

3. İstanbul Pendik Belediyesi, inşaat işçilerine neyi yasakladı ve 184 lira para cezası belirledi?

- a. Türkü söylemeyi
- b. İnşaat iskelesinde sigara içmeyi
- c. İnşaatla giydikleriyle sokağa çıkmayı
- d. Görüntü kirliliği oluşturan atlet giymelerini

4. Beyonce'nin, yapımında dört egzotik hayvan derisinin kullanıldığı spor ayakkabısı, hayvanseverleri kızdırdı. Ayakkabıda hangi hayvanların derisi kullanılmıştı?

- a. Mirket, Japon balığı, Tazmanya şeytanı, lemur
- b. Timsah, anakonda, vatoz, devekuşu ve dana
- c. Ankara keçisi, Denizli horozu, Sivas kangalı, Van kedisi
- d. Bengal kaplanı, gümüş sırtlı goril, tukan, yak

5. Geçen hafta Kanadalı uzmanlar üç boyutlu yazıcıdan aldıkları çıktıyı, Montreal Redpath Müzesi'nde sergilemeye başladı. Neydi?

- a. 2 bin yıl önce ölen Mısırlı bir kadın
- b. Son model bir otomobil
- c. 50 yaşında ölen ünlü star Michael Jackson
- d. 20 ciltlik bir ansiklopedi

6. 23 Ekim 2009'da Star TV'de yayımlanan, 'Okuldan Cumaya' başlıklı haber, RTÜK'ten ceza aldı. Neden?

- a. Haber yalan olduğu için
- b. Çocukların yüzü buzlanmadığı için
- c. Fon müziği korkutucu olduğu için
- d. Haberin başlığı Türk örf ve âdetlerine uygun olmadığı için

7. Spor Bakanı Suat Kılıç, Adana'da kendisini protesto eden öğrenciyle görüşti. Kılıç, görüşmenin hangi formatta geçtiğini söyledi?

- a. Bakan-öğrenci
- b. Abi-kardeş
- c. DVD formatında
- d. Formatsız

8. İngiltere West Yorkshire'da birisi, polisin aradığı bir hırsızı yakalayıp teslim etti. Ne kostümü giyiyordu?

- a. Batman
- b. Robin
- c. Müfettiş Clouseau
- d. Süperman

9. Bin İngiliz, polisi arayarak Türk hakem Cüneyt Çakır'ı ihbar etti. Neden?

- a. Televizyonda görüp aranan bir seri katile benzetti
- b. Aslında FIFA'yı aramış ama telefon yanlış düşmüş
- c. Cüneyt Çakır, yanlışlıkla adamın evine girdi
- d. Manchester United-Real Madrid maçında kırmızı kart gösterdiği için

10. Geçen hafta ölen Venezüella Devlet Başkanı Chavez'in ölümsüzleştirilmesine karar verildi. Bunun için ne yapılacak?

- a. Lenin ve Mao gibi mumyalanacak
- b. Mezarı, anıtmezarı dönüştürülecek
- c. Caracas'ın en büyük meydanına, dünyanın en büyük heykeli dikilecek
- d. Başkent'in adı Chavez olarak değiştirilecek.

Cevaplar: 1.d 2.c 3.d 4.b 5.a 6.c 7.b 8.a 9.d 10.a

EK-3



Yılmaz ÖZDİL

yozdil@hurriyet.com.tr

Bambaşkan

Başbakanımız, imam.

Aynı zamanda, futbolcu.

Stili çok benzediği için, lakabının Beckenbauer olduğunu, Brezilyalı teknik direktör Didi'nin kendisine hayran kalıp, Fenerbahçe'ye transfer etmek istediğini söylüyorlar.

*

Diplomalı iktisatçı...

Tobb'un 1 milyon 300 bin üyesi var, her üye 1 kişi alsa, işsizlik 1 milyon 300 bin azalır teorisinin sahibi.

*

Şair...

Şiir kasedi var.

Tiyatrocu...

Mason-Komünist-Yahudi manasına gelen Mas Kom Yah isimli oyunu yönetmiş, başrolünü üstlenmişti.

*

Bisküvi distribütörü'ydü. Sonra işi büyüttü, ben ülkemi pazarlamakla mükellefim dedi. Bir ara sucukçu'ydu. Hatta, işler kesat diye ağlayan işadamlarına, eti doğu'dan al, batı'da sat, ben Kars'tan Erzurum'dan karkas et getirip, sucuk yapıp satmış adamım, bu işleri iyi bilirim, sen de öyle yap diye, akıl vermişti.

*

İett'cidir... Temizlik işçisi olarak geçici kadroyla girmiş, yükselmiş, otobüs garajında kantinci olmuştu.

Sendikacı'dır... Basın-İş'e bağlı darphane işçilerinin eylemine katılmış, grev gözcüsü önlüğü giymişti.

*

Pilot... Pırpır uçağın kokpitinde, pilot montuyla ve baş-parmağıyla okey işareti yaparken fotoğrafı var.

Kaptan... Vapur dümeninde, kaptan şapkasıyla fotoğrafı var.

Vatman... Demokrasi tramvaydır, amaç değil araçtır, gittiğimiz yere kadar gider, ineriz, lafı var.

*

Toplum mühendisi'dir...

Bunlar kaz güdemez.

Bırak davarı, keçi bile güdemez.

İki koyun gütmenden bu memleketi nasıl idare edecek-sin, diye uyarır.

*

Nüfus planlamacısı'dır... Bir çocuk iflas, iki çocuk iflas, üç çocuk eh, anca yerinde saymaktır, patinajdır, bize dört-beş lazım, marketten bezi al, temizle, çöpe at, bitti, tablo bu.

*

Doktor, ki...

Ben bu ülkenin doktoruyum der.

Uzmanlığı sanırım jinekoloji...

Çünkü sık sık, sezaryenle olursa ikiden fazla çocuk olmaz, niye daha fazla çocuk olmasın diye sorar.

Bi nevi eczacı...

Hap gibi anayasa hazırlamıştı.

*

Fahri savcı.

*

Geçen hafta, mimar'lıktan da anladığı ortaya çıktı. Çamlıca'daki caminin projesine son şekli bizzat vermiş, kubbelerini değiştirmiş, kapıları büyütmüş filan.

*

En son...

Kuyumcu olduğunu öğrendik.

O işi de yapmış.

*

Bana sorarsanız, "beraber yürüdük biz bu yollarda" şarkısı eskidi artık... Başkanlık seçimi kampanyasında "sen neymişsin be abi" şarkısını kullanmakta fayda var.

Dilin söylem temelinde incelenmesi yani söylem analizi (discourse analysis) Batı'da 1960'lardan sonra ivme kazanmış ve üzerinde çok durulan ve yazılan bir alan haline gelmiştir. Dilbilim çevreleri, dili ve dil ürünlerini bu açıdan analiz etmeye başlamışlardır. O zamana kadar dil gramer kurallarından ibaret olarak görülmüş, cümle birim olarak kabul edilmiş ve cümle yapılarının incelenmesi dil çalışmalarının esasını teşkil etmiştir. Metindilbilim çalışmaları gramer kurallarını cümle seviyesinden metin seviyesine çekerek 'metin grameri' diyebileceğimiz kuralların olduğunu göstermişler ve iletişimde birim olarak cümle yerine metnin kullanıldığına dikkati çekmişlerdir. Bağdaşıklık (cohesion) da denilen ve bir metnin nasıl oluşturulduğunu ifade eden bu 'metin grameri'nden sonra bağdaşıklık (coherence) terimi geliştirilmiştir. Bağdaşıklık, bir metni üreten ve tüketen kişiler ve bu metnin kullanıldığı bağlam yardımı ve vasıtasıyla oluşturulan 'anlam tutarlılığı'nı ifade etmektedir. Bağlamın metnin oluşumuna katkısı büyüktür. Bağlam, iletişimcilerin içinde bulundukları durum, yer, zaman, dış dünya, kültür, katılımcıların rolleri, birbirleri hakkında bildikleri-bilmedikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri vs.'nin hepsini kapsayan bir anlam taşımaktadır. Bu çalışmalardan sonra, dil hep bağlamı içinde incelenmiş ve değişik düşünce ve teoriler geliştirilmiştir: Dilin Fonksiyonları, Söylem Teorisi, Karşılıklı Konuşma İlkeleri ve Analizi, Şema Teorisi, Metin türü Teorisi ve Eleştirel Söylem Analizi gibi teori ve çalışmalarda dil bağlamından soyutlanmış bir çıktı olarak değil, kendi kullanımı içinde bir süreç olarak analiz edilmiştir.

ISBN 978-605-5262-41-9



9 786055 262419

